

Beca de col.laboració (Universitat de Barcelona / Ajuntament de
L'Hospitalet de Llobregat)

El paper de les ♀ en el moviment associatiu de
L'Hospitalet de Llobregat (1960-79).

Una aproximació a través de la Història Oral.

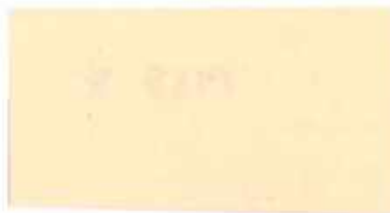
Investigadora: Míriam Ojeda Martínez

Tutora: Susanna Tavera García

L'Hospitalet de Llobregat, gener de 2008.

Sumari

Agraïments	Pàgina 3.
Presentació.....	Pàgina 4.
Capítol 1.	
La història oral, una eina qualitativa	Pàgina 9.
Capítol 2	
El Context Històric.....	Pàgina 18.
Capítol 3	
El paper de la dona al moviment associatiu de l'Hospitalet	Pàgina 73.
Apèndix	
Resum de les transcripcions de les dones entrevistades	Pàgina 146.
- Mercè Olivares Soler.....	Pàgina 147.
- Antònia Inés Nieva Lafuente.....	Pàgina 150.
- Xaro del Castillo Giménez	Pàgina 151.
- Nelly Peydró Llavesa	Pàgina 153.
- Maria Flores Martín	Pàgina 155.
- Minerva Álvarez Lerma	Pàgina 158.
- Gregoria Ochoa Boderó	Pàgina 161.
- Clara Carme Parramón Homs	Pàgina 163.
- Maria Pilar Massana Llorens.....	Pàgina 166.
- Isabel Hernández Rodríguez.....	Pàgina 170.
Conclusions.....	Pàgina 174.
Bibliografia	Pàgina 184.

*Per a totes aquelles dones que han cridat, han lluitat, han sortit al carrer
despullant-se de prejudicis imposats per un sistema que les oprimia.*

*Per a totes aquestes dones hospitalenques amb qui he treballat, perquè
m'han donat una lliçó d'humanitat, de solidaritat, de força, de valentia, de
coratge. I portant la justícia com bandera m'han ensenyat que si hi ha lluita
i consciència social, podem fer un món millor per a tots i totes.*

*Espero que en llegir aquest treball sentiu l' alè de les seves lluites, això
significarà que la investigació ha valgut la pena.*

Agraïments:

Vull agrair especialment el meu afecte a les dones entrevistades, perquè sense elles aquest treball no seria una realitat. En cada entrevista, en cada explicació, en cada paraula he percebut una gran quantitat de sentiments, tot plens de bondat.

A CEL'H i especialment a la Mercè i la Montse que m'han "cuidat" i han fet que les hores de treball, a més de profitoses, fossin plàcides i divertides.

A la Clara Parramón per tot l'ajut, que no ha sigut poc, que m'ha ofert en cada moment de la investigació.

I a la Susanna Tavera, que tot i estar molt enfeïda amb el seu nou llibre m'ha aportat puntualitzacions dignes d'una gran investigadora com és.

I a tothom qui per poc o molt m'ha ajudat a que aquest treball de recerca fos tant enriquidor per mi com ho ha estat.

Presentació.

Aquest treball, que porta el nom de El paper de la dona en el moviment associatiu de l'Hospitalet de Llobregat. El treball s'emmarca en un període concret. De 1960 fins el 1979. El fet de centrar-me en aquest període es deu a que és en aquest moment quan les dones es mobilitzen amb més força, participen a la vida política, surten al carrer, organitzen sindicats, associacions,...i tot això dins d'un règim que les oprimeix i les margina pel doble fet de ser dones i ciutadanes de Catalunya. Amb l'arribada del primer Ajuntament democràtic a l'Hospitalet, l'any 1979, el moviment associatiu i el paper de la dona passa a ser d'un altre caire i talant i per tant hauríem de parlar d'un altre tipus de lluita. És per aquest motiu que la meua investigació s'atura aquí. També m'agradaria dir que aquest tipus d'investigació és pionera a l'Hospitalet i a moltes altres viles catalanes i pot comportar altres investigacions a altres poblacions, tenint aquest projecte com a model.

Aquest és un treball plenament d'història oral i en moltes ocasions, com veureu més endavant, és el més pur reflex de les vivències viscudes per un grup de dones. Aquestes a través de les entrevistes m'han explicat una sèrie de fets històrics tal i com elles els van patir. Tal i com elles en van viure. En la seva pròpia pell i donant a veure com percebien elles tot el que estava succeint a nivell econòmic, polític i social.

Les dones entrevistades per aquesta investigació, la majoria són dones obreres i treballadores. Totes elles compromeses amb la lluita contra el feixisme d'una manera o d'una altra. Moltes d'aquestes dones es van moure en la òrbita del PSUC, que era la força política més organitzada a l'Hospitalet i que es convertí en un dels catalitzador de molts moviments socials a la ciutat. No vull dir que totes les

dones que he entrevistat siguin del PSUC però si que la majoria d'elles eren i són dones d'esquerreres, lluitadores, compromeses i amb un gran sentiment de solidaritat.

Hi ha dones immigrants, altres autòctones. Dones de classe social baixa o mitjana. Dones amb estudis superiors. Dones sense. Amb fills i filles. Solteres. Per tant no podem dir que hi ha un perfil sociodemogràfic de dona sinó que són dones diverses amb experiències diverses. Són dones vinculades amb l'associacionisme hospitalenc dels seixanta i setanta de manera molt i molt directe.

No he escollit cap dona feixista perquè crec que la història dels vencedors està escrita i aquest treball pretén ser un petit homenatge a aquelles dones que van lluitar per un món millor i que en canvi van esdevenir invisibles per la historiografia. Mereixen un reconeixement.

Les dones hospitalenques entrevistades han estat les següents:

- Mercè Olivares Soler. 8 de febrer de 2007, Hospitalet de Llobregat.
- Minerva Álvarez Lerma. 25 de febrer de 2007, Hospitalet de Llobregat.
- Gregoria Ochoa Bodero. 13 de juny de 2007, Hospitalet de Llobregat.
- Antònia Inés Nieva Lafuente. 30 d'abril de 2007, Hospitalet de Llobregat.
- Nelly Peydró Llavesa. 16 de maig de 2007, Hospitalet de Llobregat.
- Xaro Castillo Gimenez. 23 de maig de 2007, Hospitalet de Llobregat.
- Isabel Hernández Rodríguez. 10 de març de 2007, Hospitalet de Llobregat.
- Maria Pilar Massana Llorens. 27 novembre de 2007, Hospitalet de Llobregat.
- Clara Carme Parramón Homs. 24 de setembre de 2007, Hospitalet de Llobregat.
- Maria Flores Martín. 13 d'agost de 2007, Hospitalet de Llobregat.

TOTES, absolutament totes les dones amb les que he treballat s'han mostrat molt interessades en el meu treball. M'han ajudat aportant suport material a les seves explicacions, s'han ofert a ajudar-me en cada moment.

El fet d'haver de quedar més d'una vegada amb les dones per tal de fer una investigació més acotada a fet que amb moltes d'elles hi hagi una relació que va més enllà d'una entrevista acadèmica. Amb algunes de les dones entrevistades ens hem vist fins i quatre vegades. Al escoltar les seves explicacions, m'he emocionat amb elles. He recordat alhora situacions que m'explicaven els meus avis i avies i els meus familiars més propers. He contrarestat opinions i les nostres converses han anat sovint més enllà de la mera explicació d'uns fets passats. És per aquest motiu que no he inclòs totes les transcripcions de les entrevistes, ja que en moltes ocasions les converses de les entrevistes passaven la barrera de lo científic i sovint acabaven en descripcions de sentiments, de frustracions, en explicacions personals..

Degut a això vam arribar a un pacte conjunt que es basava en incloure en la meua investigació només un resum de les transcripcions, que les trobem a la part final del treball, per tal de no fer públic allò que realment és i hauria de ser privat.

Les entrevistes han estat un apassionant viatge al passat des de la perspectiva més humana i social. Totes i cadascuna d'elles m'ha fet reflexionar sobre algun o altre aspecte de la vida dels anys seixanta i setanta.

S'han emocionat. M'han parlat de coses que els marcà la vida. He pogut sentir les seves emocions i sentiments. També m'agradaria dir que el fet de ser jove i estar tant interessada en el paper que van jugar aquests testimonis fa que les dones estiguin més disposades a explicar-me detalladament la situació que elles

vivien perquè saben que jo no les vaig viure. Això va fer que incidiren més en aspectes puntuals del context social, polític o simplement del devenir quotidià.

El present treball està dividit en varies parts: Un primer capítol on s'explica què és la història oral, la metodologia i passos a seguir amb aquesta tècnica històrica. Així com els punts forts i febles de la història oral i els objectius d'aquesta disciplina.

El segon capítol és una introducció al context històric nacional i internacional fent una passejada pels principals moments històrics, polítics i econòmics de l'època. Així com un repàs als moviments socials, el lleure, la música..

Aquest capítol té una apartat que es basa en l'explicació de la situació de la dona a la Catalunya franquista.

I finalment una tercera part on s'explica breument la història contemporània de l'Hospitalet i la seva divisió territorial per barris entre el 1960 i el 1979.

El tercer capítol és una reflexió sobre la situació de la dona en l'Hospitalet dels 60 i 70. Una anàlisi de quin era el seu *modus vivendi* i quines eren les seves necessitats més immediates en una ciutat plena de mancances.

Partint de l'àmbit privat de les dones i el conseqüent i dificultós pas i normalització de les dones en l'àmbit públic fins a la consolidació de grups específicament de dones.

Un dels punts a destacar en aquest apartat és l'explicació de les principals manifestacions i reivindicacions de les quals en va ser pioneres.

El treball conclou amb el resum de les transcripcions de les dones, les Conclusions i la bibliografia. Per finalitzar voldria dir que aquest treball de recerca és fruit d'una beca de col·laboració entre la Universitat de Barcelona i l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat. La finalitat d'aquestes beques és facilitar als estudiants

de carreres universitàries o de màster una subvenció suficient, que permeti a més de cursar els seus estudis, treballar en una disciplina relacionada amb els estudis cursats. La present beca de col·laboració va ser presentada a concurs a finals del 2006. Per optar al concurs s'havia de presentar un projecte explicant el tema que es vol investigar, la metodologia i els objectius. Quan el projecte és presentat, un Tribunal format per membres de la Universitat de Barcelona i del Museu d'Història de l'Hospitalet, aquest pren la decisió de qui és el projecte més interessant.

Amb aquesta investigació vull mostrar i visualitzar el paper de la dona hospitalenca a les lluites per aconseguir unes millores en la qualitat de vida dels barris i les reivindicacions més específiques dins del discurs feminista. Simplement he relatat uns fets intentant homenatjar a aquestes dones i a totes les dones que van formar part de l'associacionisme hospitalenc i que per mitjà d'aquest van aconseguir una gran quantitat de millores per a tots els homes i les dones d'aquella època.

CAPÍTOL 1:

La història Oral, una eina qualitativa

"La vida social contemporánea, se desarrolla dentro de verdaderos hervideros de información y se ve sometida a una velocidad propiamente vertiginosa en la que suceden simultaneamente cientos, miles de acontecimientos y situaciones, personas, espacios, objetos, textos..."

La cotidiana actividad social sobre las operaciones y representaciones sensatas del ahora y prefiguraciones delirantes del mañana, adquieren densidad y propiamente factibilidad en relación con nuestro sentido y nuestras estructuras de organización del ayer "

Redalyc, Universidad de México.

La Història Oral

La ciència històrica es defineix en relació amb una realitat que no està constituïda ni observada com per exemple en les matemàtiques, les ciències naturals ni de la vida, sinó sobre la qual "s'investiga". La història va començar sent un relat. Aquest aspecte de la història – relat o història- testimoni, no va deixar d'existir en el desenvolupament de la ciència històrica¹.

Des del moment que vaig plantejar-me la idea de fer una investigació sobre les dones a l'Hospitalet vaig tenir clar el que volia donar veu al silenci imposat a moltes dones durant tants anys i que el pas del temps ha anat esborrant poc a poc com si d'una petjada es tractes. És vital entendre aquest treball com un homenatge a un grup de dones. Són les seves experiències en primera persona el que relato. Això és fer història oral. Un anàlisi de la memòria del col·lectiu de les dones hospitalenques de les generacions dels seixanta i setanta. I les relacions entre memòria i història, entre el silenci i el record, el poder i la marginació. Tot entrellaçat amb nexes del passat i del present. Segons Jacques Le goff, "la memòria és la matèria prima de la història".

En relació amb aquest tipus de tendència historiogràfica de recerca de la memòria oral, hi ha una observació de la funció social de la memòria col·lectiva: la nostàlgia, en relació amb la societat; la legitimització, identitat i coherència, respecte al propi grup².

El fet de que els esdeveniments objectius d'estudi siguin pròxims ens fan jugar amb avantatge amb els fets que no són coetanis ja que són les pròpies persones que van viure en el procés històric les que ens expliquen els fets. Per tant hi ha un

¹ LE GOFF, Jacques: *Pensar la historia. Modernidad, presente, progreso*. Editorial Paidós. Barcelona, 1997.

coneixement directe d'allò que ens expliquen. Aquest fet és significativament important en el cas dels estudis de l'antifranquisme, ja que la major part dels processos socials van ser desenvolupats en la més estricta clandestinitat. Sense les fonts orals³ serà impossible la reconstrucció aquesta part de la nostra història. És molt important conèixer com es van anar creant i consolidant el paper tant rellevant de les dones en la societat franquista i la conseqüent consolidació d'aquestes en l'associacionisme de la ciutat. La seva lluita contra un enemic comú va facilitar la seva integració en aquest associacionisme degut a la creació d'espais de reivindicacions col·lectives.

En una investigació que suposa la utilització de fonts orals, com la que llegireu a continuació, cal seguir unes línies estratègiques i metodològiques per tal de treure més profit a les fonts. És per aquest motiu que metodològicament he seguit diferents fases:

Un primera fase documental basada en la recerca i l'anàlisi de fonts documentals vinculades a la investigació. Consulta bibliogràfica de l'Hospitalet a diverses institucions de la ciutat (BABEL'H, del Centre d'Estudis de L'Hospitalet) pel que fa els documents secundaris i consulta de l'Arxiu Municipal de l'Hospitalet pel que

² CUESTA, Josefina: *Historia del presente*. Editorial Eudema. Madrid, 1993.

³ Per tractar aspectes metodològics d'història oral veure els treballs de BERTAUX, D. *Histoires de vies ou récits de pratiques? Méthodologie de l'approche biographique en sociologie*. París, informe al Cordes, editat en Éditions l'Age d'Homme, Lausana. 1981. Així com els treballs de Franco FERRAROTTI, que van suposar l'inici del desenvolupament de la història oral en l'àmbit acadèmic. En aquest mateix sentit les obres publicades per Luisa Passerini i Sandro Portelli influïren notablement en els historiadors /es de la seva generació. En ambdós casos, es tractava de treballs de caràcter teòrics i metodològics referents a alguns temes com la relació entrevistador/a – entrevistat/da, el problema de la memòria i la reconstrucció del fet històric. La obra de Passerini, *Le fonti orali e la memoria*, publicada el 1988, analitza les aportacions de la història oral en diferents temes de la investigació: metodologia, cultura i història feminista, història de la immigració i història dels grups extraparlamentaris de la dècada dels setanta.

Les obres de FOLGUERA, Pilar. *¿Cómo se hace historia oral?*. Eudema, S.A. Madrid, 1994 i MARINAS, J.M/ SANTAMARIA, C. *La historia oral: Métodos y experiencias*. Editorial Debate, Madrid, 1993 són bones aportacions introductòries sobre la metodologia de la història oral.

fa els documents primaris (cartells, "octavetes", fulls volants, programes de festes, programes d'actes i activitats, butlletins d'associacions de veïns, parròquies i altres entitats; invitacions, cartes, fulls informatius, arxius d'imatges...) i hemeroteca (articles de premsa barcelonina, separates, suplementos de diaris sobre l'Hospitalet...).

A partir d'aquestes fonts vaig obtenir una informació bàsica que foren molt fructíferes per a les posteriors entrevistes. És molt important que l'entrevistador /a tingui un coneixement previ dels fets concrets i de context general. Això permet conduir l'entrevista i, en ocasions, donar informacions útils a l'entrevistat, tant per facilitar-li el record, com per exemple comprendre millor algunes de les situacions que es comenten.

Mentre es du a terme la entrevista hi ha una interrelació entre l'entrevistada i jo, l'entrevistadora. I aquesta interrelació esdevé més dinàmica a mida que avança la conversa. Segons la meua experiència en aquesta investigació, en una entrevista de dues hores aproximadament, la primera mitja hora serveixen per entrar en contacte amb el tema i l'entrevistada es mostra més distant. Però al passar aquest temps la situació és fa més còmode i la conversa més fluida.

Prèviament a les entrevistes hi va haver una selecció de les informants. Aquesta selecció va ser a través de persones enteses i molt vinculades al moviment associatiu hospitalenc de l'època que investigo. Un cop vaig tenir tres o quatre dones per entrevistar, vaig treballar a través del mètode denominat "bola de neu", i que significa que una persona et porta a un altre. Elles mateixes van ser les que em van facilitar noms i telèfons d'altres dones vinculades a l'associacionisme hospitalenc.

Posteriorment va venir una segona fase oral basada en entrevistes a les dones vinculades al moviment associatiu de l'Hospitalet, amb la prèvia elaboració d'un guió o qüestionari d'entrevista el més coherent possible, que després em va permetre contrastar les informacions recollides amb el contingut de les fonts escrites.

El guió de les entrevistes el vaig plantejar com entrevistes semiobertes i molt sovint biogràfiques. En ocasions tractava fets ja coneguts, al quals l'entrevistada aportava nous elements o punts de vista. En altres casos eren les entrevistades les que encetaven temes nous desconeguts per mi. En aquest sentit va ser important evitar divagacions massa grans i saber reconduir la conversa cap a temàtiques que m'havia proposat tractar, i sobretot sense perdre en cap moment l'objectiu central i els perifèrics de la investigació. Les entrevistes les vaig enfocar per tal de recollir quatre grans temes:

- Dades sobre les característiques generals de les dones (lloc de naixement, edat, pares i mares, fills i filles...)

Aquesta primera part de les entrevistes les he centrat en explicar la seva infantesa, per tal de veure la trajectòria de vida de cadascuna de les dones.

Com sabem, el primers anys d'una persona són fonamentals per la conseqüent consolidació del caràcter de les persones i és per això que tot i no ésser el centre de mira de la meua investigació, és important saber en quines condicions van viure la seva infància aquestes dones. Saber si patiren gana, el treball del pare i la mare, si aquests tenien vinculació política, si van immigrar o són catalanes. En fi, la seva trajectòria de vida que marcà de ben segur el seu tarannà posterior.

- Dades sobre les condicions de vida (vivenda, treball, ingressos ...). En aquesta segona part he donat especial importància a la situació vers la vivenda. Si les que

van emigrar els hi va costar trobar pis, si van viure rellogades, si estaven de lloguer o en un pis de propietat. Així com aspectes sobre les ocupacions que van dur a terme en l'àmbit laborals, els seus ingressos, les llargues jornades laborals, el treball submergit..

- Vida personal (relació amb la parella, maternitat, família d'origen, activitats fora de casa...)

En aquests aspectes de l'entrevista he cercat com era la seva vida en parella, la opció de ser mares i com influí aquest fet en la seva participació associativa o les activitats que duïen a terme fora de la llar.

- Experiència de les dones en el moviment associatiu de l'Hospitalet. En aquesta part de les entrevistes cercava la forma com aquestes dones van viure la seva participació en el moviment associatiu de la ciutat. A quines entitats van estar lligades. Com van viure l'associacionisme des de fora. Les reaccions familiars en relació amb que elles sortissin de l'àmbit privat i accedíssim a l'àmbit públic al que durant tany anys havien tingut vetat l'entrada.

D'altra banda, les fonts orals afegeixen humanitat al relat històric. Les converses amb protagonistes del passat històric recent, permeten contradir, contrastar o incorporar matisos a les informacions documentals. També trobo important tenir en compte que encara ara, quaranta anys després no hi ha la total independència per referir-nos a l'època franquista d'una manera desenganxada, com ho podríem fer al parlar de la Guerra de Vietnam o la Guerra de Cuba. Quaranta anys de la història de la humanitat són minsos i el fet de que els nostres avis i avies, pares i mares, hagin viscut aquesta dictadura i la seva conseqüent repressió ens fa encara ser partícips de la duresa de l'època. Alguns dels testimonis que he investigat, o simplement hi he parlat, sobre aquesta etapa de la història

d'Espanya i de Catalunya, han reconegut no poder parlar obertament del tema.. “
han estat tants anys de repressió, de por, de silenci”.

La proximitat temporal dels fets que hi constato a la investigació és una dificultat afegida ja que és una història molt pura i que ha marcat la transcendència de vida de moltes persones. Per tant en ocasions hi ha reflexions de les entrevistades més personals que històriques però que al cap i a la fi són fruit de les seves experiències i donen veu allò que elles van viure.

El que pretenc fer a la meua investigació és una reconstrucció de fets que van canviar la història de la ciutat i van ser el motor d'un desenvolupament social, econòmic i d'infraestructures. Tot això però, ho vull mostrar des de la visió femenina de les dones que van viure durant aquests anys a l'Hospitalet. Vull demostrar com les dones surten de l'àmbit privat per accedir a la cultura, a la educació, als moviments associatius per esdevenir-ne un punt essencial d'aquest.

Si no es recullen a temps aquests testimonis desapareix una irrepetible possibilitat de conèixer com es vivia i com es patia la repressió pròpia, la dels familiars, les dures condicions de vida i de treball, la vida en els barris.. a més de poder identificar quines estratègies van ajudar a suportar aquelles circumstàncies, mostrar el rerafons econòmic o polític de les migracions, les confrontacions culturals, la formació política d'origen i reconstruir els contextos de formació, de lectures, els idearis... No només aporten records, sinó també pensaments, opinions, sentiments, vivències. És per aquest motiu que he inclòs la transcripció directa de les seves paraules, perquè vull transmetre la realitat d'aquestes dones tal i com elles me l'han fet arribar. Sense transformar el text sinó donant veu al silenci al que varen estar sotmeses, fent arribar a tots i totes el que elles expressen. Errant o no però és el reflex més pur de la seva història, i de la història de tots i totes.

No es tracta de fer un llistat de totes les dones que van participar en el moviment associatiu de l'Hospitalet. Ni de numerar totes les lluites que es van dur a terme des de les vocalies de dones. Ni demostrar que la participació de les dones en les juntes de l'associacionisme hospitalenc sinó que es tracta de fer un viatge pel moviment associatiu de la ciutat sota la mirada d'unes poques dones que hi participaren activament en diferents àmbits de varies associacions de l'Hospitalet dels seixanta i setanta.

Però s'ha de matisar que la memòria és selectiva, oblida i deforma i reconstrueix, de manera que cal fer una lectura crítica i un anàlisi acurat de les transcripcions. Els sentiments que són expressats per les dones entrevistades, segurament no es van viure amb la mateixa intensitat que s'expressen ara. Però l'acumulació d'experiències, la evolució que ha pres el món capitalista en el que vivim, la pèrdua d'éssers estimats o les decepcions d'algunes persones o projectes, fan que els fets passat s'intensifiquin, en algunes ocasions, de sentiments i emocions.

I tenir en compte que en aquells moments moltes de les lluites que es duïen a terme es donaven per la necessitat de sobreviure i sense tenir present que les lluites que estaven duent a terme esdevindrien tant importants. En el cas de les dones, hi havia una doble lluita. La del gènere i la d'aconseguir millores per tots i totes, i en moltes ocasions cercant un món millor pels seus fills i filles més que per a elles mateixes.

Per rigor científic, crec important subratllar que les fonts orals representen un element importantíssim per a la investigació perquè sovint recullen allò que no es troba en els llibres.

En aquesta fase pretenc donar visibilitat portant a primera línia, la lluita de les dones que durant tants anys van ocupar la segona línia o van quedar en l'anonimat. Fer un crit amb les experiències més quotidianes, tal vegada considerades insignificants, però que van ser essencials per a la transformació de la ciutat. En aquestes lluites i reivindicacions s'ha forjat la "personalitat" i la identitat de l'Hospitalet.

Voldria recollir la seva veu, entendre l'acció de les dones compromeses que van viure les grans i petites experiències de lluita i que encara són aquí. Comprendre l'abast i repercussió dels seus compromisos per aconseguir una societat més justa, saber si es consideren guanyadores o perdedores, com veuen la societat actual, si creuen que els seus esforços ens han servit...

Abans de donar per tancada la investigació vaig donar la possibilitat a les nostres interlocutores de llegir els apartats on apareixen les seves explicacions, per tal de fer correccions o precisions que consideressin pertinents.

La tercera i última fase es tracta de l'ordenació i l'anàlisi de totes aquestes fonts documentals i gràfiques i contrastar-les amb les fonts orals.

En aquesta fase he posat per escrit tot el treballat a les fases anteriors. També s'inclouen fonts privades de gran interès com fotografies, escrits, adhesius...

Aquest treball no és un anàlisi quantitatiu de la història⁴. És un anàlisi qualitatiu. Partint del dels meu objectiu primordial, pretenc fer visibles les dones com agents de canvi identificant la seva trajectòria de vida, el seu devenir quotidià, la seva cultura i les seves lluites.

⁴ Segons Pierre Vilar i Jean Marczewski a la seva obra, *Qu'est-ce l'histoire quantitative*. Cahiers de l'I.S.E.A., París nº 115, juliol 1961 argumenten que "la història quantitativa són enterament subjectives i comparables entre si, dins el sistema de referències adoptat. És una història exhaustiva, que pot aplicar-se a tots els objectes de tipus donat. És a dir, que permet reemplaçar dos o varies classes de definicions per una única, aplicable a tots els objectes pertinents a les classes així agrupades."

CAPÍTOL 2:

El Context Històric i els Moviments Socials del moment.

" L'Hospitalet de aquells anys era una ciutat con muchas carencias, calles sin asfaltar, con malos olores, con basuras sin controlar, con evidente pobreza, con bastante jaleo, con peleas ..y en cambio en muy pocos años cambió la situación...yo la encontraba una ciudad muy alegre, te encontrabas a la gente y la gente se comunicaba contigo, te saludaba... era una cosa muy diferente a la que estaba acostumbrada. Yo tenía un amigo que cuando venía a casa decía: " Esto es como Alejandría ", quiero decir que tenía pinta de ciudad de tercer mundo, así populosa y alegre, con olores a gamba y con megafonías de flamenco pero bueno, alegres de alguna manera...o sea que es un mundo curioso al que uno se hace rápidamente"

Xaro del Castillo. 23 de maig de 2007. Hospitalet de Llobregat.

El Context Històric del moment.

En el món en el que vivim actualment és quasi impossible imaginar-se la vida sense calefacció, sense aigua corrent, sense telèfon, sense televisió, sense gas butà, sense ascensors i molt menys sense clavegueram, sense enllumenat, sense supermercats, sense escoles, sense guarderies, sense pavellons esportius...però aquesta realitat no queda tampoc tan lluny d'aquí. A molts llocs de Catalunya només fa falta clavar la mirada trenta anys enrere per viure aquestes situacions.

Potser hauríem de deixar constància, sobretot a les noves generacions, de que avui gaudim d'unes condicions de vida tant saludables perquè els nostres pares i mares o els nostres avis i avies van dur a terme una lluita que comença des de dins mateix les seves cases, unes lluites per poder dur endavant una família, i que segueix a les associacions de veïns o els centres culturals, o als centres de dones o als ama's de les escoles... i tot això en un context polític o només tenien opcions els guanyadors.

Un dels eixos de l'organigrama del govern feixista va ser demostrar contínuament el seu poder. Pretenien ser omnipresents i que tot estigués sota el seu control i per dur a terme aquesta estratègia utilitzaven la por i la persecució com a mitjà. Es feien informes polítics per qualsevol acte o acció adversa o mal vista pel Règim i d'aquesta manera, amb l'amenaça constant, sotmetien a la població en la política del terror. El franquisme va preferir la raó de la força a la força de la raó. A l'ambient es respirava cautela...sempre s'havia d'anar en compte amb fer o dir qualsevol cosa...abans d'actuar, de pensar, de parlar, havies d'analitzar-ho perquè allò podia comportar perills de ser acusat de qualsevol cosa. La lluita o actuacions, per simples que ens puguin semblar ara, són donades en contextos polítics i

socials molt adversos. Aquest fet, incrementa el valor de totes les iniciatives contra les normes o quefers del moment que van dur a terme les dones.

La situació històrica que es vivia a Espanya no era fàcil per quasi ningú. Havien estat molts anys de crits silenciats, de lluites clandestines oprimides pel règim. La PARAULA estava prohibida i qualsevol símbol de lluita reivindicativa era oprimida fins a la sacietat.

En aquest context, la situació de la dona era encara més difícil. El triomf dels nacionalistes va suposar per les dones una pèrdua importantíssima dels seus drets que tant havia costat d'aconseguir i que gràcies a la República havien esdevingut una realitat.

Tot i que aquests aspectes els tractaré més endavant, crec importants assenyalar que el rol social de la dona discorria essencialment en l'àmbit domèstic. En aquesta diferenciació de rols, el model de família esdevenia en l'home " Guanyador de Pa " (" breadwinner") i la dona " l'Àngel de la llar " ⁵.

L'home havia de ser el suport econòmic de la família i la dona havia de sostenir la llar. Aquest era un model sistemàtic que el Règim va

Dones treballant a casa fent cotilles (Baix Llobregat). Donació: A. Font

⁵ PEREZ FUENTES, P: *Ganadores de pan y amas de casa: los límites del modelo male breadwinner family. Un ejercicio de historia comparada entre la primera y la segunda industrialización. Vizcaya 1900-1965*, en Sarasua, C. (ed) *Mujeres y hombres en los mercados de trabajo. ¿Privilegios o eficacia?*. Publicaciones de la Universidad de Alicante. En prensa.

va voler imposar. Però alhora de la veritat, no tot es regia pel model social que el feixisme va voler establir. S'ha d'anar amb cautela alhora d'extreure conclusions sobre el treball femení o la incorporació de la dona al camp laboral durant el franquisme degut a un subregistre del treball femení. En el cas de les famílies obrers, els ingressos de l'home no podien solventar les necessitats familiar. És per aquest motiu que moltes dones duïen a terme un treball productiu d'economia submergida (treballaven cosint, rentant, fent feines domèstiques...), tot i el rol social que fomentava el franquisme.

Però tot i que en moltes ocasions es cau en l'error de parlar de la incorporació de les dones al món laboral com un afer actual, hem de dir que les dones han participat en el món del treball al llarg de tota la història, participant en espais molt diferents i ocupacions plurals. I va estar el franquisme qui va imposar la domesticitat de les dones en benefici del seu ideari social i polític. S'encarregà d'instaurar de forma abrupta la divisió sexual del treball, imposant la idea de que el que les dones havien de dedicar-se exclusivament a l'àmbit domèstic.

A nivell historiogràfic la dona també ha esdevingut marginada. Tal i com diu Mary Nash a la seva obra *Més enllà del silenci*,⁶ "hi ha una marginació de les dones en els estudis històrics, no se'ns aprecia com agents de canvi social o històric". I això és precisament una de les raons que dóna sentit aquesta investigació. Mostrar amb experiències reals, amb un suport viu, la importància de la dona com a transformadora social. Portar la veu de les dones silenciades i fer una reconstrucció social de gènere i de l'especificitat de l'experiència històrica contemporània a l'Hospitalet de Llobregat. Ciutat latent i forta, en constant

⁶ NASH; Mary: *Més enllà del silenci: Les dones a la història de Catalunya*. Editat per la Generalitat de Catalunya (Comissió Interdepartamental de Promoció de la dona) . 1988, Barcelona.

moviment i on la lluita d'oposició al règim va ser una realitat tant pels homes com per les dones de la ciutat.

Aquesta investigació pretén mostrar la realitat tant de les dones que van formar part de les vocalies de dones i entitats associatives, com de les dones que sense formar part d'aquestes van esdevenir protagonistes de moltes lluites en favor d'un món millor. Un món pensat no només des de la perspectiva femenina o feminista sinó també des de la visió col·lectiva. Perquè les dones pensem de manera col·lectiva, en relació, sense egoisme... intentant cercar un món millor per a tots i totes. Tal i com diu Josep Fontana, "és una aspiració i un projecte per als historiadors/es superar la tradicional història dels homes i construir una història de tots els grups de la societat, de tots els homes i les dones".

Al llarg de la humanitat s'ha escrit una història dels homes i no es pot entendre la història des de només aquesta perspectiva. No es pot entendre una història solament d'homes, fora de la seva relació amb les dones i a l'invers. Una història en contra de la tendència historiogràfica tradicional que ha invisibilitzat i utilitzat mecanismes bàsics de dominació del patriarcat, negant a les dones la capacitat de fer. Imposant idees que en ocasions ha negat la entitat com éssers humans plens. Tot i que això és una construcció ideogràfica de gran magnitud social però, no vol dir que sigui una realitat constant. Una dona durant el franquisme es podia sentir plena deixant de banda les estructures socials i els cànons imposats per un govern, una societat, i una història que les oprimia constantment. Per molt que els sistema les fes sentir submises i secundàries, elles van esdevenir felices amb el seu sexe i amb el que això suposava, que no era precisament el que reivindicava el feixisme. Però també entenc l'estudi o la visió de les dones des de la perspectiva de la diferenciació sexual de la història. Una de les aportacions de la nova historiografia

de les dones fou l'afirmació de que les dones tenen una història i que aquesta no pot considerar-se forçosament com exactament igual que la dels homes sinó com una experiència i existència diferenciable d'aquell.

Juntament amb el reconeixement de la especialitat històrica femenina es plantejà a demés que l'aportació femenina en el procés històric no pot concebir -se com allò accessori a la dinàmica històrica sinó com un element crucial en la construcció històrica i social.

Aquesta renovació historiogràfica de les últimes dècades han facilitat la recuperació de les dones com agents històrics.

Tal i com diu Diaz Polanco, " ni en l'actualitat ni en el passat, d'interès per les minories, i menys les marginades, ha respost a interessos acadèmics, tot i que la tradició marxista diu que tals grups influeixen en la democratització de la societat i en la construcció del socialisme".

Abans de començar a llegir la investigació voldria dir que s'ha de repensar i analitzar els temps i els treballs de la vida quotidiana en un context molt diferent a l' actual. Soc conscient que el fet d'haver nascut en democràcia i amb uns nivells de vida amb major qualitat en comparació als anys del franquisme fan que hagi situacions que hem siguin molt llunyanes. És per aquest motiu que vull fer una sèrie de consells preliminars a la gent que o bé per la seva temprana edat, o per desconeixement o per altres raons, no tenen constància o que no ens parem a reflexionar sobre una sèrie de situacions que marquen una manera de fer, de ser i de viure. Això ho dic sobretot per la gent que com jo hem nascut en democràcia i no tenim constància de les mancances d'aleshores més que pels llibre, o per les mares o pares o avis i avies.

És per aquest motiu que trobo important tenir en compte aspectes com per exemple que durant els seixanta i els setanta no hi havia la quantitat ni la qualitat tècnica de les noves tecnologies. La gent no tenia electrodomèstics i el simple fet de rentar la roba que ara suposa un minut en aquells moments podien significar quasi una hora de treball. En aquest sentit les dones foren malabaristes de la quotidianitat familiar, gestionant i fomentant l'estabilitat de la llar. Un espai que forma part dels processos de la vida humana i que esdevé part important de l'estabilitat física i emocional de les persones que l'ocupen. Un treball de gestió i organització que es realitza durant els 365 dies l'any, amb la presència dins i fora de la llar i fora, al barri i a la ciutat. No va ser fins als setanta que els electrodomèstics formaren part de la vida quotidiana. No hi havia gairebé transports ni les facilitats d'ara. Segons el Club Muntanyenc de l'Hospitalet, per anar al Pedraforca necessitaves tres dies. Amb el treball domèstic passava igual...

Degut al context històric en el qual s'emmarca la investigació, parlo de l'aperturisme que es va dur a terme a Espanya al llarg dels seixanta i setanta a nivell tant econòmic, social, polític, legal i social. Però és molt important tenir en compte que la difusió d'aquesta apertura va ser una operació del govern feixista. Operacions de maquillatge per tal de millorar la imatge que es tenia d'Espanya a l'exterior, sobretot des de l'inici de les relacions amb Estats Units i el fi de la política autàrquica. Però foren això, normatives teòricament aperturistes buides o amb un doble sentit que impedia que s'apliquessin o no en la manera que la llei indicava. A l'Espanya de Franco l'interessava econòmicament estar a Europa però això tenia un preu, que no va pagar massa car perquè Franco seguís amb la seva política dictatorial fins al fi dels seus dies.

És important fer una puntualització en relació a la classe social. La majoria de dones que he entrevistat són dones de famílies obreres, treballadores, de les classes populars. La condició social és un condicionant important alhora d'extreure conclusions i idees ja que aquest paràmetre marcarà unes actuacions o unes altres, unes lluites o unes altres. És pot ser feminista o lluitar pels drets de les dones tant si ets d'una classe social com un altre però la lluita esdevindrà diferent en la majoria dels casos.

La classe social condiona una trajectòria de vida. Per exemple, per molt que el Règim franquista fomentés relegar les dones a l'àmbit privat de la llar això només es podia donar en les classes benestants ja que si una família obrera volia tirar endavant havien de treballar tant l'home com la dona. Per sobre de cap ideograma ideal hi ha la supervivència.

El franquisme imposà una amnèsia històrica, que vol dir que quan un fet històric fa mal el cervell el reprimeix, no el fa actual. Aquesta era una imposició conscient feta amb un objectiu, prendre els records, robar el passat i fer-lo seu. En canvi algunes persones que van viure sota el franquisme han imposat, conscient o inconscientment, una amnèsia històrica per tal de no recordar els traumes que els hi causà la guerra i la dura postguerra.

Amb aquesta investigació he intentat fer petites reconstruccions històriques per tal de revaloritzar i fer visibles unes lluites tant individuals com col·lectives d'una sèrie de dones que volgueren canviar el món. Moltes partint de grans objectius de gran envergadura social i altres assolint objectius més propers a la quotidianitat del dia a dia. Però totes, per simples que puguin semblar, van ser lluites importantíssimes que tenen un valor afegit al donar-se en un context polític, social i econòmic advers on la falta de llibertat era un fet constant.

2.1.1. El context polític, social i econòmic del moment.

Els anys de la gana arribaren al seu punt culminant a mitjans dels anys quaranta, tot i que gana es seguí passant fins molts anys després. L'única manera de sobreviure a la manca de productes bàsics fou l'estraperlo o el mercat negre. Eren els anys de l'autarquia que tant negativa va ser per la indústria catalana. El caràcter tancat del règim suposava la manca de primeres matèries i de béns i equipaments per a l'economia catalana, que es basava en la indústria de transformació i de béns de consum.

Els anys cinquanta continuaren sent anys de fam, de crisi, de treballar en condicions molt i molt dures, durant moltes i moltes hores. El Règim continuava amb la seva política autàrquica però va ser durant aquesta dècada que els organismes que havien vetat l'entrada d'Espanya en les seves organitzacions ara els hi obrien les seves portes. Així Espanya entrà a formà part d'organitzacions com la ONU, la FAO, la OMS...

Però s'ha de dir que aquesta acceptació dels mitjans internacionals es va donar per la signatura de pactes com per exemple el del Concordat amb la Santa Seu, l'agost de 1953, i el pacte amb Estats Units.

L'any 1953 Franco es va reunir amb el president dels Estats Units, Eisenhower i va concedir-li bases aèries en territori espanyol. Els americans sentien la imperiosa necessitat de aconseguir bases en tot el món per contrarestar l'expansionisme soviètic.

L'aprovació del Pla d'estabilització l'any 1959 va significar l'abandó del model econòmic autàrquic i l'adopció de l'economia de lliure mercat. El Pla va permetre la liberalització d'inversions estrangeres i la creació de *Planes de Desarrollo* que

influirien en l'expansió de sectors industrials com el turisme. Això va permetre que a Catalunya s'iniciés una etapa de gran creixement industrial, que la va convertir en proveïdora de béns de consum per al conjunt del mercat espanyol.

En aquesta etapa, la indústria tèxtil va ser definitivament superada per altres sectors més dinàmics, com el siderometal·lúrgic i, en menor mesura, el químic. L'arribada de capital estranger va impulsar el desenvolupament d'aquestes indústries. Paral·lelament, l'agricultura es va mecanitzar i es va consolidar el turisme de masses, que va comportar un desenvolupament del sector dels serveis. En aquest context apareix l'inici del moviment migratori cap a Barcelona en busca de feina i salaris. A la dècada dels cinquanta i, especialment a la segona meitat, van arribar a Catalunya prop de mig milió de persones de la resta de l'Estat, el 80% de les quals s'instal·la a la província de Barcelona.⁷

La immigració va ser un dels paràmetres que marcava els anys seixanta i setanta i els posteriors. El moviment massiu es centra espacialment cap a Barcelona i el seu entorn. Aquesta immigració definí en el seu moment l'urbanisme, creant barris nous.

Va ser un autèntic ball de treballadors/es aragonesos, murcians, andalusos i extremenys. Més de la meitat del creixement de l'etapa 1960-1975 va ser degut a la immigració. Fins al 1970, a Catalunya el creixement migratori va ser superior al creixement natural. Aquests immigrants es van assentar, principalment, a les àrees urbanes de la costa i a l'àrea metropolitana de Barcelona. L'augment de mà d'obra fou clau en l'expansió econòmica. La producció d'aquests béns, a la vegada, va generar nova demanda de mà d'obra.

⁷ PARRAMÓN, Clara. *Similituds i diferències, la immigració dels anys 60.* L'Hospitalet, CEL'H, 2000.

Amb tot, l'expansió va presentar greus desequilibris. La concentració de població però es va fer sense cap mena de planificació urbana ni territorial. Ciutats i barris perifèrics van créixer de manera anàrquica, ja que van prevaldre els interessos privats especulatius. La presència del barraquisme i la manca absoluta d'infraestructures van ser habituals. Això s'ha d'afegir que el bandejament de la llengua i la cultura catalana va fer la integració més difícil. Tot plegat, va multiplicar els conflictes socials.

El resultat va ser una economia catalana amb un mediocre nivell de tecnologia, amb uns treballadors/es amb poca formació i amb unes tècniques empresarials poc modernes. Aquestes deficiències es van posar de relleu quan, a inicis dels anys setanta, es va començar a notar la crisi econòmica internacional. Les associacions de veïns reivindicaren solucions i es van convertir en un punt de trobada entre catalans i immigrants.

El 1969 Franco, després d'un procés lentíssim, designà per al títol de rei Joan Carles de Borbó hereu legítim de la Corona com a successor de la Jefatura del Estado ⁸. Aquesta decisió no fou acceptada per tots els sectors del feixisme. Els darrers anys de la dictadura, la lluita per les llibertats democràtiques i nacionals era cada vegada més àmplia. Amb aquest context de lluites, el règim franquista va mantenir el caràcter repressiu fins a l'últim moment. Els opositors i opositores al règim van passar a ser jutjats pel Tribunal d'Ordre Públic (TOP), que va ser creat especialment per executar la repressió.

⁸ El 22 de juliol de 1969, Franco havia proclamat com el seu successor oficial a Joan Carles de Borbó, nét d'Alfons XIII, que a l'endemà va prestar jurament de lleialtat a Franco, als principis del "Movimiento" i les lleis fonamentals de l'Estat.

En aquest context repressiu apareix al panorama espanyol la banda terrorista ETA, que en principi comptà amb recolzament social, que es demostrà en el Judici de Burgos⁹.

El juny de 1973 creà el càrrec de president del govern, que recaigué en el seu màxim col·laborador Luis Carrero Blanco. La mort d'aquest en un atemptat, el desembre del mateix any, endurí el règim. El nomenament de Carlos Arias Navarro a la presidència del govern deixava clara la posició del govern, seguir amb la política del terror i el règim dictatorial.

Les protestes estudiantils i les vagues foren un constant en les acaballes del règim. Encara el 1974, es va executar l'anarquista Puig Antich i l'últim any de la dictadura hi va haver més execucions.

A l'albada del 28 de setembre de 1975, després d'un judici militar foren condemnats a mort i executats cinc militants del FRAP (Frente Revolucionario Antifascista y Patriótico) i d'ETA.

L'avançada edat del màxim exponent del feixisme espanyol cada vegada donava menys treva. Això va fer que sorgissin dues posicions dins el Règim. Una més aperturista, defensant la introducció de reformes més democratitzadores i un altra radical contraris a qualsevol canvi de poder.

Finalment, la mort del parquinsonià Franco arribaria el novembre de 1975 anunciada al món amb les famoses paraules d'Arias Navaro, " Espanyoles, Franco ha muerto". Així s'obrí un període difícil i contradictori de transició cap a la democràcia. Les previsions successores es van complir, i el príncep Joan Carles va jurar com a rei d'Espanya, el 22 de novembre de 1975.

⁹ En aquest judici nou etarres van ser condemnats a mort, fet que desencadenà protesta dins i fora de les nostres fronteres. Finalment degut a la presó els terroristes van ser commutats.

Així s'iniciava un procés llarg i complex que obria un nou període a la nostra història, el període de la transició democràtica després d'una llarga agonia que durà 36 anys.

Es legalitzaren partits polítics i es convocaren eleccions el juny de 1977. S'aprovaren Estatuts d'Autonomia de les comunitats històriques que ja varen gaudir d'Estatut durant la Segona República Espanyola. El País Basc, Catalunya i Galícia en foren les beneficiàries.

A nivell internacional és el moment de la Guerra Freda, on els Estats Units i l'antiga URSS duïen a terme una lluita aferrima pel control del món. La Guerra del Vietnam, que enfrontà als Estats Units i el govern de Vietnam del Sud per un costat, contra el Vietnam del Nord i les guerrilles comunistes per un altre i que esdevingué la més llarga de la història nord-americana i el fracàs més gran en el context de la guerra freda. A més aquesta guerra marcà un hit de reivindicacions pacifistes dins el propi país expandint-se entre el jovent un moviment anti-sistema, com el moviment hippie.

A nivell mundial entre 1968 i finals de la dècada dels setanta s'estengué una onejada revolucionària al món, sobretot als països llatinoamericans.

A Cuba la revolució de Fidel Castro el 1959 comportà la ruptura de les relacions amb Estats Units el 1961 i la imposició del bloqueig econòmic. I l'establiment a la illa del sistema comunista que dura fins avui dia. A Chile, l'intent d'Allende per aconseguir la via pacífica cap al socialisme. Al país veí, Portugal, l'abril del 74 es convertí en una festa i un referent inevitable per Espanya quan un grup de capitans de l'exèrcit portuguès enderrocà la llarga dictadura que Salazar s'havia perpetuat durant 48 anys. Tot això sense disparar un sol tret. La famosa revolució

dels clavells va ser viscuda a Espanya amb molta eufòria i fins i tot esdevingué un referent pels opositors del feixisme espanyol.

A nivell social va ser en aquesta dècada que es comencen a veure tímides lluites contra una situació de durava ja bastants anys. Lluites obreres i estudiantils foren la base per les futures lluites i protestes organitzades clandestinament contra el Règim. Al 1956 van haver-hi manifestacions per part d'una nova generació d'estudiants que no havia lluitat en la Guerra Civil. Aquesta fou recolzada per un sector del professorat que començava a participar en el moviment opositor.

Començava així a evidenciar-se l'actitud inconformista de les noves generacions i de les no tant noves. L'ànsia de llibertat ja no només partia únicament de sectors polítics sinó d'intel·lectuals, artístics i molts sectors de la societat. Als anys seixanta l'aire tenia un altra aroma, se sentia olor a llibertat; fou un moment on es comencen a veure els inicis de les lluites i reivindicacions socials contra uns ideals imperants ja caducs i on una nova generació ja crescuda sense guerra no té tanta por a la repressió, perquè segurament no la coneixia tant a fons.

A nivell cultural aquesta època es caracteritza per la intervenció autoritària i centralitzada. La guerra i la conseqüent repressió van estroncar el somni republicà de estendre la cultura a les classes populars. Tot i el curt període republicà, s'introduïren reformes educatives, augmentaren els pressupostos cap a l'ensenyament i s'iniciaren iniciatives com les Missions Pedagògiques. A nivell català, la Generalitat va reiniciar el projecte de la Mancomunitat, suspesa des de la Dictadura de Primo de Rivera. És fomentà el català, i les altres llengües regionals, com a base de la riquesa multicultural de l'Espanya Republicana.

Però el feixisme acabà i arrancà de sota arrel el projecte cultural i educatiu de la República. Acabà amb institucions acadèmiques i culturals. Discriminaren el

coneixement per exaltar el nacionalisme i el catolicisme portat a l'extrem. Oblidaren o, millor dit, esborraren totes les variants culturals regionals, discriminant i marginant les diferents llengües de l'Estat.

L'any 1938 aprova la Llei de Premsa per la qual estableix la censura i controla el monopoli informatiu. Els cinemes es van veure obligats a emetre abans de cada sessió el noticiari oficial NO-DO des de l'any 1942. Per mitjà del NO-DO es feia publicitat enganyosa de les grandiositats del Règim. L'any 1951 es creà el Ministeri d'Informació i Turisme per seguir amb l'ideari de la censura i la propaganda.

El feixisme utilitzà les indústries culturals emergents com ara la televisió i la ràdio per fer difusió de la seva ideologia. Fomentà una " cultura d'Evasió " que no permetia la reflexió ni el pensament. Fomenten sobre tot pràctiques esportives i físiques com per exemple el futbol, els toros, el cine dirigida al consum de masses. Dins el panorama musical estatal he de recordar els famosos Sirex, Los Mitos, Los Los Brincos, Raphael, Adamo, Camilo Sesto, Nino Bravo, Karina i la jove, Massiel, que l'any 1968 guanyà Eurovisión amb la cançó "La-la-la", de Serrat, qui es negà a anar a Eurovisión interpretant la cançó en castellà.

Homes i dones a una " guateque " als anys 70, a la província de Barcelona. Donació: M. Martínez

A finals dels cinquanta apareix a Catalunya el Moviment de la Nova Cançó que impulsà una nova cançó catalana que reivindicava l'ús normal de la llengua denunciant alhora les injustícies del Règim. Autors com Raimon, Pi de la Serra, Serrahima, Jaume Armengol, Maria del Pau Bonet, Núria Feliu, Lluís Llach, Serrat.. Durant les primeres etapes del Règim només hi havia una ràdio que retransmetís notícies, i aquesta era Radio Nacional d'Espanya. Tota la resta d'emissores havien de connectar amb la radio oficial per oferir el "parte " de notícies. Ja als seixanta les emissores de radio feien arribar a través de les seves ones tota la música del moment i feia que aquells llargs viatges cap al " pueblo " en el famós Seat 600, fossin més amens.

També el cinema cobrà importància. El cinema era un cine d'entreteniment i abans havia de passar la censura que revisava la pel·lícula fotograma per fotograma. Estava prohibit mencionar drogues, avortaments, relacions sexuals, escenes de petons o gestos provocatius així com llenguatge obscè. Els representants de l'església, l'exèrcit i la policia havien de ser tractats amb el màxim respecte. Centenars de pel·lícules no van arribar a sortir a la llum.

Eren els anys de les primeres televisions en blanc i negre. A finals dels seixanta, la televisió desbancà la ràdio com l'aparell en torn el qual es reunia la família. Tot i que la seva instauració va ser molt lenta perquè els receptors eren molt cars i l'oferta molt pobre. El 1964, 400.000 televisors rebien la senyal de TVE però no va ser fins els setanta quan es consolidà. El 1970 el setanta per cent de les cases tenien una. Programes com "Aplauso", o los "40 principales", o els dirigits per Joaquín Luki, o Jose Maria Iñigo eren els que més destacaven.

A nivell infantil els nens i nenes disfrutaven veient "Heidi", "Marco", " La Abeja Maya", o "Vicky, El Vikingo", " Los Picapiedras " " El oso Yogui "...

La moda al llarg d'aquests anys era una moda amb molts colors, camises de flors, pantalons de campana i també la polèmica "minifalda" (molta gent no veia

amb bons ulls aquesta penyora de vestuari perquè pensaven que era una provocació cap als homes). La "minifalda" va aparèixer als anys seixanta però fou als setanta quan té més èxit arreu del món. També va ser la època en que apareix el banyador de dos peces, més conegut com el " bikini".

Noies als 70 amb la famosa "mini falda". Donació: Montse Martínez.

Però si parlem de moda no podem deixar de parlar d'un dels símbols de l'Espanya dels seixanta, el 600. Es començà a fabricar el juny de 1957 i fins i tot el seu creador l'italià Dante Giacosa es va sorprendre del seu èxit. Posteriorment es fabricaria el Seat 850 però els espanyols seguien preferint el 600.

Els anuncis portaven un missatge de rerafons. Podem parlar de molts tipus de llenguatge: el llenguatge gestual, del cine, dels anuncis, del còmic...Tots ells emeten

missatges que actuen moltes vegades de indirecta. Eren una pluja contínua d'imatges, d'estereotips configurats en la ideologia patriarcal. La dona apareix estereotipada sota imatges que exalten la seva bellesa i joventut. En la majoria dels casos apareix la dona figurant la mestresses de casa o com acompanyant del

figurant principal, l'home. La proliferació d'anuncis d'electrodomèstics ens indiquen la implantació de la societat de consum.

La dècada dels 60 i 70 es caracteritzà per un vacil·lant aperturisme en quasi bé tots els aspectes de la vida social i cultural. Arribaren influències externes de lluites com el Maig Francès, on milers d'estudiants es tancaren a la Universitat de Nanterre el dia 2 de maig. Aquest fou el detonador de setmanes de mobilitzacions multitudinàries, d'una revolta que s'estengué de les aules, al carrer, a les fàbriques i que finalment s'acabà convertint en una contestació molt més allà de les fronteres franceses.

Octaveta de denúncia al sistema feixista i a la seva política de terror durant els anys de dictadura. Donació: Minerva Álvarez.

Van ser anys de grans transformacions demogràfiques, econòmiques, socials, culturals i polítiques. Tots aquests canvis s'anaven consolidant a mesura que passaven els anys i la dictadura anava morint a poc a poc, com una

espelma que lluita per tenir la seva flama encesa però que és conscient que ha d'acabar. I la gent, ho sabia. La gent sabia que la mort del dictador arribaria i que hi haurien canvis. Això incentivava més les ganes de llibertat, de lluita i reivindicacions. Això feia que ja durant els anys setanta es consolidés un moviment associatiu amb programes i reivindicacions i amb una força social que no havia tingut des de feia quaranta anys, quan la duresa de la guerra i la dictadura van estroncar qualsevol somni de llibertat.

2.1.2. Els moviments associatius.

La dictadura feixista fomentà un empitjorament radical de les condicions dels treballadors i treballadores reprimint les organitzacions polítiques i sindical que havien lluitat pels seus interessos. A nivell social seguiren amb la mateixa tònica. Foren anys de lluites i opressió però aquesta sentiment de millorar, de tirar endavant, de lluitar i les dificultats que comportaven aquells temps la lluita.

El sistema capitalista occidental encara no havia arrelat a Espanya degut a l'hermetisme que havia sotmès la política autàrquica i això feia que el sistema del consumisme agressiu no interferís, encara, en el *modus vivendi* de la gent. Espanya quedava lluny del sistema esdevingut de la política de blocs, però amb el trencament de les barreres s'anà consolidant el sistema consumista i capitalista.

Els seixanta i setanta venen marcats per llargues jornades de treball i de condicions de vida no afavoriren l'existència d'un temps de lleure, ni de moltes ofertes d'oci i de cultura. Aquestes es limitaven, en un principi, al que oferia *Educación y Descanso*, organisme vinculat al sindicat vertical per tal de donar als treballadors unes possibilitats d'esbarjo.

A nivell associatiu, tot i la falta de llibertats, el 1957 es crea, depenent de la *Secretaría General de Movimiento* una *Delegació Nacional de Asociaciones*, amb Manuel Fraga al capdavant. S'inicia així una petita flaire de reconeixements de grups i associacions. Però tot i aquest avanç les associacions van ser vigilades, sotmeses a la censura i està clar que no podien oposar-se al Règim en cap tipus de posicionament del pensament feixista.

Paral·lelament a les associacions culturals i esportives, sorgeix un associacionisme reivindicatiu que neix, moltes vegades, en els barris de nova construcció i s'estén després a tota la població.

L'associacionisme reivindicatiu en concentra a les Comissions de Barri, organitzacions clandestines de base, de caràcter unitari, en les quals s'organitzaven joves amb la finalitat de promoure les reivindicacions populars i les mobilitzacions que permetessin millorar i assolir unes condicions dignes de vida. Però les capdavanteres seran, sobretot, les Associacions de Veïns, que a partir de la Ley de *Asociaciones de 1964* apareixen amb caràcter legal, i varen tenir un poder de convocatòria molt gran als últims temps de la dictadura i a la transició. Foren les entitats mobilitzadores de la ciutadania als barris. Aquesta Llei s'aprovà en el marc de la celebració de los *Veinticinco años de paz*.

Les Associacions de Veïns neixen a finals de la dècada dels seixanta i s'estructuren, ja des dels seus inicis com a moviment veïnal degut a la possibilitat de recollir els plantejaments i l'experiència de grups de treball que ja treballaven als barris.

Com a moviment social, les AA.VV impliquen un intent de millorar la qualitat de vida als barris, tant en aspectes materials, impedit les contínues degradacions i especulacions a les que els barris es veïen sotmesos, sobre tot aquells barris de gent treballadora. Aquest treball es concentra en llargues lluites que responien a un plantejament comú de tot el moviment veïnal, sobre aspectes de l'habitatge, la sanitat, la carestia de la vida, l'ensenyament, el transport...

Com a moviment polític, les Associacions de Veïns s'enfronten amb l'Administració quan aquesta facilita les estratègies dels agents urbans— propietaris del sol, promotors, constructors—, duent a terme una política en favor dels usuaris i usuàries i reclamant la democràcia com única forma de desenvolupament.

Aquestes associacions sorgeixen als barris on la problemàtica urbana és més forta i s'estén ràpidament a la resta de la ciutat. Dins les Associacions de Veïns i Veïnes podem diferenciar dos períodes. Un primer període, compres entre el 1969 i el 1975, que és quan apareixen les primeres associacions i un segon període, de 1975 a 1977, que és quan s'expansiona cap a la resta dels barris. En aquest períodes les Associacions de Veïns es consoliden com agents transformadors de ciutats i barris. Aquests tipus d'aglutinació de persones d'una mateix barri acabà constituint un pilar dels moviments socials de l'època, sobretot a l'àrea metropolitana de Barcelona. L'enorme creixement demogràfic es va donar al llarg dels seixanta i setanta, a causa del fort moviment migratori destinats a cobrir la demanda de mà d'obra. Aquesta important crescuda i el fet que l'únic objectiu dels ajuntaments van ser el benefici econòmic van presentar unes característiques caòtiques a les ciutats colindants. Les ciutats anaren creixent sense cap mena de planificació racional. Aquest fet, marcà la lluita veïnal. Si l'Ajuntament no s'encarregava, els veïns i veïnes, en benefici propi i dels altres, ho feren.

Segons un estudi fet per Anna Alabart ¹⁰ en relació al perfil de persona que treballa activament dins les Associacions de Veïns ens trobem que la majoria són persones joves de menys de 45 anys, sent superior el nombre d'homes que de dones. La gran majoria d'aquests i aquestes són militants de partits d'esquerrers.

Des del punt de vista de l'associacionisme femení, als anys 30, hi havia dones que s'integraven en sindicats anarquistes o socialistes i en partits polítics d'esquerrers, mentre que d'altres, al mateix temps, formaven sindicats catòlics i moltes altres, obreres de les fàbriques, s'agrupaven espontàniament i es mobilitzaven enfront de la misèria i d'unes condicions de vida desastroses. Amb el seu comportament

¹⁰ ALABART, Anna: *Els barris de Barcelona i el moviment associatiu veïnal*. Centre de Publicacions de la Universitat de Barcelona. 1982

expressaven unes demandes lligades a la seva realitat quotidiana, que les submergia en una profunda precarietat.

Com qualsevol altre moviment social, les associacions de dones van anar emergint a la superfície o desapareixent en la clandestinitat a mercè del context històric en el qual s'ubicaven i segons la cobertura legal que aquest context els oferia.¹¹ Seguint aquest argument, podem dir que *La Sección Femenina* fou una de les organitzacions més important pel volum de dones que va mobilitzar. Aquest òrgan burocràtic feixista va voler dur a terme una intrusió ideològica a totes les dones d'Espanya. Fou una associació de dones imposada pel Règim.

Un altre dels centres puntals en l'associacionisme d'aquest any foren les parròquies o centres socials o culturals dinamitzats per persones del món cristià. Aquests van jugar un paper importantíssim en l'associacionisme del moment. Al llarg dels anys seixanta.

¹¹ *Les Associacions de dones a la ciutat de l'Hospitalet*. Ajuntament de l'Hospitalet. Programa Municipal per a la dona- PMD. L'Hospitalet: PMD, 2001.

2.2. Situació de la dona a Catalunya durant el franquisme.

La proclamació de la República l'any 1931 significà l'assentament d'un règim polític democràtic que comportà una sèrie de canvis substancials en la trajectòria del país. Aquesta democratització comportà, entre altres, canvis substancials en relació a la situació de les dones. Un dels grans hites fou, després de moltes lluites, la consecució del sufragi femení. La concessió del vot actuà com a revulsiu i impulsà un realistament de la posició ideològica respecte al paper social de la dona i acabà amb l'admissió de l'acceptabilitat social de la seva intervenció en tots els àmbits de la vida, tant social, econòmica, política...

En aquest sentit cal remarcar la lluita de Clara Campoamor per aconseguir el vot femení així com de l'anarquista catalana Frederica Montseny que ocupà càrrecs de responsabilitat dins la CNT.

Entre els canvis substancials en la legislació espanyola fou l'eliminació de les clàusules discriminatòries de les dones.

Però estuc de la Guerra ho canvia tot. Amb la pujada al poder de Franco s'aboliren totes les reformes republicanes, s'il·legalitzaren els partits i sindicats i es suprimiren les llibertats individuals. La situació social de la dona patí un retrocés importantíssim respecte a l'època anterior. La derrota republicana suposà per les dones un dur peatge per la seva actitud participativa. I aquesta nova etapa es caracteritzaria per la desigualtat política i educacional, la subordinació femenina basada en el dret i la discriminació laboral, tot això marcat per un macrounivers patriarcal que flotava a l'ambient normalment en forma de valors i creences, costums i normes.

La pràctica política fou totalment dictatorial, conservadora, reaccionària i sobre tot enfocada sota la idea de l'autoritat i les jerarquies, tant per homes com per dones. Però en relació al sexe femení ho tingueren clar: Subordinació. El feixisme es va

encarregar d'instaurar de soca-rel la idea d'una societat patriarcal recolzada amb dogmes religiosos que tant influïen a l'època.

En aquest sentit la religió catòlica va jugar un paper cabdal i de recolzament en la ideologia feixista. La ideologia feixista anava de la mà del conservadorisme catòlic: Per la Bíblia en la creació del món Yahvé crea tots els homes (i les dones) valent-se només de la seva paraula i tot depèn de la seva voluntat. Per el feixisme passa igual.

La dona durant el franquisme va viure esclafada per les feines de la llar. (Núria Pompeia)

Només fa falta llegir i analitzar aquest fragment de la Bíblia per veure la ideologia divulgativa del règim i del catolicisme imperant:

"La mujer oiga la instrucción en silencio, con toda sumisión. No permito que la mujer enseñe ni que domine al hombre. Que se mantenga en silencio, con toda sumisión. Porque Adán fue formado primero y Eva en segundo lugar. Y el engañado no fue Adán, sino la mujer, que seducida, incurrió en la trasgresión. Con todo, se salvará por su maternidad mientras preserve con modestia en la fe, en la caridad y en la santidad "

(1 Tm.2, 11-15)

Amb el franquisme, la religió s'articulà en un dels pilars de la vida quotidiana de la majoria dels espanyols. Les pràctiques religioses constituïen una forma

d'integració social que permetia als espanyols oblidar la guerra. A l'església se l'adjudicà un paper socialitzador de la vida quotidiana, adjudicant papers definitius a les dones, imposant normes de comportament en quant a la vestimenta i a les relacions social.

El franquisme concebia lo masculí i lo femení com a dos universos separats i per tant cada gènere devia aprendre allò que era natural, de forma separada. La dona no va ser mai contemplada com un ésser independent, capaç de desenvolupar-se sense la figura d'un home. La dona que decidia viure sola era considerada com l'anti-model de dona perquè fugia de les seves funcions de ser dona, esposa i mare.

Per veure la visió que tenia el Règim de la funció social de les dones només fa falta analitzar aquestes paraules de la Sección Femenina " *la función social de la mujer es, precisamente, la de servir en su hogar en aquellas funciones que el hombre no puede desempeñar porque está en otros menesteres* " ¹².

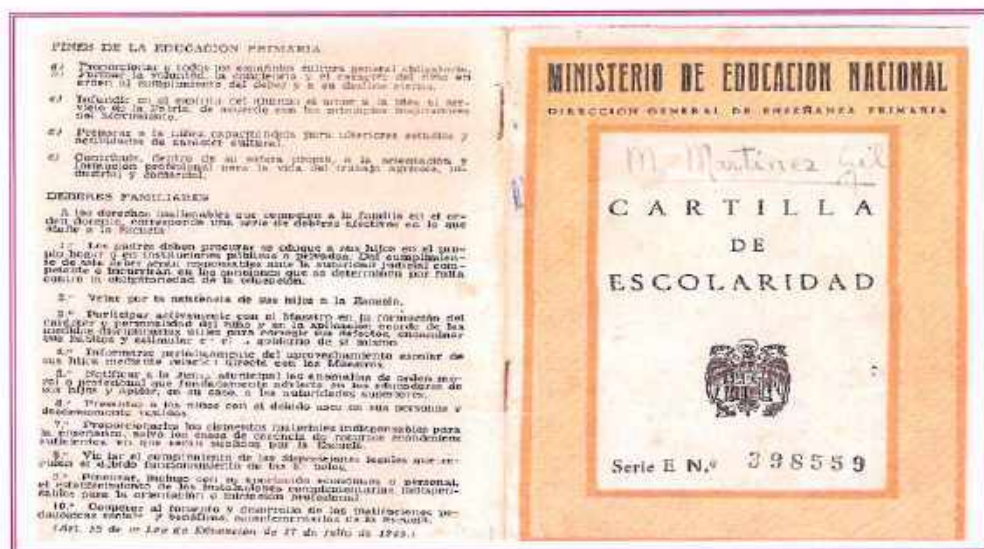
L'església i la Sección Femenina van ser les encarregades de crear un model que es perpetuà al llarg de tota la dictadura.

L'educació va ser un altre dels principals mecanismes que va utilitzar el Règim per consolidar la seva ideologia patriarcal. L'escola transmetia un nou model de societat i família que el règim necessitava per assolir els seus objectius polítics. Les dones rebien coneixements, a part d'intel·lectuals, domèstics, que acabarien convertint-les en persones que assumien la seva subordinació al marit.

A través de la Encíclica *Divini illius magistri* promulgada per Pío XI es condemna la presència d'homes i dones a les mateixes aules ja que la funció de la dona en el món terrenal era molt diferent a la de l'home. Les assignatures de la Escuela

¹² BOSCH, E / FERRER, V/GUZMÁN, C: *Los feminismos como herramientas de cambio social (I)*. Edició de la Universitat de les Illes Balears. Palma de Mallorca, 2006.

Municipal del Hogar, nucli principal de la Sección Femenina, parlen per si soles: Religió, Cuina, Formació Familiar i Social, Coneixements pràctics, Nacionalsindicalisme, Tall i confecció, Floricultura, Ciència domèstica, Puericultura, Cant, Cultura i Economia Domèstica.

Cartilla de Escolaridad oficial del Ministerio de Educación Nacional de l'època feixista. Donació: Montse Martínez.

La Sección Femenina col·laborà a que la població femenina espanyola de la postguerra fos la més honesta, la més ignorant i la menys activa de tot Europa¹³. Segons deia Pilar Primo de Rivera, presidenta de la *Sección Femenina* de la Falange, el febrer de 1942, *"las mujeres nunca descubren nada; les falta el talento creador, reservado por Dios para inteligencias varoniles; nosotras no podemos hacer nada más que interpretar, mejor o peor los que los hombres nos dan hecho"*.

L'objectiu primordial de *La Sección Femenina* era el d'implantar el model de donamare. I totes les seves activitats s'orientaren cap a les exigències del matrimoni i de la maternitat, clar està amb una posició de subordinació cap al marit i a l'home.

¹³ FALCÓN, Lidia: *Mujer y Sociedad*. Fontanella. Barcelona, 1984. Pàg. 320.

Tot i això als anys seixanta i setanta s'anaren introduint canvis en el sistema educatiu. Les nenes s'incorporaren poc a poc a l'educació primària i secundària, tot i que la introducció a la universitat anava una mica més lenta.

L'any 1970 s'aprova *La Llei General d'Educació* que establia la coeducació i promulgava un sistema escolar teòricament igual pels dos sexes. Ensenyament gratuït i obligatori entre els sis i els catorze anys.

A nivell laboral, si fem una pas enrera en la història veiem però com la dona ha treballat sempre simultàniament a la llar i fora de la llar. Va ser amb l'arribada del feixisme que s'enfundà la idea de que la dona només havia de treballar a casa i queda relegada a l'àmbit privat. Les dones han ocupat durant molts segles activitats econòmiques, moltes d'aquestes, però no totes, majoritàriament en la privacitat, a la llar o a la unitat productiva familiar. Des de la perspectiva conservadora, era inadmissible al treball assalariat femení perquè això impedia un correcte desenvolupament de la unitat domèstica. De la dona s'esperava que fos una abnegada vetlladora del seu espòs, dels fills i de la llar. Tot i així la realitat social a Catalunya demostra una presència de les dones en el treball extradomèstic. El treball de les obreres esdevingué essencial en el desenvolupament de les indústries catalanes, ja en el segle XIX, i en el sosteniment familiar, especialment de les classes obreres. La seva contribució permetia la supervivència de la família obrera.

La legislació laboral del Règim tampoc afavorí la dona. La sotmetia totalment a la figura del marit o el pare. Aquests esdevenien administradors dels seus béns i el seu representant davant la llei. Fins l'any 1975 les dones havien de tenir un permís del marit per treballar fora de casa. Es fomentaren polítiques per a que les dones es quedessin a casa; acceptació de desigualtat salarial,

acomiadaments de les dones en casar-se si se'ls pagava una compensació econòmica, exclusió de subsidis en el cas de que les mares treballessin, permís del marit per signar qualsevol document (compte bancari, passaport, escriptura o contracte de qualsevol tipus). S'anul·la el dret al divorci, declarant-se nuls tots els divorcis concedits durant el període republicà. Tots els mètodes de control de natalitat van ser prohibits i durament condemnats duent a terme una campanya publicitària falsejant informació i manipulant dades.

Amb l'arribada dels "*Planes de Desarrollo*" dels 60, les necessitats conjunturals en el terreny laboral, van propiciar l'arribada de noves lleis que afavorien una mica la incorporació de la dona al món laboral. Aquesta necessitat de comptar amb mà d'obra provocà l'aprovació de la Llei 56/1961, de 22 de juliol, anomenada Llei de Drets Polítics, Professionals i de Treball de la Dona i del nen, per mitjà de la qual s'igualava el salari entre els homes i les dones. Però tot i l'equiparació salarial no es podia accedir a segons quines ocupacions.

La sexualitat era un altre focus de repressió. La satisfacció sexual era inconcebuda. El sexe era només per procrear, funció per la qual la dona havia estat creada. Durant aquesta època hi havia una total oposició als mitjans de control de naixements: a la píndola, la esterilització o l'avortament. El que la ideologia tradicional atacava no eren només els mitjans de planificació en si sinó les conseqüències per l'ordre establert que suposa el que la por als fills il·legítics deixi de ser un fre per les relacions extramatrimonials.

Fins el 1963 es va mantenir el dret marital que permetia matar una dona infidel, el manteniment de penes de presó vigents per l'adulteri femení i càstigs per l'utilització d'anticonceptius.

Però on ressonen més fort les campanes del crim de la moral sexual és en el tema de l'avortament. Això era titllat d'assassinat. Tal i com diu Napal a la revista Santa Rita y el Pueblo Cristiano, de caire catòlic-familiar, *"es una vergüenza que la falta de fe y cultura por parte de algunos padres inhumanos, treinta millones de criaturas dejen de existir al año. Ésas personas son verdaderos salvajes en toda regla. Estos asesinos y asesinas debían ser mucho más castigados por las leyes de los países civilizados. Tienen muchas más culpa que el asesino común, que en muchas ocasiones mata para defenderse. En España, gracias a Dios, aún no ha alcanzado las alarmantes cifras de abortos que se producen en otros países tenidos por más desarrollados"* ¹⁴.

Josep Maria Dexeus, director de l'Institut Municipal de la Maternitat afirmà que *"ni com catòlics ni com espanyols podem admetre l'avortament"*. Per molts metges era una ofensa pensar que ells poguessin dur a terme aquesta pràctica. Segons declaracions de la Vanguardia del dia 19 de maig de 1972, a Espanya es realitzen cada dia uns mil avortaments clandestins.

Però no tot va ser silenci, treball i submissió. Tot i que els moviments socials femenins no es manifesten obertament fins els setanta, ja als anys seixanta hi havia una mobilització important de dones a nivell d'organització, consciència i participació. Reivindicacions dels drets civils, socials, laboral, sindicals....

Durant aquest període es van anar configurant dos vessants diferenciades de mobilització femenina, una feminista i una altre vinculada a la militància política i focalitzada en la lluita per l'emancipació femenina i de classe.

La lluita feminista, com a moviment social, ja havia existit durant la República i havia aconseguit avenços importants en la situació de les dones.

¹⁴ NAPAL, José Miguel: "Una xifra escandalosa: 30 millones de abortos" en Santa Rita y el pueblo Cristiano. Febrer de 1972.

En el curt somni del republicanisme es va viure en un ambient de llibertats que comportà l'activació o re-activació del col·lectiu femení amb respostes diferenciades, segons l'edat, la procedència, la formació, la pràctica religiosa... En aquest context s'obriren noves perspectives i oportunitats per a les dones gràcies a la feina, entre d'altres, de les associacions. Però amb l'arribada del feixisme tots aquests avenços es van derogar des dels seus inicis i es reivindicà la idea de que havien estat polítiques errònies. Per tant des del principi es van oposar al feminisme assenyalant-lo d'antinatural.

Posteriorment, als anys setanta fora de les fronteres espanyoles sorgí un importantíssim moviment feminista a Europa i Estats Units que traspassaren fronteres. Això, i la paulatina entrada de les dones en moviments d'oposició al Règim, possibilità la formació de grups de dones compromeses amb canviar la societat i les estructures de poder per a que aquestes no exclogués a ningú i s'afavorissin unes condicions de vida millors.

Catalunya i la seva capital van ser capdavanteres en la defensa dels drets de les dones i així l'any 1965 es celebrà a Barcelona la Primera Assemblea General de Dones com a conseqüència de la qual sorgí el importantíssim *Movimiento Democrático de Mujeres*¹⁵, d'abast estatal i vinculat al Partit Comunista.

És important tenir en compte el canvi de percepció que hi hagué als seixanta i setanta. Moltes dones d'aquesta època havien arribat a l'edat adulta sense haver estat traumades pel soroll de les bombes i el patiment d'una guerra. Això feia que

¹⁵ El *Movimiento Democrático de Mujeres*, d'àmbit estatal es fundà el 1965 per iniciativa de dones properes al PCE i al PSUC. S'hi van incorporar dones de grups catòlics, dones socialistes i del PTE, entre altres. El MDM es configurà entorn dues línies d'acció que el franquisme convertia en indestriables: el feminisme i la lluita per la democràcia. Les seves activitats per la igualtat dels drets entre homes i dones, contra la confiscació dels drets civils i socials que la dictadura havia fet a les dones s'entrecixiren amb el desenvolupament de pràctiques de relació de llibertat entre dones. Aquestes experiències associatives foren pioneres pels sectors populars de la població femenina.

no estiguessin disposades a estar sotmeses al paper que els òrgans de poder i la pròpia societat els imposava.

L'any 68 fou un any de revoltes: el Maig francès i la primavera de Praga, Nova York, Mèxic... Van ser anys de canvis de lluites i alçaments pels drets de les persones. L'alè d'aquestes lluites i reivindicacions arribaren a Catalunya, tot i la repressió. Vagues, manifestacions, aldarulls, revoltes, revolucions, moviment, sobre tot, moviment que denotava que hi havia un món millor pel que lluitar i que la gent en tenia consciència.

El fet de que la majoria de les dones espanyoles es sentissin estretament lligades al catolicisme ranci de la època va propiciar que l'ideari femení esdevingués particular i diferenciat d'altres llocs d'Occident. La censura afavorí aquest fet ja que les barreres que s'anaven trencant a altres part d'Europa o Estats Units no van tenir l'impacte que haurien tingut amb l'obertura que li corresponia. Però poc a poc van entrar idees noves, clandestinament. A Catalunya, cap a finals dels 60 i sobre tot als 70 es consolidaren ja els partits clandestins, els moviments veïnals, els sindicats, les revoltes estudiantils, les feministes... que van ser els encarregats de donar respostes allà on el Govern no hi arribà, que era a la majoria dels llocs.

Amb la mort del dictador, el desgavell polític del moment i la pressió de les associacions, dels partits clandestins, sindicats, de persones individuals comportà un gir cap a la democràcia.

El començament del debat en el si del moviment feminista fou intens ja que partia de plantejaments, interessos i reivindicacions molt diverses. Per una banda, hi ha el grup de dones que consideraven que la lluita per l'emancipació de les dones s'havia d'aconseguir en el marc de la lluita per l'alliberament de la classe treballadora i participaven en col·lectius específics de dones a més a més de formar

part d'alguna organització política, partit i /o sindicat. Eren dones compromeses amb una doble militància a diferència d'altres grups més radicals que consideraven indispensable l'organització de les dones en grups autònoms de dones.

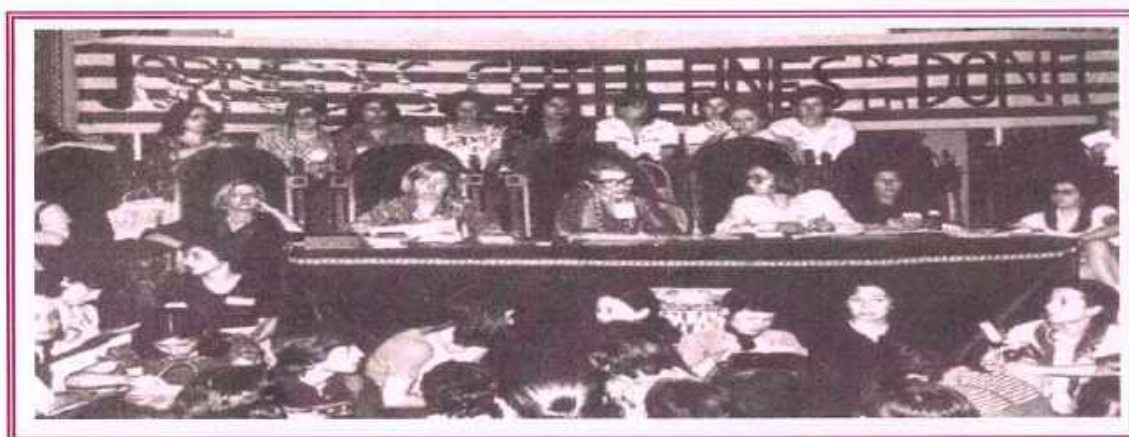
Les dones que defensaven el feminisme independent, també anomenat radical, veien com a causa principal de l'opressió de les dones l'organització patriarcal de la societat i per tant només podien ser les dones les que portessin la iniciativa i lluitessin contra les institucions i organitzacions patriarcales de les quals els homes formaven part.

El discurs dels diferents grups que configuren aquests dos grans perfils no era ni homogeni, ni estàtic i va anar evolucionant cap al que avui coneixem com les diferents tendències del moviment feminista. Tot i les diferències conceptuals o metodològiques, el moviment feminista fou, i continua essent, un front de lluita per la llibertat de les dones, que tan paseses estaven.

Aprofitant la incertesa política del moment es reuniren un grup de dones per tirar endavant les Jornades Catalanes de la Dona. Així, els dies 27, 28 i 29 de maig de 1976 es reuniren al paranif de la Universitat de Barcelona diferents Associacions de dones. Després de tants anys de dictadura i lluita clandestina, més de quatre mil dones van assistir a les diferents ponències que analitzaven el paper de la dona en la societat des de la perspectiva del canvi. Les primeres sorpreses per la magnitud de l'event van ser les organitzadores.

Les ponències mostraven les preocupacions de les dones i abarçava un gran nombre de temes. " Dona i Treball ", " La dona obrera ", " La dona dels barris "...

En aquestes jornades hi participaren moltes Associacions de Dones entre elles l'Associació de Dones de l'Hospitalet. Aquestes van voler parlar sobre " *el paper jugat en els barris, no en qualsevol barri, sinó en els barris perifèrics, d'aquella mestressa de casa que no té altres feines que les domèstiques, fer-se càrrec dels fills, de la seva educació, de servir el marit, etc. d'aquelles dones que per necessitats econòmiques treballen dins o fora de la llar...*"¹⁶.

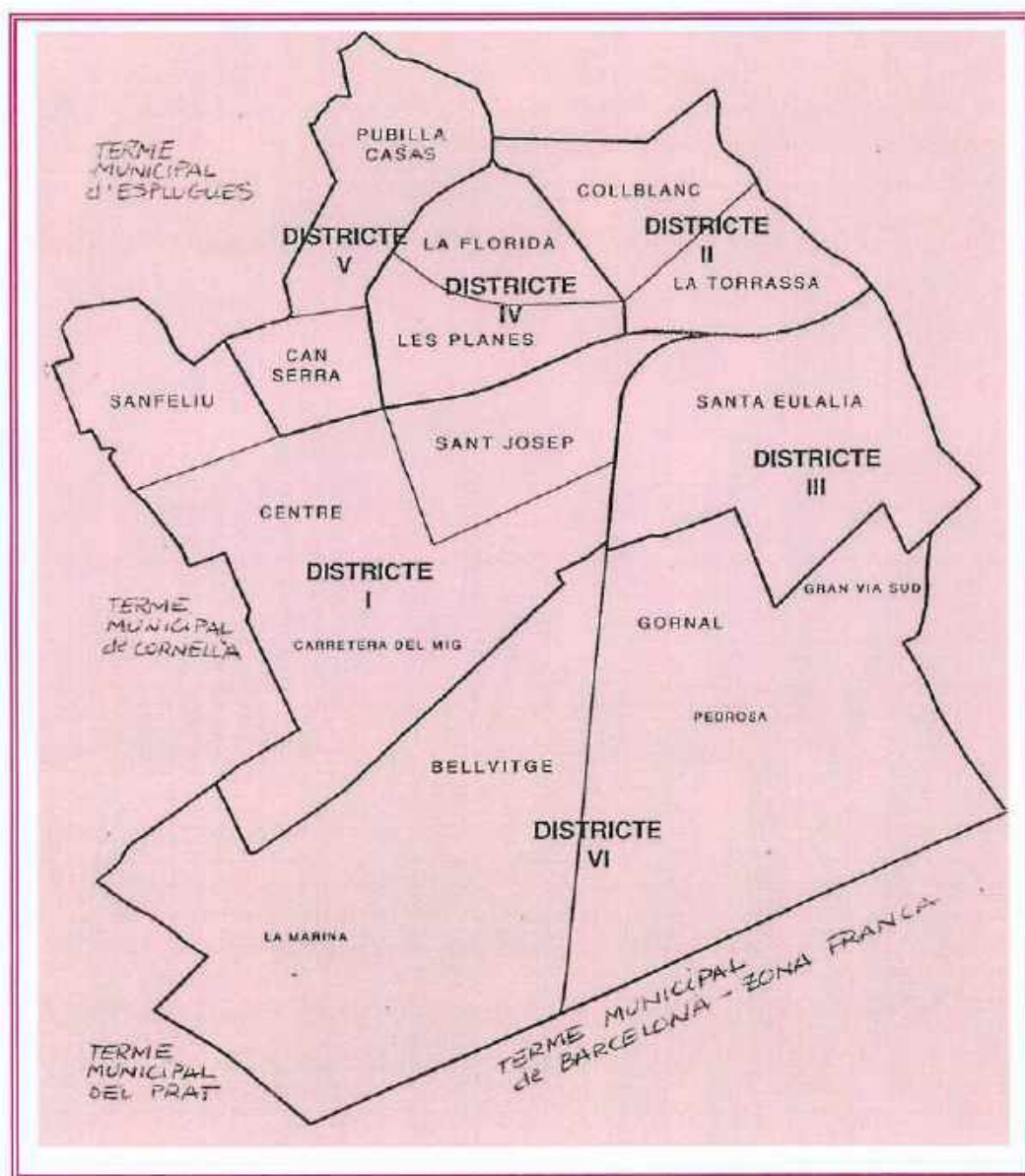
Dones durant les Jornades Catalanes de la Dona. Nash, M: Dones en Transició. Editat Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2007.

Al llarg de la seva ponència l'Associació hospitalenca van fer denúncia de la situació de la dona als barris, de la falta de serveis, de transports i de la manca de facilitats en general de les dones als barris.

Aquestes Jornades marcarien un punt àlgid en les primeres manifestacions de protesta, ara ja legalitzades i sense por. Foren el primer intent unitari d'organització col·lectiva després de tants anys de silencis obligats.

¹⁶ *Jornades Catalanes de la Dona*. Barcelona. Maig de 1976. Pàgina 109.

2.3. Breu història contemporània de l'Hospitalet i la seva divisió territorial per barris

Apunts de la història contemporània de L'Hospitalet .

Abans d'entrar a parlar directament sobre la història associativa de l'Hospitalet trobo que és molt important fer unes petites pinzellades de quina era la situació política, econòmica i social de la ciutat de l'Hospitalet ¹⁷ al llarg dels anys en que basem la investigació.

No es tracta de fer un anàlisi exhaustiu de la història de l'Hospitalet de la postguerra però trobo transcendent fer referències que ens ajudaran a entendre millor la situació, l'estructura i la constitució de la situació de la ciutat en els anys seixanta i setanta i com a conseqüència, l' actual.

Primer, hauríem de remarcar la importància de la situació geogràfica de la ciutat. La proximitat amb la capital catalana marcà la transcendència i història contemporània de la ciutat. Durant els anys seixanta i setanta la urbanització s'expandeix per tot el terme municipal i es fa anar consolidant com el continu urbà de Barcelona; és l'etapa en la que l'Hospitalet esdevé perifèria de la gran urbe i un espai privilegiat per a les milers famílies que arribaven de diferents llocs de l'Estat atrets per la feina de la indústria de la capital catalana.

El període que avarca la investigació és un període de grans transformacions econòmiques, cultural i polítiques. El nou paisatge urbà fou la plasmació clara de totes aquestes transformacions.

La població de l'Hospitalet abans de començar el segle estava situada al voltant del barri del Centre i diverses masies disperses pel territori. Ja a principis del segle XX els barris ara anomenats històrics augmentaren la seva població en gran mesura degut a la immigració. Aquests eren Collblanc i la Torrassa, Santa Eulàlia i Centre,

¹⁷ L'Hospitalet va ser reconeguda com a ciutat l'any 1925 en un títol que va concedir el rei Alfons XIII.

Sant Josep. També ens trobem petits nuclis de població a la Marina, La Florida, Pubilla Cases i Sanfeliu. Fou al llarg de tot el segle XX que s'anà formant la fisonomia actual de la ciutat.

Entre 1966 i 1968 s'urbanitzen nous espais: els blocs de La Florida, iniciats el 1958, i es desenvoluparan els barris més nous com per exemple Pubilla Cases o les Planes. Es construeixen els barris de Can Serra, Bellvitge i el Gornal.

Fotografia del barri de Bellvitge als anys 60. Arxiu Històric de L'Hospitalet.

És important alhora per entendre la història de la ciutat fer unes petites puntualitzacions de l'evolució demogràfica de la ciutat al llarg de tot el segle XX per veure la formació i la identitat actual de l'Hospitalet.

El segle XX va començar amb 5000 habitants i arribava a les seves acaballes amb 250.000. Tot i la imatge que té la gran majoria de gent de que l'Hospitalet va rebre la seva gran onada migratòria els anys seixanta, el creixement més intens en termes relatius va ser la dels anys 20, ja que en aquests decennis la ciutat triplica la població. Les obres del metro de Barcelona, que el 1932 ja arribaria a Santa Eulàlia, i la Exposició Universal de 1929, juntament amb la consolidació d'importantes implantacions industrials al seu terme, foren el motor de la intensa immigració que rebé l'Hospitalet a principi de segle.

L'increment poblacional que es va dur a terme a la ciutat entre 1920 i 1940 va ocupar nous espais que transformaren la estructura urbana de la ciutat.

Als anys cinquanta el barraquisme va ser un sistema molt estès a tota la ciutat, sobretot a la carretera de Collblanc, com a conseqüència d'aquest sistema es formaren barris mal construïts i desestructurats. Una de les altres opcions de vivenda que s'adoptaren fou l'autoconstrucció, sobretot als barris de La Florida i Pubilla Cases. Fins i tot en ocasions s'ocuparen coves obertes a la muntanya.

De 1960 a 1970 el número d'habitants de l'Hospitalet es duplica i passà de 122.000 al 1960 a 240.000 el 1970. Aquest augment comportà l'ocupació desordenat enmig d'un procés especulatiu brutal.

És important fer una aturada en el Pla Parcial de 1953 perquè aquest fou un pla que tingué grans conseqüències històriques i socials tant per l'Hospitalet com per la resta de comarques a les que afectava, concretament 28 municipis. La importància resideix en el fet de que a partir de l'aprovació d'aquest pla es crearen grups per lluitar en contra del Pla amb l'objectiu de fer impugnacions per a que no es degués a terme. De tal manera es començaren a establir xarxes relacionals en els diferents barris de l'Hospitalet i comença així a haver-hi una consciència de barri fins aleshores inexistent, ja que la majoria eren barris de nova creació. Alhora va ser a partir de l'aprovació d'aquest Pla que els veïns s'organitzaren en el que més endavant serien les Associacions de Veïns.

El Pla Parcial de 1953 fou un Pla que pretenia racionalitzar el caos format a la comarca de Barcelona degut al procés de formació de la indústria catalana en aquesta zona.

La decisió de revisar el Pla Comarcal, adoptada el 1964 va significar el primer pas d'un llarg procés d'estudi que s'inicià amb l'aprovació del Pla Director de l'àrea Metropolitana. L'equip tècnic nomenat per la Comissió Comarcal d'Urbanisme encarregat de la revisió del Pla de 1953 delimità d'acord amb les noves necessitats

aparegudes, un àmbit d'estudi integrat per les comarques naturals del Maresme, el Vallès Occidental i Oriental, el Baix Penedès i el Garraf.¹⁸

Entre els objectius del Pla figuraven el de resoldre en el que fos possible la creació d'espais lliures per al descans i esbarjo de la població del sector (Apartat 1.3.2 de la memòria), eixugar el dèficit d'escoles, biblioteques, mercats i centres sanitaris (1.3.3. de la memòria) així com també l'ampliació dels serveis públics i la regulació de l'ús del sòl entre molts altres però la realitat en fou una altra completament diferent. En aquest pla es funcionalitzà la comarca en funció dels interessos de les indústries i les empreses financeres sense tenir en compte els interessos de la població. El capital immobiliari i els ajuntaments feixistes van aprofitar per especular amb els terrenys creant edificis enormes, desordenats a les ciutats perifèriques de Barcelona.

Molts d'aquest plans eren presentats quan el teixit urbà estava en fase avançada o quasi totalment realitzada, pretenent principalment legalitzar la situació de fet, quan les densitats de població permeses s'havien disparat i els espais per usos públics estaven pràcticament esgotats.

Però ja des del principi els veïns i veïnes de la ciutat es van manifestar en contra del Pla i de l'escassa participació de la població en aquest projecte. I a partir d'aquí s'inicià un moviment veïnal que acabà aglutinant tota la gent dels diferents barris amb un objectiu comú, la impugnació del Pla. I d'aquestes reunions, oposicions, manifestacions sorgí la primera Associació de Veïns, l'Associació de Veïns de Collblanc- La Torrassa.

¹⁸ BONAL, Raimón: *Collblanc i la Torrassa 1974: Les raons d'una lluita urbana*. Fundació Jaume Bofill. Barcelona. Novembre de 1974.

BARRIS	1950	1960	1970	1975
Centre	12.500	19.725	18.015	23.939
Sant Josep			13.682	19.424
Sanfeliu			2.705	3.745
Collblanc-Torrassa	33.260	46.892		
Collblanc			31.005	30.220
Torrassa			35.737	32.904
Santa Eulàlia	13.733	20.447	19.383	27.627
Florida		27.630	53.364	53.690
Pubilla Casa		8.119	42.394	45.467
Can Serra			2.756	8.431
Bellvitge			15.722	30.639
TOTAL	71.580	122.813	240.630	282.141

Font : Negociat d'Estadística.

Aquesta gràfica ens permet veure l'evolució que experimenten els barris. La pèrdua d'importància, en quant a ocupació, dels barris històrics, el Centre, Sant Josep, Collblanc – Torrassa i Santa Eulàlia i el creixement dels nous barris hospitalencs com Florida, Pubilla Cases o Sanfeliu (aquests barris de nova creació esdevingueren ideals pels nouvinguts degut a l'accés com a la seva proximitat a la ciutat de Barcelona).

Va ser en aquest context que podem parlar de grans construccions en polígons com Can Serra, Bellvitge i el Gornal. Així doncs, el creixement de la ciutat significà la unió dels barris i l'establiment de la fisonomia actual de la ciutat.

La persona amb més responsabilitat en el procés especulatiu i la manca de provisions de serveis als diferents barris i als que estaven en formació al llarg dels seixanta i principis dels setanta va ser Josep Maties de España Muntades, que va ser l'alcalde de la ciutat des de 1962 fins a 1973.

La seva estratègia política municipal es basà en el manteniment de càrrecs municipals en mans dels sectors de poder tradicionals, en una política favorable a un augment demogràfic il·limitat, en plans urbanístics que es modifiquen contínuament per afavorir demandes dels constructors...

Aquest creixement urbà va constituir un important àmbit d'obtenció de beneficis per als propietaris, les immobiliàries, els constructors... i en canvi van presentar unes característiques caòtiques sense cap mena de planificació. L'Ajuntament, i Espanya Muntades, van facilitar aquest creixement desmesurat i desorganitzat i la seva actuació es caracteritzà per la desatenció envers de les necessitats dels barris¹⁹.

A més la trama especulativa de les administracions locals es va veure afavorida pel fet de que als anys seixanta es va estendre la idea i l'objectiu primordial de la població per aconseguir una vivenda pròpia.

Després de tant anys de mancances el fet de tenir una vivenda pròpia donava un *status* i una estabilitat que no havien tingut fins el moment. Tenir una vivenda pròpia tenia connotacions triomfalistes degut a la dificultat que això comportava. Havien estat molts anys de mancances i la possibilitat de tenir un espai propi dotava a tot el nucli familiar de certa seguretat. A més de no haver de viure rellogats o en cases d'altres persones. L'obsessió de comprar pisos durà fins ben entrat els setanta, ja que amb la crisi de 1973 va haver un retrocés econòmic.

¹⁹ PRAT, Enric: *Els moviments socials a la Catalunya contemporània*. Publicacions de la Universitat de Barcelona. 2004. Barcelona

Els governs hospitalencs d'aquesta època, recolzats per les immobiliàries que treballaren a la ciutat, justificaren la seva política urbanística argumentant que s'havia d'absorbir la massa migratòria. La manca de serveis fou una realitat herència d'una llarga postguerra. Però amb l'arribada massiva d'immigrants s'agreuà el problema degut a la mala gestió administrativa.

Això durà fins que el 1973 l'alcalde va ser cessat i puja a l'alcaldia Vicenç Capdevila que adoptà una política menys especulativa i una mica més preocupada pels equipaments dels diferents barris. Capdevila restà al càrrec fins el 1977, quan el substituï Joan Perelló (1977-1979).

La immigració fou un dels altres aspectes que marcà la història contemporània de la ciutat, no solament a nivell urbanístic sinó també a nivell econòmic, polític i social.

Per entendre tot el procés migratori dels anys seixanta a l'Hospitalet és bàsic el llibre de Clara Parramón, *Similituds i diferències. La immigració dels anys 60 a l'Hospitalet*.²⁰ Tal i com diu l'autora en aquesta obra, " les una migracions contemporànies constitueixen una de les principals maneres de reproducció del sistema capitalista, interessat a focalitzar l'excedent econòmic en un espai no circumscrit a les fronteres polítiques, en funció del criteri bàsic de rendibilitat". I és interessant alhora repensar la immigració com ho fa l'antropòloga i historiadora: " els moviment migratoris no només es donen per causes econòmiques sinó també aquelles estratègies migratòries en les quals pesen factors extraeconòmics, entre altres, els relacionats amb la terrible repressió de la postguerra entre aquells sectors de les poblacions rurals de qui es coneixen activitats i idees antifeixistes a la preguerra o durant la Guerra Civil ".²¹

²⁰ PARRAMÓN, Clara. *Similituds i diferències, la immigració dels anys 60*. L'Hospitalet, CEL'H, 2000.

La immigració a l'Hospitalet (1965)

Total de població de l'Hospitalet: 180.140 habitants

Total immigració	50.554	28'06%
Homes	25.901	51'23%
Dones	24.653	48'76%
De 0 a 15 anys	35.901	51'23%
De 15 a 24 anys	11893	23'52%
Més de 65 anys	1894	3'74%
Casats/des	26.317	52'05%
Solters /es	21.983	43'48%
Analfabets/es	3515	6'95

Font: Consorci

El període que avarca la investigació va ser un període on els moviments migratoris van assolir els índexs més elevats ²². Les indústries necessitaven mà d'obra i la població nouvinguda estava disposada a ocupar qualsevol professió, encara que fos molt poc qualificada, per tal de poder tenir un salari a final de mes.

La integració i les relacions interètniques no sempre van ésser correctes. Però poc a poc i amb la conjuntura de que tant ells i elles com gran part de la població autòctona van acabar interrelacionar-se de tu a tu i amb un objectiu i un enemic comú, duent una lluita en català i pel bé comú de tots els catalans i catalanes.

El desencadenant principal del moviment migratori fou principalment la fam, les desigualtats, les persecucions polítiques, que eren més fàcils en poblacions petites on tothom es coneixia, i la cerca d'una vida millor a les ciutats. Els canals

²¹ Op cit.. PARRAMON, Clara. Pàgina 21.

²² No hem d'oblidar que l'Hospitalet ja havia estat objecte d'una arribada massiva d'immigrants ja durant els anys 20.

d'informació que arribaven de la ciutat al poble, sobretot en temps de vacances, van fer augmentar el flux migratori. Normalment eren els parents que parlaven de la ciutat de manera idealitzada quan realment les condicions de vida no eren tan fàcils. Però aquesta crida i el fet de tenir parents assentats a les ciutats van fer que molts agafessin les maletes i obrissin camí cap a Catalunya.²³

La gran majoria de persones que arribaren a l'Hospitalet als anys seixanta eren persones joves, fet que facilitava la integració d'aquests en l'entramat relacional de la ciutat. Segons dades de Mireia Mascarell ²⁴ el 15 % de la població arribada a l'Hospitalet durant els anys seixanta són joves de 15 a 24 anys, el 35'43 % tenen entre 25 i 44 anys.

El tema de la llengua catalana suposà una dificultat extra per la integració de la població immigrada. Per als catalans i les catalanes la repressió de la llengua va tenir la conseqüència que aquesta esdevingués un altre símbol de la seva lluita contra les imposicions feixistes. Aquesta repressió lingüística per part dels aparells governamentals feu més difícil l'aprenentatge de la població immigrant. Però per la població catalana del moment, i de l'actualitat, el fet d'expressar-se en català esdevé clau per a l'integració dels immigrants.

Els elements que fins llavors havien estat símbols de identitat de Catalunya van ser reprimits i això feia que els catalans i catalanes fossin molt sensibles al tema.

Aquesta arribada massiva d'immigrants va fer que l'Hospitalet de Llobregat esdevingués la segona ciutat de Catalunya en nombre d'habitants i a finals de 1967 L'Hospitalet havia passat a ser la ciutat de l'Estat amb un creixement més espectacular.

²³ BOTEY, Jaume: *Cinquanta-quatre relats d'immigració*. Centre d'Estudis de l'Hospitalet i Diputació ed Barcelona. Maig de 1996. Barcelona.

²⁴ MASCARELL LLOSA, Mireia: *Família i habitatge a l'Hospitalet de Llobregat*. Investigació feta per la Beca de l'Hospitalet de Llobregat (1996-1997). Director. Xavier Roigé.

A nivell de categories professionals, l'Hospitalet dels anys cinquanta era bàsicament obrera. Tot i que l'agricultura encara tenia una presència notable a la ciutat però amb l'especulació de les següents dècades aniria cap a la baixa. Al llarg dels seixanta i setanta es consolidaren sectors com el de la indústria metal·lúrgica i la indústria en general.

El sector tèxtil i la mecànica que tant importants havien estat van iniciar una petita davallada en benefici del sector del metall i químic. A nivell general de tota la comarca del Baix Llobregat de 1964 a 1974 es van crear 216 noves indústries entre les que destaquen la Siemens, la Roca, la Seda, Pirelli, Laforsa, la Matacàs i d'altres de menys envergadura. ocupaven la majoria de treballadors industrial. Va ser durant aquesta dècada que s'obriren pas activitats d'altres sectors.

El sector dels serveis començà una gran crescuda que arribaria al seu punt culminat als anys setanta. En aquest sector cal destacar activitats ben diverses com transports, comunicacions, publicitat, perruqueria, comerços...

A nivell laboral és molt difícil parlar de dades concretes sobre el treball femení a l'Hospitalet perquè es dona un subregistre degut al treball domèstic assalariat que invisibilitza un treball importantíssim. Aquestes dones vivien una situació laboral d'absoluta precarietat: no tenien contracte, ni accés individual a la seguretat social, ni reglamentacions legals...

A més les diferències de classe determinaven l'heterogeneïtat de les vivències femenines. Per exemple, els nivells d'escolarització femenina en famílies immigrants eren dificultoses ja que les condicions de vida de l'estructura familiar necessitava mà d'obra i salari de tots aquells membres de la família. Això els permetia subsistir. Llavors es dona el cas que molts nens, i sobretot moltes nenes,

abandonaven tempranament l'escola per ajudar a les famílies a subsistir. A més la manca de places en escoles públiques dificultava encara més l'accés a l'escola.

De la perspectiva social es dona una progressiva consciència dels drets ciutadans i individuals respecte a unes millores en les condicions de vida. A Catalunya, i a L'Hospitalet, sobretot als anys setanta, amplis sectors de la població immigrada i autòctona van protagonitzar a les fabriques i als barris, aquests moviments socials per la millora de condicions de vida i la lluita antifeixista.

Durant els anys seixanta i setanta cada barri adquirí un tarannà diferent entre ells. Amb el gran boom immobiliària d'aquest període s'anaren ampliant els barris històrics i es crearen altres de nous. Degut a la manca de transports, la mala comunicació, i la perillositat que a vegades comportava anar d'un barri a l'altre va fer que molts d'aquests adquiriren una identitat independent.

En moltes ocasions la proximitat amb la ciutat de Barcelona i la dificultat d'accedir al centre o als diferents barris de L'Hospitalet o una major oferta de serveis a la capital catalana feia que molts hospitalencs i hospitalenques es desplaressin a Barcelona en comptes de a L'Hospitalet per fer gestions de tot tipus.

Ací doncs, tot i ser una ciutat, l' Hospitalet estava formada per varis nuclis urbans, separats els uns dels altres, heterogenis i nascuts en èpoques diferents. Amb el temps cada barri adquirí un tarannà i una identitat diferent: Collblanc - La Torrassa fou considerat la seu de l'anarquisme hospitalenc i mite d'aquest moviment a Catalunya²⁵. Santa Eulàlia tenia el problema de les deixalles. Era el dipòsit de brosses de Barcelona o del mateix Hospitalet. "*... dins de la barriada de Sta. Eulàlia, també existeixen diversos punts on s'acumulen grans quantitats de deixalles que provenen de la Gran Urbe i inclòs de l'Hospitalet.. això suposa un impediment per la*

²⁵ SANTACANA, C. Op.cit. Pàgina 230.

construcció de vivendes, per la pestilenta olor que es percibeix ²⁶. Era conegut com el "barri de les mosques". Can Serra havia de ser, segons els diaris del moment, "L'Hospitalet del futur", "el Pedralbes de l'Hospitalet"²⁷.

Els anys seixanta i setanta van esdevenir de gran vitalitat per la ciutat i serà quan es configurarà definitivament la fisonomia actual de l'Hospitalet. La progressiva participació de la ciutadania en diferents associacions polítiques, sindicals, socials, veïnals i culturals va fer que es formes entre les persones de la ciutat una consciència de barri i consegüentment una consciència de ciutat.

²⁶ Solidaritat Nacional 26 octubre de 1955.

2.3.2 Breu història Associativa de l'Hospitalet.

*" La coherència cultural d'una comunitat es manifesta a través de la seva cohesió social; és a dir, a través de la seva capacitat d'organització, d'autonomia, de vida pròpia. Es tracta d'estudiar les relacions i les estructures a través de les quals viu un col·lectiu. Estudiar la trama social o la xarxa associativa és estudiar el que anomenem societat civil i per tant la ciutat en la seva globalitat "*²⁸.

Abans de començar l'apartat de l'associacionisme a l'Hospitalet, hem de partir de la idea de que no podem abordar, ni tampoc és objecte d'aquesta investigació, tot el moviment associatiu de la ciutat. Així que hem limitaré a donar unes pinzellades que dibuixin una idea global de la situació de l'associacionisme als anys seixanta i setanta.

La Guerra Civil i el consegüent franquisme aconseguí desmantellar tota la riquesa associativa que gaudia la ciutat de l'Hospitalet abans del 1936.

La repressió sobre els vençuts va ser molt important i en el cas hospitalenc, tal i com senyala Josep Maria Solé i Sabaté, " A l'Hospitalet el motor d'aquesta repressió fou sobretot la venjança de l'acció sindicalista industrial i urbana que havia conduït fonamentalment la CNT, i adquirirà un marcat caràcter de classe. ²⁹"

I no era gens fàcil escapar de la trama repressiva. Diferents organitzacions la duïen a terme com si d'un joc es tractés, intentant estroncar de sotarrel tot allò que anés en contra del seu ideari feixista. Des de la Falange, fins els òrgans administratius, els governs locals, alcaldes de barri, militars, policies...

²⁷ Op. Cit. BOTEY. Pàg 28.

Hi ha moltes maneres de reprimir una societat. Això és doblement perillós si s'utilitza la força psíquica o física com a mètode autoritari. El franquisme va ser un dels exemples clars. A l'Hospitalet tot i la repressió existiren milers de formes de lluitar contra el Règim opressor.

A nivell associatiu la naturalesa del Règim negava a la societat civil el paper socialitzador de diverses activitats, tant culturals, de lleure, esportives i ni pensar en les activitats polítiques. El teixit associatiu desvinculat de les estructures polítiques o de l'església no entrava en el seu projecte de govern. Tot girava entorn del partit únic, la Falange, i el poder municipal tenia la missió de gestionar els serveis i les activitats pròpies d'un ajuntament, alhora que exercia sobre els administrats un control bàsic per la esmentada política repressiva.

El règim controlava que els caps de les associacions fossin adeptes al Règim. Es demanaven " *Certificados de buena conducta moral, social y política, Certificados de adhesión a nuestro glorioso Movimiento Nacional*" expedits per la Jefatura Provincial del Movimiento.

Després de la guerra només es posaren en funcionament unes poques entitats. El Casino de Santa Eulàlia, el Casino Nacional, el Centre Catòlic, que degut al seu tarannà conservador ho tingué més fàcil, i la Unión Recreativo - Cultural Alianza, a Collblanc- Torrasa. A Santa Eulàlia va mantenir-se un altra entitat, la cooperativa de consum El Respeto Mútuo. També seguien les corals claverianes.

En els anys posterior s'anaren fundant diferents associacions que maquillades d'una manera o altre van poder ser acceptades pel govern. Per exemple, El 1945 es creà el Club Pimpinel·la de Tennis de Taula que escolliren aquesta denominació

²⁸ Quadern d'Estudis. n° 4. Març de 1988. CEL'H. L'Hospitalet de Llobregat.

²⁹ SOLÉ SABATÉ, J.M: *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Edicions 62, Barcelona, 1985.

per legalitzar-se. Per ser acceptades per les institucions feixistes però realment al Club Pimpinel·la el que es feia teatre, concursos de fotografia, balls, Carnaval...³⁰

Cap al 1947 va néixer Amics de la Música que voldrà fer difusió de la música clàssica però anirà ampliant el seu àmbit d'actuació amb altres activitats culturals com per exemple xerrades, visites culturals...

Tot i que als anys 50 ja hi havia varies agrupacions d'excursionisme i folklore com per exemple la Unió Excursionista de Catalunya, 1952, com el grup Saltadiç, les Colles sardanístiques, l'Esbart Sant Isidre fundat a la seva parròquia l'any 1951, entre altres, no va ser fins els anys seixanta que es revestiren un grapat d'associacions no només de caire cultural i de lleure sinó associacions vinculades a moviments polítics, sindicals ...

No podem deixar de parlar de la institució de l'organització juvenil de la Falange, El Frente de Juventudes, instituït l'any 1940 per tal d'assegurar la formació i la disciplina de la joventut, oferia als adolescents i als joves un espai per a l'esport i l'excursionisme.

Segons l'estudi que van dur a terme Clara Carme Parramón i Joan Camós sobre l'associacionisme a l'Hospitalet ³¹, podem dir que en els seixanta fins a la transició existien diferents tipologies o diferents mètodes de gestió de les entitats locals: Entitats que treballen aïlladament, entitats que encapçalaren diferents moviments associatius, i és en aquest context que apareixen les primeres coordinadores entre diferents entitats d'un mateix tipus.

³⁰ El Club Pimpinel·la era l'antiga entitat " L'Univers ", que es creà l'any 1910 al barri d'Hostafrancs. Aquesta es tractava d'una coral inspirada en l'obra de Claver.

L'any 1926, l'Univers es traslladà al barri de La Torrassa on adquirí aires nous. El seu local es trobava a la Plaça Espanyola nº 8. Després de la Guerra Civil es canvià el nom i passarà a dir-se Club Pimpinel·la. La manca d'espais i les dificultats econòmiques propiciaren que l'any 1972, s'haguessin de traslladar al barri de Santa Eulàlia, al local de la Cooperativa " El Respeto Mútuo "

³¹ PARRAMÓN, Clara/ CAMÓS, Joan: *L'associacionisme a l'Hospitalet 1960-1982*. Ponència presentada a les Jornades: Espai, Realitat, Perspectives. Maig de 1992.

Les Entitats amb més tradició històrica són les ubicades als barris del Centre i al barri de Santa Eulàlia. Però aquestes tindran una concepció tradicionalista i això farà que la gent jove de l'Hospitalet, amb ànsies de canvis, s'hi desvincularen perquè no se sentien representats i s'afiliaren a altres associacions més en concordança amb els nous temps i amb les seves motivacions.

Tot i això durant els anys seixanta van apareixen moltes entitats culturals, recreatives i esportives a tota la comarca del Baix Llobregat, que comencen un tímid camí d'independència associativa respecte a la Falange. Varen ser entitats dinamitzadores de la societat i motor sociocultural. Es generalitza, també, l'esport i proliferaren els cinemes. El ball fou una de les diversions pròpies del jovent, i per tant moltes associacions el van incloure en la seva programació. A l'Hospitalet la creació de noves associacions passà tant als barris de nova creació com als antics. Als barris antics era típic l'associacionisme de caire catalanista i inspirant-se en models preexistents com per exemple el model iniciat als cinquanta amb entitats com l'esbart de Sant Isidre, la UEC, l' Orfeó Canigó. Però el Règim no va ser impune amb aquestes que van patir una castellanització obligada.

Les parròquies, també, van tenir una incidència al lleure i a la cultura. I també incidiren en l'aspecte polític i social. En un principi, les esglésies locals van estar estretament lligades a l'aparell repressor del feixisme. Es construïren diferents esglésies per tota la ciutat. Però la renovació de l'església Catòlica en el Concili Vaticà II propiciaren l'allunyament de l'església amb el feixisme. I com a conseqüència als anys seixanta hi ha un desglossament de l'església. Podem parlar clarament de l'existència de dos esglésies; una que predicava dins els marges canònics i que s'implicava en els aspectes polítics del Règim. Una església jerarquitzada i de dretes. Un altre església d'esquerres, que predicava sobre els

exemples i que va esdevenir compromesa amb les reivindicacions veïnals i un dels motors aglutinadors de la població hospitalenca.

Les esglésies tingueren carta blanca per fer tot allò que ells volguessin i estaven presents en tots els aspectes de la vida social i política del municipi. Recordem que en ocasions s'havien de demanar certificats de bona conducta al capellà de l'església per poder dur a terme algun tràmit. Però amb el pas dels anys i l'arribada a la ciutat de diferents mossèn, algunes de les parròquies locals van esdevenir centres de reunions clandestins. Els mossens teòricament no podien participar en les lluites polítiques però ajudaven a que la gent es reunís a les parròquies per dur a terme reunions. Així, poc a poc les parròquies esdevingueren el primer marc de relació autènticament popular. Aquest era dels únics espais que no hi un rigorós control policial i per tant l'única institució que podia fer un edifici al servei del poble. Així fou com l'església esdevingué un espai vital per relacionar-se i lloc de reunió per creients i no creients.

D'aquesta manera s'obrí pas una nova església més progressista, moguda per inquietuds catalanistes i per la sensibilitat amb la injustícia social que s'estava donant a tot el país. El contacte directe entre els pàrrocs i la gent dels barris expliquen aquesta sensibilitat. A L'Hospitalet les esglésies com per exemple la de La Mare de Déu de la Llum, de la Florida, Sant Isidre del barri de Santa Eulàlia, la parròquia de Sant Josep, la Parròquia de Sant Ramon a Collblanc, les de Bellvitge, o la capella de l'Institut Torres i Bages que més tard es convertiria en la Casa de la Reconciliació ³², entre altres van esdevenir sota aquest tarannà.

³² La Casa de Reconciliación, inaugurada l'any 1975, és un exemple de l'església progressista compromesa amb el poble. De fet la seva construcció va ser duta a terme per part de cristians, agnòstics, sindicalistes, militants de partits polítics clandestins, objectors de consciència, immigrants i gent nascuda a l'Hospitalet. En aquesta es van impulsar activitats per al barri com per exemple l'Escola d'Adults, cursos de Sindicalisme i la primera Associació de Veïns de Can Serra, que fou un aglutinant del moviment obrer i veïnal del barri.

Varen ser centres on es feien debats, conferències, actes públics i festius. Són llocs que marquen un cert trencament cultural i social i clandestinament, ideològic i polític.

Moltes parròquies de la ciutat esdevingueren el motor de l'associacionisme veïnal fins la legalització de la primera Associació de Veïns de l'Hospitalet l'any 1971.

A nivell d'associacionisme cultural cap a finals dels 60 comencen a sorgir amb força múltiples iniciatives encapçalades la major part d'elles per persones autòctones que s'adonen de la gravetat i la inverosimilitat del procés de la importància del debat cultural en una ciutat de les dimensions i les problemàtiques de l'Hospitalet i la necessitat de diàleg amb els nou vinguts. Veiem associacions com per exemple els Amic de la Música, que tingueren una llarga durada i una intensa activitat. Cine-Club Alpha 63, que era un grup de joves del Centre Catòlic que pretenia oferir a la ciutat activitats culturals com cicles de xerrades, obres de teatre, conferències... El Grup d'Acció Teatral, que fou una de les institucions més representatives de la ciutat. El Cinema Club Buñuel, ubicat a la parròquia de Sant Ramon, Esbarts, les iniciatives del Centre Excursionista que duïen a terme cursets de català, escoltisme femení i mixt, el Centre Social de La Florida, que fou la primera entitat del barri...

A nivell cultural a mitjans dels anys seixanta aparegueren les primeres entitats culturals de grups de gent procedent d'altres punts de l'Estat. La primera penya flamenca aparegué al barri de Pubilla Cases i portava el nom de Peña Andaluza o Centro Cultural Andaluz³³.

³³ En aquests grups no existia un caràcter conscienciat de reivindicació política. Defensaven un associacionisme des de la perspectiva d'una cultura diferent, unes costums específiques, unes tradicions pròpies, intentar conservar-les i mantenir-les fora del lloc de procedència, amb la lluita per la consecució de millores econòmiques i socials.

Com a preludi de les Associacions de Veïns sorgiren a la ciutat la "Asociación de Cabezas de Familia", que van existir a diversos barris de la ciutat i va ésser un intent d'inspiració falangista per articular el moviment veïnal. Però mai aconseguiren aglutinar els moviments populars del barri.

Però a nivell associatiu qui va jugar un paper més important en la transformació de la ciutat varen ser les Comissions de Barri i les Associacions de Veïns. Aquestes varen ser presents després de la riuada de 1971, a les peticions per a la canalització del riu Llobregat; al Pla Comarcal, a les demandes d'escoles públiques, d'instituts, d'ambulatoris, contra la carestia de la vida, i un gran seguit d'etcèteres que van tenir com objectius la consecució del benestar de la ciutadania hospitalenca.

Es va produir una convergència de les reivindicacions i lluites veïnals amb les dels treballadors a les fàbriques. Es pot afirmar que moviment veïnal i moviment obrer es van fer costat i varen dur a terme una mateixa lluita per als drets humans i les

llibertats de les persones centrant-se primer en la dignitat de la vida quotidiana.

Aquestes Associacions de Veïns tenien un perfil de seguidors molt específic. La majoria de participants eren homes i dones d'esquerres i d'un sector progressista de l'església.

El dia 2 de març de 1971 es creà la primera Associació de Veïns de l'Hospitalet.

L'Associació de Veïns del barri de Collblanc i la Torrassa. Després de molts debats, xerrades, recerques i esforços els seus estatuts va ser aprovats pel Govern Civil. Aquesta Associació va néixer com a conseqüència directa del Pla Parcial de 1953. Els diaris de l'època parlaven de "la causa d'aquesta mobilització general venia donada

per una certa demagògia que es colava en citar les mil vivendes que el projecte afectava, el nombre de comerços que en sofririen les conseqüències i la no previsió de solucions concretes per a les famílies afectades en la seva vivenda ³⁴. A més de la intenció de fer gestions de cara a impugnacions col·lectives, creant-se dins seu diferents comissions com per exemple de guarderies i centres de formació, problemes cívics, urbanisme i serveis, cultura, festes i envelliment del barri.

Tal i com diu una de les afectades: “ Un dels projectes del Pla Parcial consistia en que a la Plaça Guernika es fes un centre comercial en plan bestia, carregant-se el mercat i tota aquella zona i afectar un grapat de cases que no tenien...que no se sabia exactament perquè es feia perquè el que feia realment era afectar un munt de vivendes sense posar cap mena de avantatge pels veïns. No hi havia cap equipament. Era un centre comercial que afectà moltes cases i botigues i la gent no va veure cap avantatge. Sense equipaments, ni zones verdes.. era tot com molt fosc. I llavors la gent s'oposà. I llavors quan estava tot aquest moviment en marxa...a nosaltres ens van ajudar molt l'Escola d'Enginyers de Barcelona que ens van ajudar a fer estudis del Pla Parcial, les impugnacions. Llavors coneixem un advocat, Antonio Martín, que ha fet una associació de Veïns a la part de Montjuïc i llavors entrem en connexió amb ell i ens va dir que féssim una AAVV i ens van assessorar i van fer una assemblea a la parròquia de Sant Ramon on el teatre està ple de gom a gom. Llavors allà diem que la millor manera de canalitzar tot aquest moviment que s'havia creat era fent una Associació de Veïns”.

Però aviat es constatà que aquesta associació fou un motor canvi, adoptant un cop ja legalitzada, una postura combativa que abarçava tots els aspectes de la vida social, cultural i sobretot urbanística del barri. Vivendes, circulació de transports que uneixin el barri amb la ciutat de L'Hospitalet, equipaments (escoles, sanitat,

³⁴ Tele/Express, 12-abril de 1972.

cultura, zones verdes i esportives), fer fora les indústries molestes del barri... Poc a poc les associacions de veïns s'anaren convertint en veritable escoles de democràcia i participació, on parlar i debatre sobre els temes que preocuparen als veïns i veïnes.

A més la tasca d'algunes persones de l'Associació, com Felip Gómez o Antonio Martín, no quedaren relegades al barri sinó que participaren activament en la creació d'altres associacions de veïns de la ciutat i de la comarca.

Però els requisits per donar d'alta una associació no foren un camí de roses i menys en un context on l'experiència associativa es reiniciava després de molts anys de dictadura. És per això que el franquisme i els governadors no ho posaren fàcil. Per ser president o estar a la Junta de l'Associació havies de presentar unes actes de *Buen Ciudadano* i en qualsevol cas no podies estar "fitxat".

Dins de les associacions nasqueren diferents grups que, si bé participaren de les grans accions, també tiraven endavant les seves pròpies reivindicacions. Així trobem el grup de joves i les vocalies de dones, on aquests grups es reunien per fer reivindicacions pròpies i específiques.

Les Vocalies de Dones, de les que en el punt següent en parlem, van ser el projectil de reivindicacions específiques sense deixar de banda demandes generals.

Així doncs, a la dècada dels seixanta i setanta es donarà a l'Hospitalet una eclosió important en l'associacionisme. Remarcant les parròquies com espais aglutinadors de veïns i veïnes i pas previ a la creació de les associacions de Veïns i Veïnes de la ciutat. A més de l'efervescència d'aquelles entitats ubicades sobretot en barris històrics i que el feixisme havia tolerat, apareixeran un gran nombre d'entitats tant culturals, esportives, ètniques... moltes d'elles donades en el context de la creació dels nous barris de la ciutat.

" ¡ Vamos compañera! La lucha, la paz, la democracia y la libertad tienen alma de mujer "

U.P.M Pobladores de Chile, 1989.

CAPÍTOL 3:

El paper de les dones en l'associacionisme hospitalenc (1960-1979).

" Recordo el primer míting que vaig fer al Palau Blaugrana amb el Guti. Jo pensava: Jo em moriré aquí. Era un Palau Blaugrana ple de gom a gom. Era el un míting legal a les primeres eleccions del 77. Estava molt nerviosa. Bé, doncs vaig fer de "tripas corazón" i vaig parlar animant a la gent a que participés en les eleccions. Vull dir que aleshores havies de fer un gran esforç. Ara la gent està més preparada ..i és més fàcil. En aquella època hi havia molt poques dones preparades. La tasca de les dones en aquell moment era la d' educar als fills i portar endavant la família."

Mercè Olivares Soler. 8 de febrer de 2007, Hospitalet de Llobregat.

"Yo no había salido nunca de mi pueblo. Era tan chiquitín que cuando llegue aquí me ahogaba. añoraba muchísimo...a mi madre sobre todo ...esto fue lo más fuerte de superar.

Llegamos con lo puesto, como la mayoría de gente que aquellos años emigró. Con la maleta aquella de cartón al hombro y ya está. En la primera casa que fuimos a vivir los hermanos de la propietaria vivían en el hueco de la escalera y a las hermanas las tenían el lavadero con mantas...."

Gregoria Ochoa Boderó. 13 de juny de 2007, Hospitalet de Llobregat.

" La lluita pel Solar de la Carpa va ser una lluita molt i molt llarga: manifestacions, xerrades, cançons, xocolatades, presentar les al·legacions en el moment oportú, crits i eslògans de tota mena, amb molta imaginació i amb un timbal per seguir mantenint la lluita viva fins que s'aconseguís l'objectiu"

Maria Pilar Massana. 27 de novembre de 2007, Hospitalet de Llobregat.

El paper de la dona al moviment associatiu de l'Hospitalet de Llobregat.

Al llarg dels anys seixanta i setanta les dones de tot el territori català van desenvolupar estratègies de resistència, participant en moviments de protesta i també en la dinàmica social, associativa i política. A l'Hospitalet les dones esdevingueren essencials pel canvi social i jugaren un paper clau en la transició cap a la democràcia.

Hem de començar a parlar sobre el paper de la dona en el moviment associatiu de l'Hospitalet parlant de la **Sección Femenina**, que era la única associació que el Règim defensava fermament.

La cap local de la Sección Femenina a l'Hospitalet era Margarita Martínez Thomas, germana del funcionari municipal Mariano Martínez, personatge de la ultradreta local. Juntament amb la figura de la delegada local, hi havia dues delegacions per barris: la de Collblanc- la Torrassa, a càrrec de Dolors Lleida i la de Santa Eulàlia a mans de Genoveva Albors.

La Sección Femenina no buscava l'afiliació de totes les dones sinó només les que eren adeptes al règim, les afiliades a la Falange, les que no treballaven fora de casa. A L'Hospitalet es creà l'*Escuela del Hogar* el 1942-1943, i tenia com objectiu capacitar joves majors de 14 anys. També establiren l'escola nocturna per a obreres, inaugurada el setembre de 1941.³⁵

La dona era per sobre de tot una transmissora de valors tradicionals i religiosos, mitjançant la família.

³⁵ SANTACANA i TORRES, Carles: *Victoriosos i derrotats: El franquisme a l'Hospitalet 1939-1951*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 1994. Barcelona. Pàg. 175.

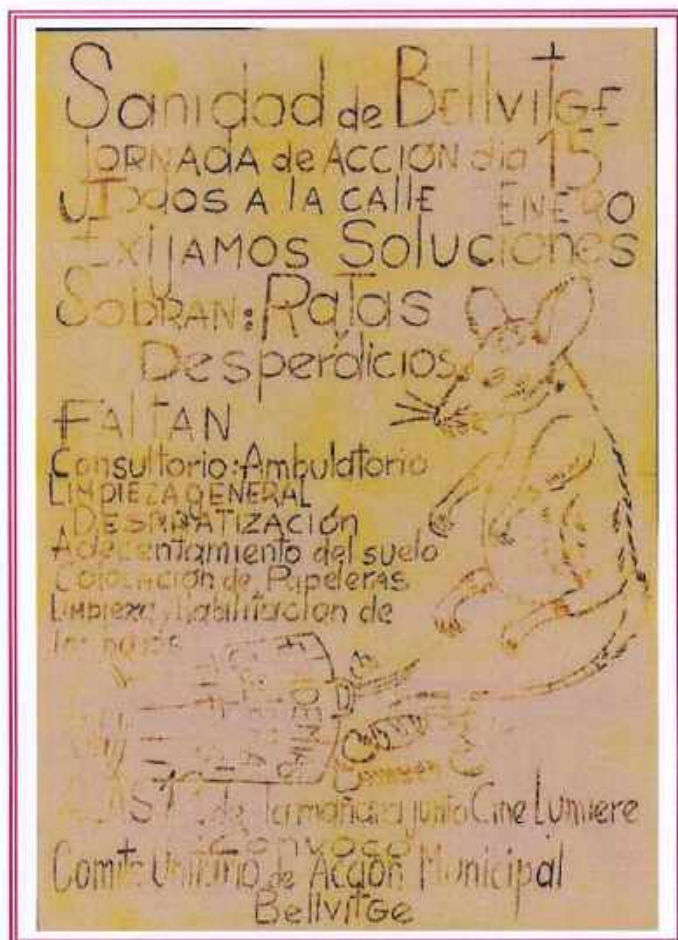
Als anys seixanta, amb l'entrada d'idees regeneradores, el cansament de tants anys d'opressió i el ressorgiment de fenòmens socials, com el per exemple el feminisme, la concepció de la dona en si mateixa anà variant.

La dona hospitalenca, al igual que les dones del cinturó de Barcelona, mereixen una especificació concreta perquè viuen en una situació característica, degut a ser ciutats satèl·lit. El creixement espectacular de població i la seva proximitat amb la capital catalana marcaran un tipus de lluita específica on les dones esdevindran artíficis dels canvis en totes les esferes de la vida de la ciutat. Tant a nivell polític, social, econòmic, urbanístic, cultural...

La creixuda espectacular de població amb l'arribada d'immigrants a l'Hospitalet de territoris deprimits d'Andalusia, Aragó, Castella i de zones rurals de Catalunya en busca d'un futur sense mancances, propicià un aprofitament per part de les autoritats i les empreses constructores. Aquests veieren en l'arribada de brots poblacionals una font d'enriquiment i potenciaren la ciutat com a focus d'atracció de població. Des de l'Ajuntament i les empreses constructores es projectà un model de ciutat pionera en equipaments i benestar. Així, podem llegir com al Boletín Informatiu Municipal l'Ajuntament³⁶ publica un article dient: "*Nuestra ciudad es la primera y única en toda España...*" ³⁷.

³⁶ El Boletín Informativo Municipal, més conegut com el BIM és un butlletí publicat des de l'Ajuntament Municipal de l'Hospitalet on es fa difusió de les reformes i tasques heroiques de l'Administració Feixista. Des del B.I.M es recullen articles dient: "*Nuestra ciudad es la primera y única en toda España...*" / "*Esta es la primera vez en la historia del mundo de los subnormales que es precisamente el ayuntamiento quien impulsa sin intervención de los padres afectados, la creación de una Asociación de padres de niños subnormales...*"

³⁷ Boletín Informativo Municipal de l'Hospitalet. Pàgina 37. "INTERESOS"

Recordem també l'eslògan de la immobiliària del barri del Bellvitge , " En Bellvitge hay vida ". Eslògan que més endavant modificaren els veïns i veïnes per denunciar la situació del barri, dient: " En Bellvitge hay vida para las ratas".

Tot i els interessos projectats en la propaganda enganyosa per part de l' Ajuntament i les immobiliàries locals, la realitat era una altra. Barris antics, descuidats i sense

equipaments. Barris nous sense estructura ni planificació.

La concepció de la ciutat segons les dones entrevistades és que " L'Hospitalet de aquellos años era una ciudad con muchas carencias, calles sin asfaltar, con malos olores, con basuras sin controlar, con evidente pobreza, con bastante jaleo, con peleas ..y en cambio en muy pocos años cambió la situación...yo la encontraba una ciudad muy alegre, te encontrabas a la gente y la gente se comunicaba contigo, te saludaba... era una cosa muy diferente a la que estaba acostumbrada. Yo tenía un amigo que cuando venía a casa decía: " Esto es como Alejandría ", quiero decir que tenía pinta de ciudad de tercer mundo, así populosa y alegre, con olores a gamba y con megafonías de flamenco pero bueno, alegres de

alguna manera...o sea que es un mundo curioso al que uno se hace rápidamente", argumenta Xaro del Castillo.

Els barris històrics de la ciutat, El Centre, Santa Eulàlia, Sant Josep eren barris més estructurats urbanísticament i on hi havia l'existència d'associacions històriques ja consolidades i establertes dins la oferta de la ciutat. Tot i això la seva situació no era fàcil quelcom. El fenomen migratori s'ubicà majoritàriament als barris de recent o de nova creació com per exemple Pubilla Cases, Can Serra, Bellvitge ...on tot estava per fer. Aquest barris, i també els històrics tot i que en menor mesura, tenien tot tipus de mancances. No hi havia serveis i les condicions de vida eren molt i molt dures.

Isabel Hernández, que va arribar al barri de Bellvitge l'any 1969, ens diu: " A Bellvitge tot eren mancances, tot. No hi havia farmàcies, no hi havia escoles, no hi havia llar d'infants, no hi havia semàfors, no hi havia res.. Tot va ser d'ampliació.. Tot van ser edificis, però d'infraestructures, ni una. Ni voreres..."

Aquesta ferotge transformació urbanística comporta una gran quantitat de lluites per millores de condicions de vida on la dona hospitalenca esdevé essencial. Qualsevol lluita femenina o feminista, sobre tot donat el context històric en el que es vivia, esdevé importantíssima. Però les hospitalenques compten amb una dificultat afegida i és que el procés de transformació urbanística es donà en un espai molt ampli i en un temps molt reduït.

La manca de connexió entre els diferents barris i les males comunicacions viàries eren una realitat però a més l'accés per camins podia esdevenir un veritable viatge d'aventures. Les dones a més de dur endavant la família, amb tot el que això comporta, la casa, sense electrodomèstics que facilitessin la feina, havien de

treballar llargues hores. I aquesta mala connexió entre barris i les mancances en el transport dificultaven i allargaven encara més la situació.

La confrontació urbanística provoca una desconexió entre la ciutadania de les diferents barriades, perquè no estaven gens articulades i no tenien pràcticament signes d'identitat comuns. Molts dels barris de l'Hospitalet estaven millor connectats amb Barcelona que amb la pròpia ciutat de L'Hospitalet.

Aquests paràmetres incidien en la dispersió d'iniciatives ciutadanes i de diversos àmbits d'actuació femenina. És per això que per sobre de la lluita ciutadana ens trobem una lluita per barris. Tot i que, poc a poc, amb la consolidació de les diferents associacions de barri s'anà treballant cada cop més en xarxa. Prenent com a model allò que més interessava de cadascun dels projectes de les diferents zones de l'Hospitalet.

Pilar Massana: " L'Hospitalet tota ella era una ciutat molt obrera i molt desgavellada. Desconnectat un barri de l'altre urbanísticament. Per passar de Can Serra a Pubilla Casas, l'Avinguda Electricitat estava sense asfaltar i es va asfaltar sobre l'any 85. Bastant cap aquí.. I quan dic sense asfaltar vull dir sense llum, sense res... Molt desgavellada. En canvi hi havia barris que tenien més unitat, per exemple Bellvitge. Malgrat els fangs, els tolls i tot plegat, hi havia una consciència de barri molt forta, molt reivindicativa. Hi vivíem molts obrers d'empreses grosses, etcètera, etcètera.

No hi havia consciència de ciutat, era molt inexistent. Malgrat que la gent activa sí que es coordinava. Jo havia anat moltes vegades a la Coordinadora d' Associacions de Veïns de l'Hospitalet que es reunia a la parròquia de Sant Ramon de Collblanc. Però estem parlant de gent molt sensibilitzada, en canvi a nivell de carrer no hi havia consciència de viure en una ciutat diferent de Barcelona. Excepte els que vivien a Collblanc – La Torrassa i a Santa Eulàlia i potser un raconet del Centre. La gent es vinculava més fàcilment amb Barcelona..

Foren uns anys en que només hi havia una estació de metro. La línia 1 de metro arribava a Santa Eulàlia, que la van inaugurar el 1929 amb motiu de l'Exposició Universal. I després quan jo vaig començar a treballar el 1973, el metro acabava d'arribada a Pubilla Casas, no sé si aquell any o l'any abans. Però molt molt recent. I jo anava a buscar el metro des de Can Serra a Pubilla Cases."

De fet al barri de Bellvitge la primera manifestació d'associació veïnal al espontània al barri sorgí com a protesta de les males condicions en que es trobaven les comunicacions. Dues persones van morir al voler travessar l'autovia, que era l'única manera de poder agafar el transport per accedir a Barcelona, des de Bellvitge i els veïns i veïnes sortiren al carrer espontàniament.

Un diumenge, un grup de veïns i veïnes van agafar les eines dels paletes i van engrandir un petit túnel que travessava l'autovia fins fer-hi prou espai per a que passes una persona ajupida.³⁸

Tal i com diu Nelly Peydró, " No es podia anar a l'altre costat de la Gran Via. No hi havia pas per als vianants. No hi havia autobusos i per venir a Bellvitge havies d'agafar l'autobús del Prat. Quan l'havies l'agafaves des de la Plaça d'Espanya per venir cap aquí no hi havia problema perquè et deixava al cantó de Bellvitge però si l'havies d'agafar per anar a Barcelona havies de creuar la Gran Via pel mig i hi havia molts accidents. El germà d'un familiar meu va morir així, atropellat. "

En un principi quasi bé totes les lluites que van dur a terme les dones hospitalenques van ser lluites per millorar les condicions de vida en els barris que específicament els afectava molt directament a totes elles. Qui més patia les males condicions de vida als diferents barris de la ciutat foren les dones ja que els homes passaven gran part del dia fora de la llar, degut a la feina. En canvi les dones, o es

³⁸ Quaderns d'Estudis. Número 10. Setembre de 1991. Centre d'Estudis de l'hospitalet.

dedicaven a l'àmbit domèstic o tenien una doble presència: en l'àmbit domèstic i en l'àmbit laboral. El fet de que les dones treballessin no les eximia de les llargues hores de treball domèstic. És per aquest motiu que la dona és a la que més s'interessava per a que hi haguessin serveis. D'aquesta manera, si a la ciutat hi havia guarderies, escoles, menjadors públics... això permetia que poguessin treballar fora de casa i entrar en l'esfera pública, a la qual durant tants anys se l'havia negat i alhora aconseguir una independència econòmica, per un costat, i la seva realització professional i personal per un altre.

Així doncs, la vida quotidiana de les dones esdevingué el principal motor del canvi. Això va fer que la seva participació en les lluites per millorar els seus respectius barris, i consegüentment la seva ciutat, esdevinguessin tant importants.

"Quan es tenen fills o filles i els treballs de vuit hores diàries, moltes vegades s'han deixar coses per l'atenció de les criatures i fa que tinguis unes possibilitats d'horari que et permeten estar moltes més hores a la ciutat i al teu barri en concret. Després per les dedicacions que es consideren especialment femenines, doncs de tot tipus de gestions d'atenció i cura de les persones les dones ens pategen molt més les ciutats, perquè hem d'anar aquí, allà, hem d'anar a comprar, perquè hem d'anar al metge, a buscar aquell paper, perquè hem d'anar a buscar la criatura.. per tant coneixem molt més la ciutat amb moltes coses, petites i grans.. perquè la vius molt més, en aquest sentit." Argumenta Clara Parramón.

Isabel Segura incideix en un aspecte fonamental del treball de les dones i és que en moltes ocasions partim de la idea que la incorporació de les dones al món laboral és un fet recent, com si les dones no haguessin treballat mai remuneradament. Al seu llibre Dones de L'Hospitalet: Itineraris històrics, constata aquest fet fent crítica a historiadors i historiadores. " L'any 1923, treballaven a Can

Les

en el moviment associatiu de **L'Hospitalet** (1960-79)

Una aproximació a través de la Història Oral.

Vilumara, una de les fàbriques de teixits de seda més importants de Catalunya, 322 persones, de les quals 271 eren dones"³⁹.

Com a conseqüència de la doble presència, i per fer compatibles les llargues jornades laborals amb les tasques domèstiques es crearen xarxes de suport entre àvies i veïnes per tal de que les dones poguessin treballar fora de casa.

Gregòria Ochoa ens diu " *pagamos el piso trabajando como unos bestias... y suerte de mi madre porque sino no lo hubiéramos podido hacer porque yo había días que salía de casa a las seis de la mañana y entraba a las diez de la noche...sobre todo los lunes que era días de lavar. Sin mi madre no hubiéramos podido hacerlo. Por eso mi hija quería tanto a su abuela, porque ella la crió. Sus padres traían el dinero para todos pero ella la crió. Había días que llegaba a casa y estaba durmiendo y me iba y seguía durmiendo. Y estaba yo en casa y llamaba a su abuela para pedir un vaso de agua. Eso es duro, muy duro...La necesidad en esos momentos obliga a que cedas...a que el papel de madre lo relegues a la abuela. Yo pensaba...que suerte que tiene mi madre que puede criar a mi hija.*"

Un altre de les dones ens afirma: "Yo tuve suerte de tener la ayuda de mi madre porque sino a ver quién se ocupaba de los niños."

En aquest sentit hem de dir que la classe social marcarà alhora la lluita. El procés d'emancipació en el cas de la dona treballadora o popular és diferent al de la dona de classe mitjana i molt més encara que el de la dona de classe alta.

El sector majoritari de les entrevistades és el de dones provinents de famílies treballadores que havien de compaginar el treball assalariat amb el que no ho era. Les dones de classe amb rendes baixes són les que gaudeixen de menor domini del propi temps. El seu temps és quasi tot ocupat en les tasques de sosteniment

³⁹ SEGURA SORIANO, I: *Les Dones de L'Hospitalet: Itineraris Històrics*. Ajuntament de L'Hospitalet de Llobregat, 1998. Hospitalet de Llobregat.

familiar combinat amb llargues jornades fora de la llar amb contractes en precari, o fins i tot sense contracte. En molts casos, la manera com viuen la seva aportació econòmica a la família fa que no es vegi el treball remunerat com un mite de vida autònoma personal sinó com un sobre esforç necessari per pal·liar les condicions de duresa econòmica d'elles i les seves famílies. Simplement viuen el treball com un ajut necessari pel desenvolupament de millors condicions dels seus fills i filles, pels quals aposten clarament.

Però el fet de que l'aportació de la dona per tirar econòmicament el grup familiar endavant crearà un espai favorable per a la seva lluita com a dona. Tot i que en un principi aquesta lluita fou des de la perspectiva d'esposa o mare, li possibilitarà incidir en l'espai públic i serà un trampolí per esdevenir motor de canvi en les estructures socials i econòmiques. A partir d'aquí es qüestionà una sèrie d'estructures fins llavors inalterables.

És en aquest context quan les dones, mares i esposes, alcen la veu, surten del seu àmbit privat per lluitar per a que els seus fills i filles no estiguin marginats de la societat i que puguin arribar allà on ella no ho ha pogut fer, a causa de la seva pobresa i opressió.

El que està clar és que el fet de ser mares marcarà una tendència en la lluita i una transcendència important en la vida d'aquestes dones. Moltes foren i continuen sent, les seves reivindicacions majoritàriament vers el manteniment de la família, amb una prioritització pels fills i filles. I tal i com diu Maria Pau Trayner en la seva tesi doctoral, "*Les dones es troben amb més dificultats, per reclamar els seus drets, si ho fan des del rol d'esposa*" ⁴⁰.

⁴⁰ Op. Trayner . Pàgina 21.

També s'ha de dir que el fet de ser mare, era una opció. La dona podia escollir no ser mare amb tot el que això comportava.

Una de les dones entrevistades en explica el que significà per ella el fet de ser mare:

" Fue un aterrizaje porque entonces tienes que dejar de hacer cosas. Y este fue uno de los problemas que tuvimos porque nosotros vivimos mucho tiempo los dos en función del teatro como pareja. Cuando vinieron los niños él siguió haciendo lo mismo y yo no pude. Porque sino quién se cuidaba de ellos y eso que tuve la ayuda de mi madre. Esto es un trauma. Lo que pasa es que los niños compensan. Y lo que es duro es que los niños sean como una responsabilidad toda tuya.

A ver ha sido una época muy interesante pero no ha sido fácil. Una cosa es tener claro las cosas a nivel conceptual, la idea. Y la otra es el sentimiento. O sea yo siempre me acuerdo de un soneto de Unamuno que aún a veces me lo pongo en práctica y que dice: "Siente el pensamiento y piensa el sentimiento". Pero hay veces que lo separamos y eso es un problema. Luego hay que actuar en acorde con lo pensado y lo sentido y al revés. Es poner en comunicación cabeza y sentimiento. No separarlo. Conceptualmente a veces no es fácil actuar. Luego otra cosa a hora de actuar las cosas no son tan fáciles como tú lo tienes planeado conceptualmente".

Fos per la raó que fos, el treball domèstic era llavors una característica més de la seva personalitat, per molta consciència femenina que es tingué. Allò era, i en alguns casos continua encara essent, con ordre naturalment establert.

Tot i la educació a la qual les dones havien estat sotmeses hi hagué diferent consciència de gènere i la lluita per trencar els canons establerts comportava conflictes entre les mateixes dones. En ocasions, quan les dones lluitadores, amb iniciativa, amb empena i decidides a la lluita vers aquells rols que els havia imposat un sistema polític i ideològic en el que elles no tenien res a veure, i

participaven activament en espais normalment relegats als homes, hi havia algunes dones, segurament per falta de costum i per una educació patriarcal molt arrelada, que els hi costava acceptar que una dona fes un paper que històrica i socialment havia de fer un home.

Per tant podem dir que hi ha diferents consciències de gènere. I aquest fet serà un afegit que marcarà la lluita ja no només social o política sinó una lluita interna per esdevenir partícip de la societat i que tant havien lluitat els homes per no aconseguir-ho.

El silenci forçat posava en evidència la consciència de no ser les primeres en qüestionar el destí natural de la dona com a reproductora de l'espècie i com a reivindicadora dels seus drets.

Per exemple Minerva Álvarez explica que *"Una companya meua que militava en un partit i en un sindicat em va explicar que en aquella mateixa època les dones desconfiaven de les reunions dels seus marits. Llavors les escasses dones que militaven es van dedicar a anar a les seves cases a explica'ls hi a que es dedicaven els seus marits i elles, que era lluitar per aconseguir millores pels treballadors. Llavors les convidaven a assistir a les reunions."*

En aquest sentit podem entrem en un debat historiogràfic important sobre els conflictes entre homes i dones dins l'associacionisme en el context d'un qüestionament més general sobre les relacions entre classe i gènere ⁴¹. Un debat, des de la perspectiva femenina, sobre els valors ètics, els objectius, les estratègies i

⁴¹ Sobre les relacions entre classe i gènere Cristina Borderías editora de l'obra *Les dones i la història al Baix Llobregat*, ens remet a l'article de SCOTT, Joan: " Gender: A Useful Category of Historical Analysis ", *American Historical Review*, núm.91.

la manera de fer política masculina ⁴². L'ocupació d'espais i àmbits per part de les dones que no eren reservats per a elles es vivien amb certa inquietud degut a la manca de punts de referència que les fessin sentir familiars, que les fessin sentir participes i que les ajudessin a sentir-se mentalment còmplices legitimitzant la seva estada. És per aquest fet que podem dir que en moltes ocasions les dones se sentien més còmodes en espais exclusius per a elles, on podien parlar amb total llibertat i sense jerarquies.

El fet d'anar a les associacions i trobar-se amb altres dones i sentir-se identificada amb el grup és determinant per la permanència al grup. Compartir problemes amb altres dones i a partir d'aquí desenvolupar llaços de companyerisme és important en la vida de les dones organitzades. Tot i que al principi hi ha una certa desconfiança, per la falta de costum, més tard es crearan vincles d'amistat i posada en comú de preocupacions. Potser per aquest motiu, la solidaritat és un valor present també en la vida dels grups, tot i els conflictes que sovint existiren dins d'aquests.

L'organització de les dones es manifesta normalment de manera més informal i sense normes estrictes, ni de pertinença ni de funcionament.

En aquest sentit, en ocasions es dona la incomprensió de les lluites per l'alliberament femení en detriment dels costums que tant anys havien estat vigents, mentre un lent i silenciós canvi d'estructures mentals anaven imposant-se dia a dia. Molt poques dones van trobar en la família suport per la vinculació en el món associatiu i molt menys en el polític o sindical.

⁴² Sobre la participació de les dones en la política masculina es creà un corrent historiogràfic feminista als anys setanta amb una llarga bibliografia sobre la lluita de les dones per la igualtat dels drets civils, polítics i socials. En aquest sentit són rellevants les obres de MORENO, Amparo: *Mujeres en lucha. El movimiento feminista en España*. Barcelona, Ed. Anagrama, 1977, CAPMANY, M.A: *El feminisme a Catalunya*. Barcelona, Ed. Nova Terra, 1973; i DI FEBO, G: *Resistencia y movimientos de mujeres en España 1936-1976*. Barcelona. Editorial Icaria, 1979.

Tal i com ens explica Xaro del Castillo : *"Yo he visto desde personas que venían con un despiste grande, que su práctica del arte le creaba un mundo personal... que luego a lo mejor le tocaba meterse de dependienta en el Prica y trabajaba más horas que un reloj y luego no podía venir..Pero si recuperar su propia esencia, su propia presencia o recuperarla o crearla. De tal forma que a veces se creaba algún conflicto con la familia que tu veías así de refilón...con los maridos o con... Cuando una persona viene con 3 hijos y tiene rondando los cuarenta años y viene a ver que tal y empieza a descubrir que puede pensar, que puede expresar lo que hace, que más o menos lo hace bien, que entiende el mundo del arte..Nosotros explicábamos el siglo XX del arte desde el principio y luego historia del arte. El siglo XX como herramienta para el propio trabajo y que poco a poco eres capaz hasta de exponer los trabajos y incluso exponerlos en galerías. Y claro, tú tiras para delante de alguna manera y lo que te rodea, si no tira para delante, entra en conflicto. La dedicación de tiempo entonces también entra en conflicto. Claro porque todo el mundo estaba acostumbrado a que las mujeres estuvieran.*

A ver, igual te venia una mujer y te decía: "yo no puedo venir porque a las siete tienen que venir mis hijos a merendar ". Cuando al cabo de un mes ella misma decía: "pues ya tienen 15 años, pues que se la preparen ellos" .Era toda esa historia por la defensa de su territorio privado, de su pensamiento. Entonces, era una cosa que asistíamos como espectadores. Yo nunca he hecho ni he intentado hacer psicología barata, ni hacer sociología barata...yo solo sé de arte... y habría que discutirlo".

Però no es val generalitzar. S'ha de dir que en algunes ocasions també són els marits, sobretot aquells més involucrats amb la vida associativa i política, els que ajuden a les dones a involucrar-se en la vida social. Mercè Olivares argumenta: *"Jo he tingut la sort que he tingut un company que sempre m'ha estat animant. Sempre em deia que jo era capaç de tot. Continuament m'animava a participar en tot. Si hagués estat*

amb un altre home no hagués pogut participar en política i en els moviments socials com ho vaig fer. Molts homes quan les dones participaven en els moviments socials de l'època els hi deien a les seves dones, : " Y tú, ¿ dónde vas? ! El Felip va ser el impulsor més gran per poder participar en totes les lluites. Segurament sense ell no hagués fet la meitat de coses que he fet. Però amb ell tingut molta sort".

La importància moltes vegades de l'associacionisme per les dones és que van ser espais on elles comencen a prendre consciència de gènere. Se n'adonen que el bany de valors amb les que han estat educades són fulles de les que es poden desprendre si hi treballen. Quan aquesta consciència entra en contacte amb elles es du a terme majoritàriament un procés. Primer aquesta consciència ha d'ésser descoberta, després analitzada i finalment interioritzada i acceptada. És en aquesta part del procés on hi ha un conflicte interior amb elles mateixes. Posteriorment

aquesta consciència ha de ser acceptada pels que els envolten, ja sigui la família, els seus companys, o la societat. I en la majoria de les ocasions hi ha un conflicte amb els marits que sovint s'oposen a la idea de que participin en espais relegats habitualment als homes.

Fotografia del setembre del 78 on es veu una mare amb tres filles, que són les tres nenes que té agafada de la mà, intervenint a l'assemblea a la Carpa demanant escoles. En segon pla podem veure Raimundo Garcia, membre de l'Associació de Veïns del barri. Cessió M.Pilar Massana.

La pressa de consciència del fet femení serà decisiu per fer el pas ideològic i passar del privat al públic i que queda reflectida en les seves possibilitats tant biològiques (la força política de la maternitat), com econòmiques (competència en el món del treball), socials (l'estudi i la cultura) i demogràfiques (són el 50 % de la humanitat)⁴³.

L'associacionisme, per les dones, fou essencial per aquesta pressa de consciència. Representa l'espai en el que es destrueix l'aïllament social que comporta viure en les coordenades clàssiques del feixisme i de la immigració. Constitueix l'espai en el qual es permet fomentar i potenciar la solidaritat i és on els diferents col·lectius troben referents vàlids per trobar-se. L'espai on la mediació és realment vertadera, ja que allà el desplaçat es troba amb persones amb qui intercanvia experiències i informació, transmet el dol, el desarranjament, connexió i retrobament amb el seu origen. Alhora que pren contacte més directe amb gent autòctona i s'obre noves perspectives de futur, ara ja conjuntes entre immigrants i nou vinguts/ des ⁴⁴.

L'associacionisme femení va reaparèixer amb força a l'Hospitalet sobretot cap a finals dels anys 60 i començament dels 70. Els barris de nova creació que neixen a la ciutat amb prou feines disposaven dels serveis mínims. De la mateixa manera que havia passat ja als anys 30 moltes on les dones suportaven aquestes penoses condicions de vida i van sortir al carrer, es van manifestar i fins i tot van fer barricades, als anys 60 i 70, les dones, dins de les associacions hospitalenques van protagonitzar un intens moviment cívic: exigien allò que anomenem qualitat de

⁴³ A Op. M.Pau Trayner. Pàgina 24.

⁴⁴ Sobre el tema de la immigració són bàsiques les obres de Clara Carme Parramón. Concretament sobre l'aspecte femení de les migracions hi ha dos articles de referència: *Les migracions femenines durant el franquisme i dones, immigració i moviments veïnals (1970 – 1980)*. Aquestes obres es basen en els processos d'integració social i adaptació cultural de les migracions femenines arribades a Catalunya sota el franquisme.

vida o benestar; escoles per a nens i nenes i persones adultes, mercats, zones verdes, transport públic, eliminació de torres d'alta tensió, seguretat al carrer, manca d'accés a organismes de salut, d'infraestructures culturals i urbanes...

En barris com per exemple els de Can Serra, la Florida, Pubilla Cases o Bellvitge, les dones formaven part de la base fonamental que va alenar i sostenir un dels moviments socials més actius de l'època. En aquests grups hi trobem maneres de pensar i de fer diferents. D'una banda associacions o grups força sensibilitzats respecte a les discriminacions per raó de sexe, que s'organitzen adés de forma independent i autònoma, adés dins d'una organització política tradicionals com els partits polítics o sindicats. D'altra banda, dones que participen a associacions civils com per exemple les associacions de veïns i veïnes o de mares i pares en centres escolars i que es mobilitzen per millorar les condicions de vida quotidiana⁴⁵.

Tal i com argumenta Maria Pau Trayner en la seva tesi doctoral, "*anar individualment a les instàncies polítiques i administratives per denunciar algun fet, té poca incidència social.*". És per això que quan la dona es troba davant de necessitats urgents és vital l'associacionisme.

Les trobades als mercats, les estades a les parades de transport públic, les trobades a les esglésies dels barris, portar els nens i nenes a les escoles, esperar a les llargues cues als ambulatoris, als terrats⁴⁶, anaren creant una possible xarxa de comunicació

⁴⁵ Les Associacions de dones a la ciutat de l'Hospitalet. Ajuntament de l'Hospitalet. Programa Municipal per a la dona- PMD. L'Hospitalet: PMD, 2001.

⁴⁶ Isabel Segura, historiadora i gran investigadora dels moviments de dones, escriu un article al número 47 de la revista Les Barreries, que publica Ca la Dona, que: "*els terrats no són espais neutres, sinó que tenen una càrrega simbòlica important. Eren espais on s'estenia la roba i es pujava a fer la xerrada. Un espai d'aïllament i d'alliberament alhora. Els terrats han estat, en la tradició mediterrània, un espai de trobada i de relació de les dones. Per damunt de les restriccions imposades al trànsit lliure de dones pels carrers. Un trànsit que només era admès si era per fer activitats laborals remunerades o per fer aquells desplaçaments vinculats a les activitats domèstiques i de cura dels altres.*"

que en ocasions acabaren en la creació d'un petit grup o la reincorporació a associacions ja formades per tal buscar solucions a les necessitats que patien.

En aquest context i a mesura que les Associacions de Veïns s'anaren consolidant van anar florint dins aquestes les Vocalies de Dones.

Les dones van trobar en aquestes un espai per la divulgació, la formació i la lluita.

A les Vocalies de Dones, de les quals en parlarem posteriorment, es feien tot tipus d'activitats. Les seves campanyes anaven des de la demanda de que els anticonceptius anessin a càrrec de la seguretat social, passant per la petició de Centres de Planificació Familiar ⁴⁷, així com el prec i les demandes per les Escoles d'adultes ⁴⁸, aspectes dels quals més tard en parlarem...

La Gregòria ens diu: " *En las charlas hablábamos de todo, desde cuestiones meramente sociales hasta culturales. Venía gente a darnos charlas. Y no era lo mismo que te diese la charla una mujer del PSUC, que una de ORT. Eran puntos de vista muy diferentes. Y entonces yo tenía que ver que posición me gustaba más... Hablábamos desde la cesta de la compra, hasta como comportarte en pareja, de los hijos...* "

Dins les Vocalies les dones se sentien més lliure per expressar-se, sobretot en relació amb temes sexuals. Per a moltes dones, el simple fet de trobar-se amb altres que tenen els seus mateixos problemes constituï una pressa de consciència.

"Parece mentira pero cuando las mujeres están solas dicen cosas que no sueltan cuando hay hombres. Cuando se hablaba de sexualidad hi había hombres, no soltaban ni una. Y estando solas lo decían todo. Se quejaban de que la educación de los hijos siempre recaía sobre ellas y nunca sobre los marido. Había mujeres que explicaban que cuando a nivel sexual cuando

⁴⁷ El primer servei de planificació familiar fou el de l'Associació de Veïns del barri de Sant Josep. En un principi aquest només era un servei informatiu i posteriorment s'oferí l'assistència d'un ginecòleg i metge per fer reconeixements i anàlisis. Fins que els Centres de Planificació no van ser normalitzats, les dones que assitien als Centres de Planificació de les Associacions de Veïns existents a la ciutat, eren derivades a l'hospital Clínic i l'hospital Sant Pau.

estaban con sus maridos no disfrutaban. Muchas explicaban que sus maridos sí lo hacían pero para ellas era una violación...es muy fuerte. Maltrato físico y psíquico. Yo soy el que da pero tú te quedas en casas. Es fuerte. Y además cuando ves que una mujer es capaz de llevar el niño al colegio y venir a una charla y exponer allí y sacar todo lo que tiene dentro, es impresionante... Se hablaba de todo. Charlas psicológicas, de cómo educar a los hijos, como convivir en la casa. Porque llevar una casa no es tan fácil como parece. Entonces llegaba el hombre y tu venías de trabajar, tenías 7 hijos y llegaba él diciendo "dame las zapatillas"...en aquella época era normal. Las mujeres incluso lo veían natural. La compañera era una sierva.", afegeix la Gregoria.

CHARLA SOBRE LA SEXUALIDAD INFANTIL

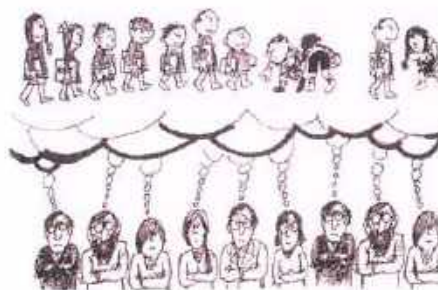
PER LA DOCTORA ASUNCIÓN AMILIBIA

DÍA: 18 DE ENERO
HORA: 3'30 TARDE
EN LA CASA DE RECONCILIACIÓN

GRUPOS DE MUJERES
DE LA ESCUELA DE ADULTOS Y
DE LA ASOCIACIÓN DE VECINOS
DE CAN SERRA

En aquests cartells es pot veure la diversitat de temes que es tractaven dins les Vocalies i els grups de Dones. Cessió: M. Pilar Massana.

DIALOGO SOBRE LAS "PERMANENCIAS"

CON LA PARTICIPACIÓN DE
MAESTROS, PADRES, ASAMBLEA

● MIÉRCOLES, DÍA 9 DE NOVIEMBRE,
DE 3'30 A 5 DE LA TARDE

● LUGAR: CASA DE RECONCILIACIÓN

SEGUIREMOS HABLANDO DE ESTE TEMA EL
VIÉRNES, DÍA 11, A LAS 8'30 DE LA TARDE,
EN LA ASOCIACIÓN DE VECINOS [ANDES (S.B. BASE)]

⁴⁸ La primera escola d'adultes que trobem a la ciutat fou l'Escola d'Adultes de la Florida amb diferents projectes formatius: alfabetització, neolectores i preparació del certificat d'estudis.

La importància de les dones en el moviment associatiu hospitalenc fou un fet inqüestionable. Fins i tot aquestes ocuparen llocs de lideratge tant en les Associacions de Veïns com en les Associacions de Pares i Mares de les escoles, les Aules de Cultura... Per contra al llarg dels anys seixanta la participació de les dones en activitats sociopolítiques a la ciutat era molt minsa.

Tot i que a nivell quantitatiu, s'ha de tenir en compte que les dones ocupen xifres molt inferiors respecte als homes a nivell de participació associativa. Una de les causes d'aquesta dada és que socialment l'aparició de les dones en assumptes públics no estava assumida en moltes ocasions ni per elles mateixes, ni per els seus marits ni per la societat. Moltes d'aquestes dones no havien assistit a l'escola i això els donava inseguretat. Tot i que molts homes tampoc havien anat a l'escola hi feien aportacions públiques. El franquisme va fomentar la idea de l'home era l'intel·lecte i la dona la emotivitat. Per tant les paraules públiques de l'home no estaven constantment sotmeses a judici mentre que la de les dones sí. Aquest fet augmentava encara més la pressió. La Mercè Olivares, que a més de participar activament en el moviment associatiu de l'Hospitalet és una dona fortament lligada i militant al moviment polític clandestí d'aleshores, ens parla en relació al míting del PSUC que es va celebrar el juny de 1977 al Palau Blaugrana de Barcelona: *" Jo recordo el primer míting que vaig fer al Palau Blaugrana amb el Guti. Jo pensava: Jo em moriré aquí. Això va ser en un Palau Blaugrana ple de gom a gom. Era el un míting legal a les primeres eleccions del 77. Estava molt nerviosa. Bé, doncs vaig fer de "tripas corazón" i vaig sortir i vaig parlar animant a la gent a que participés en les eleccions i explicant experiències pròpies. Vull dir que aleshores havies de fer un gran esforç. Ara la gent està més preparada ..i és més fàcil. En aquella època hi havia molt poques dones preparades. La tasca de les dones en aquell moment era la d' educar als fills i portar*

endavant la família. Llavors moltes dones no es veien capaces de fer coses en públic i costava molt”.

Xaro del Castillo: “ Todo el mundo viene diciendo que no sabe, que no entiende. Y que viene con mucha humildad y para relajarse. Pero no es verdad nada de todo eso, es una resistencia vital. Y entonces eso es muy apasionante e interesante. La gente viene a buscar su pequeño territorio donde expresarse. ”

Però quan aquestes dones van començar a veure que les seves accions tenien èxit van anar perdent paulatinament la por a fer el ridícul i es replantegen i reforcen la seva imatge. Això reforça la seva autoestima i es dona un canvi de mentalitat en si mateixes. És llavors quan les seves reivindicacions i participacions agafaren un altre dimensió molt més amplia.

En relació al fet que quantitativament la participació de les dones en l'associacionisme sigui molt inferior a la dels homes hem de matisar una sèrie de qüestions. Moltes associacions de veïns utilitzaven la inscripció individual. Això significa que es feia una inscripció per vivenda, i normalment era la del cap de família el que s'inscrivía. Llavors hi ha molta participació femenina enregistrada amb el nom dels seus marits.

Aquestes dades però no són realment significatives. No es pot extreure conclusions reals amb aquestes dades ja que per molt que les Junes d'Associacions fossin encapçalades majoritàriament per figures masculines, les lluites diàries, a part de les assemblees, van ser majoritàriament encapçalades per dones.

En aquest sentit però també trobem que les dones en ocasions no se sentien representades amb les idees que projectaven els homes o amb el tarannà del seu discurs. Les jerarquies o la imposició d'idees per part d'alguns homes que encapçalaven algunes associacions feien que la dona no hi participés. Tal i com

argumenta Isabel Segura al seu treball *Els Espais d'edició de dones*, " malgrat que als setanta les dones estaven socialment marginades, la realitat era una altra. Multitud de dones compaginaven els dos àmbits, i ara a més es feia amb la idea del col·lectiu. Però l'ocupació d'espais i àmbits que no eren reservats, es vivien amb certa inquietud, per la manca de punts de referència que ens fessin sentir familiar, que ens fessin sentir participants i que ens ajudessin a situar-nos mentalment en ells. Tot legitimitzant la nostra estada ".

Les condicions en les que es portaven a terme l'associacionisme eren sotmeses a control continu. I en el cas de l'associacionisme femení l'administració del moment menyspreava i infravalorava. És per aquest motiu que en molts dels programes objectivats per dones, tot i que en el cas de l'associacionisme masculí o mixta també passava, es duïen a terme estratègies per passar el control i la censura. Existiren unes reivindicacions " legals " i unes altres clandestines ja que l'ideari franquista deia que la representació dels ciutadans en els òrgans de direcció de l'Estat s'havia de fer a través de la família, el sindicat i el municipi. Tots aquests controlats pel Règim. En les reivindicacions clandestines, que ja tots i totes sabem com es duïen a terme la perillositat estava servida.

"Per dur a terme cada reunió s'havia de demanar un permís. Per convocar una assemblea de socis, per parlar que s'havia de fer al barri, s'havia de fer una instància al Govern Civil, l'actual Delegació del Govern, i això ho feia jo moltes vegades, en tant que treballadora social del barri. S'havien de buscar les paraules adients per no cridar l'atenció i que no hi haguessin problemes. Per fer l'assemblea t'enviaven una persona allà físicament. Per escoltar i veure que es deia a la reunió. Es deia Delegat Governatiu. Ell estava durant tota l'assemblea per informar al govern directament del que s'estava tractant. Per tant, aquesta assemblea podia ser que no te l'autoritzessin. Tu entregaves una instància posaven el segell. Després venien a l'entregar-ho et feien moltes preguntes. Jo ho havia fet moltes vegades. O

sigui. Convoquem al barri per parlar del preu del pa, posem per cas. O de les permanència a les escoles, que volia dir, l'hora de que les escoles privades feien de mes i que cobraven molt. Una vegada es decidia això s'havia de demanar permís per fer aquesta reunió. En general es demanava permís perquè era una institució legalment constituïda. Apuràvem al màxim el marge legal que això ens donava. Aprofitem-ho", argumenta M.Pilar Massana.

En les manifestacions o xerrades clandestines la metodologia era una altra totalment diferent. S'utilitzava la imaginació i estratègies alternatives per a fer "legal" allò que l'Estat no admetia: "Les manifestacions clandestines no es va demanar permís però per tot allò que la legalitat permetia encara que fos disfressant les paraules.. si volies parlar del Preu del Pa i volies fer una protesta, no deies " vamos a hacer una

protesta", no. Deies " Charla Informativa: La carestia de la vida ". Llavors ens preguntaven. " ¿De què van a hablar ustedes?. I jo deia al Govern Civil: " pues que hay que ahorrar, que la vida está muy cara y la gente joven no tiene mucha costumbre y hay que saber que las cosas tienen un precio. Para la familia y la economía familiar....Tot el que fos manifestar-se en públic era complicat. A més pensa que la policia secreta estava molt posada a tot arreu. Ningú havia de protestar per res. En una dictadura lo més normal és l'anonimat. Ningú es coneix. Ningú sap res. Ni qui sóc. Això és lo més segur." Explica Maria Pilar Massana.

CHARLA:

"JUGUETES PARA NUESTROS HIJOS"

POR LA DOCTORA ASUNCIÓN AMILIBÍA

● **DÍA 14 DE DICIEMBRE,**
● **A LAS 3'30 DE LA TARDE**
● **CASA DE RECONCILIACIÓN**
● **DE CAN SERRA**

GRUPO DE MUJERES
DE LA ESCUELA DE ADULTOS Y
DE LA ASOCIACIÓN DE VECINOS

Cartell sobre una xerrada organitzada el 1977 pel grup de Dones de l'Escola d'Adults i l'Associació de Veïns del barri de Can Serra. Cessió: M. Pilar Massana.

Ampliació de nous àmbits de lluita:

Com he mencionat anteriorment, en un principi les dones hospitalenques van dur a terme una lluita per la millora de dignitat de vida de les persones però a mesura que anaven aconseguint els objectius dels que partien, els seus àmbits d'actuació s'anaven ampliant. Fou aquí quant les dones sortiren al carrer i s'organitzen per aconseguir millores que afecten directament al seu espai privat. En quant aquests objectius esdevingueren realitats ampliaren el seu marc espacial reivindicatiu cercant un àmbit més públic. Primer anaren les escoles, els mercats, els ambulatoris, les zones verdes, esportives...

En un principi no hi ha consciència específica, ni com a dona ni com a classe social. Però seran les agressions externes al seu propi espai les que les fan sortir al carrer. Això comportà entrar en contacte directe amb l'espai públic. Al veure la necessitat de lluita col·lectiva, entraran en nous àmbits d'actuacions.

Les primeres reivindicacions serviren a les dones per aprendre a gestionar i organitzar una lluita. Els fruits de les seves lluites els serví per agafar confiança i voler trencar amb la desigualtat de classe i després de gènere.

En moltes ocasions l'analfabetisme i l'educació tradicionalista i conservadora dels pobles de procedència foren una causa important i un condicionant de la lluita. És per aquest motiu que cal remarcar la importància de les Aules de Cultura i el Centres d'alfabetització, de les que parlarem més endavant.

Moltes dones d'aquella època obligades per la necessitat de treballar es van veure obligades a deixar l'escola prematurament.

A mesura que aquestes dones anaven agafant confiança, prengueren consciència de que la cultura era la base per aconseguir una total emancipació. En aquest despertar cerquen espai per alfabetitzar-se. Les conseqüències d'aquesta

alfabetització foren molt positives per la població tant a nivell laboral, per tant alhora econòmic, com social, com psicològic... Moltes d'elles no havien anat mai a l'escola. Però l'alfabetització de les dones comptava amb un problema i és que les dones no tenien temps per assistir a l'escola ja que havien de vetllar per la dels seus fills i filles i de la casa, a més de les llargues jornades laborals.

Les Escoles d'Alfabetització i les Aules de Cultura van jugar un paper molt important perquè aquests esdevenien espais de reunió per les dones, compartien preocupacions, experiències i s'obrien noves vies d'interrelació i intercanvi d'experiències.

En un principi la dona hospitalenca autòctona vivia una situació força diferent a la dona hospitalenca nouvinguda. Però en poc temps s'obriran noves xarxes relacionals entre elles. Aquestes xarxes es donaran en espais com l'església, les reunions de veïns i veïnes, les comissions de barri, el carrer...i de seguida s'adonaran que les lluites i reivindicacions, tot i viure situacions personals molt diferents, tenien consideracions comunes. Les seves transcendències històriques partiren de camins molt diversos però el seu projecte reivindicatiu i de canvi social eren els mateixos. En tot moviment migratori, durant els primers anys d'arribada a la ciutat o poble d'acollida hi ha un període d'assentament en el qual tot el temps es destina a buscar feina, trobar pis i tenir les necessitats bàsiques cobertes. Posteriorment, quan aquesta fase està assolida, s'obriren noves vies d'interacció. Alhora s'ha de dir que la majoria de barris de l'Hospitalet eren barris obrers i d'immigrants. Ens trobem per exemple barris com Pubilla Cases, Bellvitge o Can Serra on no hi havia problemes d'integració perquè tots eren immigrants. Tal i com argumenta Pilar Massana " Erem tots immigrants. Aquí els indígenes eren quatre. El moviment migratori érem nosaltres... Nosaltres vam viure el moviment migratori a partir

de tres o quatre idees molt fonamentals com per exemple que tots som iguals. La gent no marxa de casa seva per empitjorar sinó per millorar. Per buscar-se un futur per ells i per la seva família. O futur econòmic o futur cultural o futur del que sigui. Però tots ens hem de respectar i no hi ha una cultura superior a una altra. Sinó que és una barreja i que és bo conèixer les totes. Per això és bo conèixer el català. Perquè som aquí. Aquesta és la terra on estem vivint, coneixeu-la. I a la vegada coneixem el valor dels altres llocs i posem en comú i parlem –ho. Això ho feiem així. ⁴⁹

A partir d'aquí s'inicia una nova dimensió relacional en el conjunt de dones hospitalenques.

Les dones hospitalenques no van disposar de cap facilitat per participar activament en els quefers socials i polítics de la ciutat. La falta de serveis municipals com guarderies, parvularis, menjadors públics, escoles.. no facilitaven gens la seva vida quotidiana⁵⁰.

Ja l'any 1978, Mercè Olivares argumentava al setmanari hospitalenc, l'Estaca que *" La falta de guarderías, mercados, escuelas, y de servicios de todo tipo hace que muchas mujeres no puedan trabajar y por ello estén doblemente marginadas. Esta perpetua dependencia del marido y las relega a un horizonte que tiene por límite las paredes de casas "*⁵¹.

El sistema polític que regia o intentava regir tots els àmbits de la societat no els interessava facilitar espais que tinguessin con a conseqüència l'emancipació i relació de les dones vers una realitat diferent. En un moment en què els poder

⁴⁹ Aquestes idees base estan ben explicitades en el Manifest de La Casa de Reconciliación de 1976.

⁵⁰ Segons l'article *Planificación y conflictos urbanos: el caso de l'Hospitalet* publicat a la revista C.A.U número 32 (1975). " El 1973 hi havia a l'Hospitalet 58.148 nens entre 2 i 12 anys. I l'ensenyança pública cobreix un 8'52 % a pre-escolar i un 35'3% a EGB. L'ensenyança privada avarca, a la seva vegada, a un 28% a pre-escolar i a un 60'6 % a EGB. Principalment per falta de medis, un 63'4 % dels nens entre 2 i 5 anys i un 4'1 % entre 6 i 12 anys no poden freqüentar l'escola. Així que la necessitat d'educar-se ha de ser coberta privadament a l'Hospitalet en percentatges molt elevats."

oficials no són capaços de donar resposta a les difícils situacions que vivien els diferents barris de la ciutat, les dones ressorgiren amb una força que les caracteritza en situacions límit.

Les principals reivindicacions de les hospitalenques esdevenien lluites per les necessitats bàsiques com la vivenda, el fre del procés especulatiu, habitatge digne, construcció organitzada, asfalt dels carrers, clavegueram, enllumenat.. seguint per reivindicacions dels equipaments i serveis com bé escoles i guarderies, mercats, hospitals o CAP'S ⁵², botigues, pavellons i zones esportives, la urbanització i acaben en reivindicacions cultural.

Fotografia del juny del 78, al Solar de la Carpa durant una xocolatada en motiu de la Festa Major del barri de Can Serra. En primera línia es pot veure a la Fina Baró i la Montserrat Llubera amb el Ferran Brunet en braços. En segon terme es veu a Jaume Botell. Cessió de M.Pilar Massana.

⁵¹ PÉREZ OLIVA, M. "Vocalías de Mujeres, el punto de partida." En: L'Estaca. El semanario de l'Hospitalet. Semana del 1 al 7 de junio de 1978. Número 8. Pàgina 7.

⁵² Els Centres d' Atenció Primària van ser un altre dels fronts que van combatre les dones. En la secció del diari l'Estaca número 8, "El lector escribe", hi ha una carta molt explicativa d'Isabel Nicolás on fa denúncia de la situació de la sanitat a l'Hospitalet. La carta diu el següent. "Durante esta semana los sindicatos se han dedicado a promulgar huelgas generales en toda Barcelona, que dada la proximidad con nuestra ciudad ha afectado notablemente al curso normal de la vida de la población... Una razón muy justa, pero que sin embargo me parece valdía, ya que si importante es el mejorar el nivel de vid, no lo es menos importante la salvaguardia de nuestra salud, y eso, desgraciadamente no parece importarle a mucha gente. Yo propondría que al mismo tiempo que se lucha por mejorar nuestra economía, se pudiera mejorar nuestra asistencia sanitaria, pero no sólo por parte de estas ramas, sino por todos los sindicatos, partidos, asociaciones de vecino y por todo aquel que le preocupa este problema que atenaza nuestra ciudad...L'Hospitalet en este aspecto, como en muchos otros está desamparado d la mano de Dios, y ya es hora que nos hagamos oír, y levantemos la voz pidiendo algo tan justo como una mejor asistencia sanitaria. Pero no sólo por nosotros sino por las generaciones venideras..."

A més, les dones, per la seva pràctica quotidiana en els rols adjudicats per la societat elaboren formes alternatives d'organització més participatives i menys jerarquitzaes. Incorporen noves reivindicacions i noves formes de lluita, creant una manera de fer política diferent de la tradicional. Les dones tenen molt a veure amb la introducció d'aspectes festius i lúdics a les manifestacions (xocolatades, festes a la plaça, manifestacions pacífiques ...). Al preguntar a una de les entrevistades si creia que les dones introduïren una nova forma de lluita argumenta: *" I tant! Sí. Es baixava al carrer sabent que la cosa no seria fàcil però molt convençudes del que feïem. Els homes venien després, al sortir de la feina. Tot el cinturó industrial s'estava organitzant. Aquí a Bellvitge hi havia molts treballadors de la SEAT o treballadors industrials del Baix Llobregat. Tant a la SEAT com a tot el Baix Llobregat hi havia associacions sindicals o parasindicals molt importants. Per tant els homes estaven molt ficats en les lluites d'empresa, parlaven mentre feien el bocata...però les lluites de Bellvitge eren les dones qui les protagonitzaven perquè erem majoria. Nosaltres érem qui realment patíem les mancances. Eren manifestacions pacífiques. Quan arribaven els grisos parlàvem amb ells. Els grisos moltes vegades no sabien què fer. Per a ells nosaltres érem una representació de les seves dones o de la seva mare. El nostre missatge era molt fàcil d'entendre."*

Innumerables són les lluites que van dur a terme les dones hospitalenques però en relació a les dones entrevistades en destaquen les següents:

Manifestacions pels mercats i pels preus dels aliments:

Con vinc mencionant al llarg de tot el treball les necessitats bàsiques no estaven cobertes i als barris de nova construcció no tenien ni tan sols mercats on anar a comprar els aliments. Les dones s'havien de traslladar a altres barris i fins i tot a la ciutat de Barcelona per fer la compra. Les dones eren les encarregades

d'aquesta i totes les tasques domèstiques i així doncs fou un punt essencial en les seves lluites.

Actualment vivim en una societat capitalista i de consum on hi ha una concepció vers els aliments i les necessitats bàsiques molt diferents a la de l'època dels seixanta i setanta. Aquestes teòricament estan cobertes però en el període que es centra la investigació les necessitats bàsiques no estan cobertes i la fam que en ocasions es passava marquen una manera de fer. Una de les nostres entrevistades, la Gregòria, ens explica com recorda un dia que la seva filla tenia descomposició: “*Me paré a comprar un kilo de manzanas a 3 pesetas y cobraban 3 pesetas pero faltaban 30 gramos y yo le dije que no, que faltaban 30 gramos. El dependiente decía que eran 3 pesetas y yo le dije que le daba 30 céntimos menos o que me pusiera una más gorda..Y salió el dueña a ver lo que pasaba y se lo explicó: Mira faltan 30 gramos. Y entonces el jefe me puso una manzana y pasaban 30 gramos y me cobraba 3 pesetas y yo le dije que no, que eso no eran 3 pesetas, eran 3 pesetas y 30 céntimos. Se lo pagué y no volví más*”.

Un altre de les dones recorda amb alegria la seva infantesa tot i la gana que es patia a l'Hospitalet dels quaranta i de la llarga dictadura: “*Jo tinc un record bonic d'aquella època. A part del pitjor record que és el de demanar menjar. Jo per exemple les figues...no menjo mai figues ara. No perquè vaig quedar farta. Jo venia de l'escola i li deia a la meva mare: “Què hi ha per berenar”- i ella em deia: “ Pa amb figues” perquè teníem la figuera. I jo deia : “ Jo no vull figues, jo vull pa amb xocolata”. I no hi havia xocolata. Llavors era tot tan escàs.. a les botigues, als ultramarins, que es deia abans, no hi havia de tot. Llavors les sardines en oli en escabetx les venien de en una en una. No les venien com ara en llaunes. Hi havia una llauna grossa i tu anaves amb un platet i te'n posaven una o dos o les que volguessis i llavors ma mare li posava al meu pare i els meus germans grans l'esmorzar i moltes vegades em deia la meva mare: “ves a Cal Baldiri, que era la botiga, i que et posin*

dos sardines", i jo deia: "vale, vale". Jo anava i en el camí de Cal Baldiri a casa meva que eren com 50 metros jo em menjava una part de la sardina i li donava la volta. Llavors aquell dia jo era qui preparava l'entrepà. Jo li deia amb la meva mare: "No, ja preparo jo l'entrepà". I li posava ben esparcida la sardina. A veure passar gana no passàvem perquè menjàvem cada dia però moltes ganes de coses d'aquestes. Perquè clar, la sardina era pel meu pare o el germà gran que eren els que treballaven. O anar a buscar un petricó de vi, que llavors era un quart de litre de vi, que llavors es deia així. Jo recordo, coses que es venien...els budells de les gallines es venien. Llavors amb unes tisores s'obrien els budells, es netejaven i amb això es feia el caldo. Jo recordo que la meva mare agafava els dos colls, les potes i el budell de la gallina i amb això feia el caldo. No hi havia res més. No hi havia carn. El menjar era poc i a més a més caríssim. Hi havia de tot, perquè el que tenia diners feia l'estraperlo i hi havia de tot. Però els que no teníem, els que vivíem d'un sou, i a sobre el meu pare que era anarquista, era d'aquells de les 8 hores i a ell que no el traguessin de las 8 hores. La meva mare pobre, s'ho veia i s'ho desitjava per tirar endavant".

Dones comprant al Mercat de Collblanc- La Torrassa. Arxiu Històric de L'Hospitalet.

La consecució de mercats fou una de les lluites més importants per part de les dones. A la que seguí la d'aconseguir preus justos pels aliments.

A les primeres publicacions de l'Associació de Veïns de Can Serra ja es plantegen les reivindicacions de les dones vers la pujada de preus de la cistella i la compra.

Les lluites per la Torna esdevingué una lluita per aconseguir que el preu just pel pa. La Torna és la porció que el venedor afegeix a una mercaderia perquè acabi de fer el pes demanat pel comprador/a. En ocasions als forns de pa venien al pa de mig quilo i al passar-lo, pesava 450 grams. Llavors el que es feia era agafar un tros de pa d'una altra barra fins que arribés al mig quilo de pes, que era el que t'estaven cobrant. Posar la Torna era un costum molt arrelat, sobretot als pobles però a l'Hospitalet no era gaire corrent. *"se hacían manifestaciones para que el pan llevase el peso que tenía que llevar... Desde la Asociación de Vecinos, el grupo de mujeres nos citábamos en las panaderías y les obligábamos a que lo pesasen...y pedíamos la Torna. Y si pesaba más que lo quitasen"*. Argumenta Gregoria Ochoa.

Nelly Peydró ens parlà de la Torna també dient-nos que *"era una costum que venia dels pobles però a l'Hospitalet no es feia. Llavors aquí vàrem fer manifestacions per a que es fes la Torna del Pa."*

Dins les lluites que es van dur a terme dins els mercats foren les manifestacions per la pujada de preus que es feien per exemple als Nadals: *"Una vez hicimos una campaña que llevamos de revuelo a todo el mercado porque fuimos al Ministerio para que nos dijeran un precio aproximado de lo que podían subir los precios en Navidad. Entonces nos los dieron y ellos nos preguntaron que en que mercados podían hacer más fraudes y les dimos un listado. Los instructores fueron a aquellos mercados a controlar... Y nosotras pasábamos luego por las paradas que hacían más fraude y estaban todos revueltos."*

Manifestació pel trasllat de les indústries d'activitats molestes, nocives i perilloses:

En ocasions la ubicació de fàbriques al centre de la ciutat comportaven una sèrie d'incomoditats pels hospitanencs i hospitalenques. En algunes d'aquestes fàbriques es diuen a terme activitats molestes com ara bé sorolls o vibracions, produïen fums, gasos, olores, fums i fins i tot hi havia produccions que resultaven perjudicials per la salut de les persones i del medi ambient.

Segons el Decret de 30 de novembre de 1961 (número 2414/61) de la Presidència de Govern, les indústries amb activitats molestes, malsanes, nocives i perilloses, només podran localitzar-se a una distància superior a 2.000 metres a comptar del nucli més pròxim a la població agrupada.⁵³

Des de les Associacions de Veïns es denuncià al Govern Civil, la permanència de fàbriques contaminants a la ciutat. Com a resposta, enviaren treballadors químics per mesurar el nivell de contaminació de les fàbriques.

Moltes van ser les fàbriques de la ciutat que produïen accions molestes cap als veïns i veïnes dels diferents barris de la ciutat.

Un exemple clar foren les fàbriques Cardoner, que era una fàbrica tèxtil de tints i desprenia un olor molt desagradable, i La Farga de fundició i contaminava moltíssim.

Tal i com informa Gregòria Ochoa, " *Se hicieron reuniones de vecinos y vecinas y la Federación y las conseguimos sacar de l'Hospitalet. Y conseguimos que la Cardoner pusiese unos filtros cuando hay salida de agua al río, para que el agua saliese purificada. Incluso estando fuera de l'Hospitalet fuimos a que hacer el seguimiento para que no ensuciara el río.*

⁵³ BONAL, R. Op.pàg. 87.

Fuimos a hablar con la gente de aquel pueblo para que hacer el seguimiento. Y si que cumplía las expectativas “.

En aquesta fotografia es pot veure la “ bocanada “ intermitent de fums de la Fàbrica de La Farga.

Fotografia extreta del diari local l'Estaca.

Fent un buidatge dels diaris locals és pot constatar que era un problema que preocupava molt als veïns i veïnes de la ciutat.

Al diari local l'Estaca viem les diferents notícies denunciant al respecte del tema:

“ ...Pero no solamente hay fábricas molestas de pescado. También las hay de lubricantes y colas, productos inflamables y sustancias químicas que según comentaba Salvador Pastor, de la Asociación de Vecinos de La Florida: -son peligrosísimas para las casas vecinas ya que en caso de que se produjese un incendio, las consecuencias podrían ser trágicas“.

La brutícia a l'atmosfera donà peu a importants protestes de veïns i veïnes de la ciutat.

Manifestacions de la SEAT:

La fàbrica de la " Sociedad Española de Automóviles de Turismo ", més coneguda com SEAT, s'instal·là en uns terrenys de la Zona Franca de Barcelona l'any 1952. Des de llavors la ciutat de l'Hospitalet s'ha vist molt vinculada a aquesta sobretot per la quantitat de persones de la ciutat que hi treballaven.

En ocasions el lligam entre reivindicacions socials i el moviment obrer era infranquejable. La gran quantitat de treballadors i treballadores de l'empresa SEAT que vivien a la ciutat feia que qualsevol conflicte a l'empresa esdevingués una lluita al barri, sobretot al de Bellvitge.

Gregòria Ochoa, que fou una de les dones que visqué intensament les lluites de la SEAT, ja que el seu marit, l'Eusebio, en fou treballador durant molts anys, afirma:

" Recuerdo una manifestación, desde SEAT a Plaza España y yo fui a la Plaza de España. Estaba la plaza a tope de grises y yo nada más hacia que pasearme por la plaza de España y la Gran Vía y la manifestación que no llegaban. Yo pensé, " éstos me van a coger al final dando tantas vueltas". Así que me fui a buscarlos. Cuando los vi se me pusieron los pelos de punto...había compañeros de Eusebio que venían a abrazarme y me decían: "me cago en la leche, si todas las mujeres hubiesen sido como tú...olé tus huevos...aquí no nos para ni Dios... se me ponen los pelos de punta.

La única mujer de todos los trabajadores de SEAT que iba a todas las manifestaciones...yo decía jolines, si también se están jugando vuestro pan..Se juega el mío y el de mis hijos. En l'Hospitalet también se hizo alguna de manifestaciones. E iban maridos, mujeres, pero también gente de la Asociación de Vecinos apoyaban la huelga ".

En una de les retallades de personal que es va fer a l'empresa SEAT es van fer fora a 500 treballadors i treballadores. A part de les manifestacions exigint la reincorporació d'aquests treballadors/es, les dones de les diferents Associacions de

Veïns dugueren a terme accions d'ajuda per a les famílies dels treballadors/es:
" *Hacíamos colectas. Las mujeres de la Asociación íbamos casa por casa haciendo colectas para preparar cestas de comida para los despedidos de SEAT. Para darles comida. Estas colectas las hacíamos el Grup de Dones que había dentro de la Asociación de Vecinos y no nos cerraron ninguna puerta. La que más o la que menos tenía un amigo o un vecina que trabajaba en la SEAT. Arroz, aceite, latas, embutidos...y cada sábado preparábamos una cesta y venían a buscarlo. También se hacían colectas de dinero para las necesidades primeras, sobre todo para los niños. A las casas a pedir solo íbamos mujeres*".

Portada de la Publicació de l'Associació de Veïns de Bellvitge Nord on es pot veure en primera plana com la lluita pels drets dels treballadors de l'empresa SEAT estava a l'ordre del dia a l'Hospitalet. La publicació és de gener de 1975.

Fotografia extreta del llibre: *L'Hospitalet lloc de memòria. Exili, deportació, repressió i lluita antifranquista*. CEL'H. 2007.

Les pràctiques solidàries femenines foren importantíssimes. Aquí en podem veure una de molt clara amb els treballadors de SEAT . Però aquestes pràctiques, tot i que la historiografia no en doni constància, foren genuïnament femenines. Moltes dones van dur a terme campanyes solidàries amb els empresonats de la lluita antifranquista i pels drets dels treballadors. Llavors es creà la Comissió de Solidaritat. Tal i com ens diu Mercè Olivares, membre de la Comissió: " *La Comissió*

de Solidaritat neix en les necessitats dels presos polítics. Molts presos tenien el recolzament familiar però altres no. Llavors es crea aquesta Comissió de solidaritat, molt lligada a l'església i als sectors més progressistes i intel·lectuals on el que es fa és ajudar a les famílies i als presos. I una de les coses que fa la Comissió és buscar diners per pagar la fiança que imposava el Tribunal de Orden Público⁵⁴. Quan agafaven a una persona i posaven una fiança preventiva de 25.000 pessetes en aquell moment eren molts diners, que les famílies no tenien, llavors la Comissió buscava avals. Per exemple, recordo quan anàvem a veure al Jordi Pujol a la Banca Catalana, on sovint trobàvem l'ajut que anàvem a buscar. El Jordi Pujol, juntament amb altres personalitats, van ser persones compromeses. Des de la Comissió de Solidaritat ens encarregaven d'anar al banc i buscar els diners, pagar la fiança i posteriorment tornar els diners al banc i a les persones que solidàriament havien deixat els diners. També des de la Comissió es recollien signatures per demanar millores en les condicions dels presos i la seva llibertat. Llavors es feien campanyes de recollida de signatures. Tot i la dificultat que això significava ja que qualsevol actuació d'aquest tipus era il·legal i condemnada pel T.O.P. Era anar amb una carta clandestina i fer públic que tu estàs d'acord amb allò que signaves. Dins de la Comissió hi havia gent molt compromesa. Hi havia el Joan Oliver, el poeta, hi havia monjos de Montserrat, advocats com Agustí de Semir i moltes més persones. Gent molt maca. La Comissió de Solidaritat es reunia a Barcelona a nivell central però hi havia Comissions de Solidaritat a molts altres llocs. A l'Hospitalet ens reuníem a la parròquia de Sant Ramon. Hi havia molta gent. Sobre tot s'enviava diners a les famílies i ajudàvem a que aquestes no es trobessin soles".

⁵⁴ El Tribunal de Orden Público, conegut com el TOP, fou una instància judicial especial existent a la fase final del franquisme. La seva missió fou la repressió de conductes que sota aquest règim dictatorial eren considerades delictes polítics. Aquest tribunal es creà el 2 de desembre de 1963 i fou l'encarregat d'encausar i condemnar milers de ciutadans, fins la seva abolició l'any 1977.

Manifestacions per frenar l'especulació.

Ja és ben sabut per tots i totes el procés especulatiu que van viure cadascun dels barris de la ciutat. Les dones hospitalenques foren un fre imparable en contra l'especulació. Les dones, tot i la doble presència de la que tant hem parlat, passaven moltes hores del dia treballant a casa i per tant eren elles les que més contacte tenien amb el barri i les que ràpidament s'adonaren de les activitats especulatives de les constructores. Moltes vegades de manera espontània i, sobretot al principi, sense organització van aconseguir posar restriccions als monstres immobiliaris. Enderrocaren tanques, inutilitzaren maquinaries, es manifestaren sobre dels murs... amb el fi d'aconseguir que les obres es paressin i es frenés l'especulació.

Antònia Nieva arribà a l'Hospitalet l'any 1977 i fou una de les dones que degut entre altres coses a la seva professió d'arquitecta, juga un paper important en posar fre a les especulacions que s'estaven duent a terme des de l'Administració. *"Hi havia un Pla General i s'estava edificant més del que el Pla General deia. I més que res, jo al que vaig contribuir va ser a això, en posar fre a l'especulació. També per la meua formació jo vaig entrar sempre a grups d'urbanisme...Es lluitava per aconseguir els standards europeus. Es pretenia tenir les mateixes guarderies, les mateixes escoles per habitant que hi havia a França."*

Entre les principals lluites de les dones cal destacar la d'aturar i acabar amb l'especulació als seus barris. Molts són les exemplificacions i les estratègies per obligar els obrers a aturar la construcció de pisos que no s'havien de construir. Dones assegurades sobre els murs, congregació i reunió de dones a les zones de construccions, boicot a la maquinaria, plantar arbres a l'ubicació dels pisos... i sobre tot, cohesió i unió amb altres dones.

Isabel Hernández " Aquí aquest passeig d'aquí de Bellvitge, que hi ha un passeig molt maco, aquí havien d'anar no sé quants edificis aquí al mig, però no es que havien d'anar en teoria, no. Es que els estaven construint i la gent baixàvem homes i dones, ens plantàvem al davant i fèiem parar la obra i amb policia davant construïen i després a la nit baixaven els veïns i es carregaven el que havien construït i així van haver un dissabte i un diumenge, la policia disparant boles de goma, pots de fum i la gent corrents perquè anaven a per totes i la gent des de els edificis tirant -li test de flors ...Perquè no es construís.. Perquè si aquí feien trenta o vint edificis més això significava menys equipaments i serveis pel barri. La gent això ho tenia molt clar. I des de aquí dalt l'escola fins d'institut tot això gràcies als veïns".

Un altre dels exemples del paper de la dona en el fre del procés especulatiu ve en paraules de Gregòria Ochoa: " fuimos a pedir árboles, acacias, para cuando viniesen a hacer agujeros para construir, pues plantar árboles. Pedimos permiso para coger las acacias y nos lo dieron. Una cosa solucionada. Entonces cuando venían a perforar no les dejábamos. Yo tenía dado mi teléfono a unos cuantos vecinos y vecinas. En el momento en que los obreros vieron a perforar pues los vecinos y vecinas me llamaban. Fue la época en que yo tenía a mi hija y estaba en casa. Y les pregunté a aquellos hombres que qué iban a hacer. Además nos habíamos enterado de que por allí a bajo pasaba un torrente de agua así que con nada que empezaran a perforar por allí saldría barro. Entonces cuando me llamaron, bajé y me planté delante de aquella máquina perforadora...y yo diciéndoles que si tenían lo que tenían que tener que perforaran. Me puse justo con la cabeza debajo del taladro y dije que si querían que perforaran. Y los obreros, pobres, decían: "no, no, si a nosotros nos han "mandao". Y si nos han "mandao" tenemos que venir. Cada agujero que hicieron plantamos un árbol. Y ya les dijimos que si querían yo les hacía una carta con las firmas de los vecinos y vecinas y el sello de la asociación diciendo que parasen las obras pero que no hubiera repercusión para los obreros. Fui a la asociación, recogimos la carta y los vecinos

mismos iban picando por las escaleras y firmaron todos los vecinos. En aquel momento, por la mañana firmaron unos 200 vecinos. Y les dijimos que la Asociación de Vecinos no quería que hiciesen el edificio allí por el peligro que podía acarrear el hecho que hubiese un torrente que pasase por debajo y el peligro que podía comportar para los vecinos. La Asociación se hacía responsable y no volvieron...y las acacias siguen estando todavía."

Aquestes lluites per frenar l'especulació foren ser importantíssimes i moltes de les campanyes iniciades acabaren amb la suspensió de llicències de construcció. El fantasma de les construccions estava sempre present, amenaçant. La situació de l'especulació era en molts casos insostenible. Al barri de Pubilla Cases per exemple les constructors havien venut el mateix pis o dos i fins i tot tres famílies. Xaro del Castillo ens explica aquests fets : " Bueno, lo de Pubilla Cases yo no sé si se puede llamar especulación o robo directamente. O sea, se vendían las casas a tres o cuatro personas y el que llegaba primero la ocupaba. Con lo cual muchas fachadas estaban sin acabar porque la gente ocupaba las casas antes de acabarlas. Porque se sabía que esto pasaba. Yo conozco directamente gente que le pasó esto. O sea, que yo voy y me encuentro que esta mi casa ocupada por gente habiendo pagado ya y no había ningún sitio donde recurrir. Esto pasó antes de que llegara yo. Al llegar a Pubilla, me pregunté... ¿Por qué hay tantas casas sin fachada?, ¿ Por qué está todo sin terminar? Y era por eso, porque te encontrabas que la casa la habían vendido a varias personas. Y no había donde recurrir."

Les Guarderies:

Amb l'arribada de nova població a la ciutat, i sobretot als barris de nova creació, ens trobem amb molts matrimonis joves amb fills i filles en edat escolar i molts amb projectes de formar una família. Això significa una major demanda de places escolars i equipaments educatius. La situació educativa era bastant lamentable. Setanta o vuitanta nens i nenes per aula, escoles sense patis, sense recursos. La manca d'escoles, les condicions precàries de les poques hi havia, la inexistència de jardins d'infància i la total absència de centres d'educació especial era la situació hospitalenca en relació amb l'ensenyament. Davant la passivitat de les institucions locals amb aquests fets, varen ser un cop més els veïns i les veïnes de la ciutat els que decidiren prendre accions per aconseguir escoles estatals, jardins d'infància. Aquesta situació propicià la creació d'escoles d'iniciativa privada, moltes vegades ubicades en soterranis o altells de pisos.

Manifestació a Bellvitge que portava el lema: "No més blocs". A la foto, de l'any 76 o 77, es pot veure una formigonera a terra on hi ha exposades les demandes dels veïns i veïnes, entre les quals hi ha les guarderies.

Donació: I.Hernàndez

Tal i com recorda una de les dones entrevistades, la Mercè Olivares, la manca de suport de les institucions locals era una constant. En relació amb la demanda

d'escoles seguien la mateixa línia. La Mercè recorda una reunió dels veïns i veïnes amb el senyor Camps, regidor de l'Ajuntament, per demanar escoles: *"Recordo que jo estava embarassada i van fer una assemblea amb un grapat de gent on estava el Local de l'Armonia. Llavors va venir el Camps en representació de l'Ajuntament i ens va dir que el que havíem de fer era no tenir tants fills per no tenir tanta necessitat d'escoles"*.

La reivindicació de guarderies és una de les demandes més aixecades al Govern Central en el conjunt dels obrers i obreres de Catalunya.

Una de les primeres guarderies que s'inaugura a la ciutat és la guarderia Tin-Tin, al barri de Bellvitge. Cap al 1971 un grup de veïns i veïnes del barri, que estaven vinculats a la parròquia de Sant Joan Evangelista s'organitzaren per tal d'organitzar una guarderia al barri. La idea sorgí de la necessitat i de la suggerència del capellà i l'assistent social.

Així varis matrimonis, el capellà i l'assistent social del barri varen començar a plasmar la idea sobre paper, buscant recursos econòmics, personals, mobiliaris... i ràpidament trobaren el recolzament del veïnat, ja que no hi havia parvulari al barri. Tots els veïns i veïnes aportaren coses per a poder fer la guarderia.

La Isabel Hernández, fou una de les persones més destacades en aquest projecte. A més de treballar per la creació de la guarderia, a estat i continua estant mestre del centre, que avui porta el nom de "El Paseig" i que es troba ubicada al Carrer França nº 61-69. *"Jo al principi no treballava a la llar d'infants. Jo vaig estar per organitzar-la però una mestra que vam contractar es va posar malalta i ho va deixar. Llavors qui es posa?, qui es posa?. I momentàniament m'hi vaig jo.. Vaig deixar el meu nen que tenia dos mesos amb una persona cuidant-lo i jo m'anava a l'escola i llavors quan ell ja va tenir quatre mesos ja venia a l'escola amb ell. I ja em vaig quedar aquí i d'això fa ja 35 anys"*.

Per crear la guarderia es van haver d'agafar al marc legal que hi havia en aquell moment i crear la "Asociación Católica de Padres de Familia". Sota aquest marc legal el dia 2 d'octubre de 1971 s'inaugurà la Guarderia Tin-Tin, una entitat privada no lucrativa, que emparava nens de tres a sis anys.

Manifestació exigint ajuda oficial. La fotografia és de l'any 76, davant de la guarderia a l'Avinguda Europa, on es poden veure els altells on es feien les classes.

Donació: I.Hernández

Però la lluita per la guarderia ha estat un constant fins la proclamació de La Tin-Tin com a guarderia Laboral per part de Governació. " Va arribar un moment que no podíem cobrir les despeses i no podíem pujar els preus als pares. No recordo que pagaven els pares però no podíem pujar preus ...perquè es que era impossible, la gent feia un esforç gran per pagar cada mes, i tampoc volíem una escola elitista, per tant, si no es buscava una solució no podíem subsistir. Les educadores no teníem ni seguretat social, era molt precari, el que sí teníem era il·lusió per la tasca que fèiem.

Teníem molt clar que no volíem fer un negoci, tots plegats formaven part d'un barri obrer, per tant havíem de buscar solucions. En una de les assemblees de famílies es va acordar tota una sèrie de mides de pressió, entre elles, sortir al carrer a reivindicar " Guarderies Gratuïtes ". Això va comportar un moviment important al barri i una gran participació, mesos després ens nomenava el Ministeri de Governació, " Guarderia Laboral" i ens

atorgava una subvenció anual que ens permetia cobrar els mesos endarrerits. El personal que treballava a Tin-Tin sabia que tard però acabava cobrant el seu sou. En aquesta situació vàrem estar 12 anys. De l'ajut de l'Hospitalet vàrem aconseguir que es pagués el lloguer de l'escola. Li vam oferir l'escola i no la van voler. No entrava en el seu programa municipalitzar-la.

Tots aquests anys van ser viscuts amb molt empena i il·lusió. Tothom tenia ganes de fer coses. Els pares s'engrescaven i participaven en tot el que es feia, no importava fer reunions a les tantes de la nit. Era un moment molt reivindicatiu, els veïns i veïnes s'oferien en ajudar al que fos.. van ser anys molts durs, però amb vivències molt interessants per a fer un projecte molt maco.

Hi va haver una participació gran en tot el que passava al barri i també en els moviments pro escoles bressols on participaven pares i mestres a la Coordinadora de Barcelona.

La Tin- Tin no era una empresa, però sí un grup de gent que pretenia donar molta importància a l'educació dels més petits i considerava d'igual importància a tots els membres de l'equip. Volíem un centre autogestionat, el preu d'hora treballat era igual per a tothom. Es donava un valor important a la solidaritat ⁵⁵. Eren uns anys en els que ens recolzaven molt els uns amb els altres.

⁵⁵ Tal i com la Isabel puntualitza, " Només es va inscriure a la seguretat social a la cuinera i a la feïnera per ser més properes a la jubilació, i a una educadora soltera per a que tingués servei mèdic ".

Jun 1981

10° aniversario Guardería TIN-TIN

Erase una vezun inmenso campo de lechugas;...al principio todo eran lechugas y caracoles,pero ocurrio que un dia llego un martillo gigante y,primero un bloque amarillo,despues uno rosa...desaparecieron las lechugas,y los caracoles resultaron parejitas muy atereadas en formar familias.

Algunas vecinos creyeron que seria bueno tener un lugar para los mas pequeños,y como ademas de ambulatorio,mercado y colegios faltaban guarderias decidieron crear una.

Apesar de sere de la generaci3n de los hippies,o quiza*por ello,pusieron mucho entusiasmo y pronto tuvieron Asociaci3n de padres,local y personal dispuesto a ganar poco y cuando se pudiera.Solo faltaba el nombre,buscaron algo sonoro: TIN-TIN.

Desde entonces varias generaciones han garabateado en las paredes;tres alcaldes han escuchado 6 soportado quejas y peticiones y miles de vecinos nos han conocido y ayudado en los momentos mas dificiles.

Diez a~os es mucho tiempo,han habido muchas derrotas y equivocaciones,pero tambien muchas conquistas.

Nos sentimos felices sabiendo que esta experiencia ha sido posible gracias a la participaci3n de todos.

Muchos han marchado y otros acaban de llegar,pero el barrio permanece y por eso hemos querido celebrar,con todos,estos diez a~os.

L'HOSPITALET, Julio de 1982

Les

en el moviment associatiu de **L'Hospitalet** (1960-79)

Una aproximació a través de la Història Oral.

Els Centres de Planificació Familiar

Un altre de les lluites que van dur a terme les dones de l'Hospitalet, va ser pels Centres de Planificació Familiar, que cal emmarcar-la a les acaballes del franquisme.

La sexualitat és un espai important en la vida de les persones. I l'educació esdevé essencial en relació al tema. La dona d'aquesta època no havia rebut, en la gran majoria dels casos, educació sexual. Amb la qual cosa en moltes ocasions desconeix el seu propi cos. Al llarg de les entrevistes hem vist com moltes es queixen de no haver rebut informació sobre la sexualitat, altres parlen de les relacions amb els seus marits com si es tractés d'una obligació i no es plantegen el plaer sinó el satisfer les necessitats de l'espòs. La majoria de les dones entrevistades afirmen no haver rebut informació sexual. La sexualitat durant el franquisme significa CENSURA, REPRESSIÓ i quedava relegat a la mera reproducció.

La homosexualitat masculina estava perseguidíssima però hi havia constància de que existia però de la homosexualitat femenina no es sabia ni se'n parlava. Era absolutament clandestina en aquell moment.

El terme " lesbianisme " semblava escapar de tota consideració, fou totalment ignorada i quan fou considerat ho és com a trastorn sociosexual⁵⁶.

El sorgiment públic del lesbianisme va arrancar a les Jornades Catalanes de la Dona quan els debats desafiaren la imposició d'un model de sexualitat heterosexual i proposaren el lesbianisme com a expressió de sexualitat lliure. Les lesbianes partiren una doble discriminació, com a dones i com lesbianes.

⁵⁶ Per veure més informació sobre la homosexualitat en l'època feixista llegir, *El homosexual en la sociedad enferma*. Tusquets, Barcelona, 1978, a les Jornades 10 años en lucha, Barcelona. 1, 2, 3 de novembre de 1985.

A nivell anecdòtic, la Clara Parramón ens explica com a l'assistir a les Jornades amb una amiga seva, la Fina Anadón, una dona molt vinculada a l'associacionisme hospitalenc, que va ser presidenta de l'Associació de Veïns del barri de La Florida, i amb una mentalitat " molt, molt oberta", quan es tractà el tema del lesbianisme digué " *no si el que diuen aquestes noies està bé però clar si això va així s'acabaria la humanitat perquè no tindriem fills...*". El tema de les dones lesbianes era un tema encara exclusiu i que sobtava fins i tot a gent molt compromesa amb el moviment feminista.

El discurs religiós tant imperant, arrelat i difós per mitjà del govern s'oposaven totalment a aquest als centres de planning. Argumentaven que anaven en contra de les lleis naturals del catolicisme i de Déu.

Però l'obertura a Europa occidental va fer que entressin a Catalunya idees liberalitzadores. Les famílies eren cada cop més permissives i poc a poc van anar canviant els seus ideals, sobre tot aquells pares, mares, avis i avies que havien crescut amb la repressió com a companya. Agafades de la mà, sense poder separar-se. Però poc a poc l'aire de llibertat encara censurat removia l'ambient donant un ambient més desenfadat després d'un etern hivern de guerra i postguerra. Arribava la primavera i amb el florir de les flors sortiren brots de llibertat.

Aquestes influències exteriors foren importantíssimes per a que la dona s'adonés de la submissió sexual a la que estava sotmesa.

El 68 va ser un any carregat d'esdeveniments, molts dels quals transformaren el món occidental. En diferents països europeus els moviments multitudinaris repercutiran en diversos àmbits de la vida social. Vagues, manifestacions, revoltes i enfrontaments amb les forces polítiques i de l'ordre públic, avançaven d'est a oest com una onada que convidava a afegir-s'hi. La societat occidental cansada de

L'opressió enceta una esquadra en la cerca de llibertats en el seu sentit més ampli. Les revoltes destaquen en ciutats com París, Praga, Nova York, Mèxic i altres ciutats més. El nostre país no fou aliè als esdeveniments i es van iniciar en algunes ciutats portugueses manifestacions encara sota l'esgotada dictadura franquista.

Arribaren d'Estats Units influències del moviment hippie. Aquests grups lluitaven per uns ideals com la tolerància, la diversitat creativa, la llibertat d'expressió i la crítica al sistema establert i els valors convencionals.

En aquest context es va dur a terme a Occident, una revolució sexual. I tot i que a Catalunya el procés va ser més lent perquè hi havia una sistema dictatorial que feia entrar les idees amb colador, aquestes idees acabaren penetrant i filtrant-se al país. En aquest context de canvi sorgí o millor dit ressorgí amb força el moviment feminista que lluitava per acabar amb el patriarcat a tots els nivells.

Tot i aquesta contextualització universal de les idees globals del moment, la realitat a les ciutats catalanes i a l'Hospitalet, concretament, era diferent. A nivell de Centres de Planificació i Sexualitat les Associacions de Veïns i Veïnes i més concretament les Vocalies de Dones d'aquestes Associacions, tornen a jugar un paper clau en la lluita per aconseguir Centres de Planificació Familiar. Tal i com diu Irene Gràcia Fernández, "*fou a partir de la creació de les Associacions de Veïns en els diferents barris dels municipis del Baix Llobregat, que les dones s'organitzaren a vocalies i crearen un marc de discussió i apropament a altres dones no organitzades per tal de difondre idees com ara la defensa del nou paper de la sexualitat, de la maternitat, de la família i intentar posar solucions*"⁵⁷.

⁵⁷ GRÀCIA, I: "*Els Centres de Planificació al Baix Llobregat: La seva creació, la seva història*" a Materials del Baix Llobregat, número 4. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat: Sant Feliu de Llobregat, 1998. Pàg. 29-38.

En relació al tema de la sexualitat, la gent no tenia informació, ni llocs on poder assessorar-se. Però tot hi aquest desconeixement i una moral impol·luta que el sistema imposava, els avortament existien i hi havia xarxes d'acció clandestines.

Adhesiu reclamant el dret de les dones a l'avortament. Cessió. Maria Flores.

Mercè Olivares: “ Feien fins i tot la mida del diafragma. Llavors no hi havia anticonceptius, hi havia diafragmes i no els venien aquí. Tenies que fer la mida, ho enviàvem a Londres i allà te'ls feien i els enviàvem per correu. Amb tot el que això significava. Eren coses molt amagades. Llavors no es parlava de l'avortament. Als anys 67 i 68 ja es començava a parlar. Hi havia avortaments però eren carnisseries. Hi havia moltes dones que anaven a avortar però en viu sense cap mena de anestèsia...era una carnisseria”

Minerva Álvarez ens diu: “A mi aquí una vez me llamaron puta porque llevaba una pegatina que ponía: “Aborto y anticonceptivos, libres y gratuitos”. Yo era virgen cuando la llevaba, y mi madre estaba desesperada conmigo. Y decía que eso era pecado y estaba cabreadísima. Ella decía que yo daba a entender con esa pegatina que yo era una mujer que daba vía libre y que si yo la llevaba era porque lo necesitaba. Pero yo era un poco boba. También yo pienso que mi generación a ese nivel... muchas somos mujeres educadas en colegios religiosos, con madres muy tradicionales y que hemos dado un salto, pero lo hemos dado más de ideas que de hechos. Conceptualmente lo entendíamos desde que éramos

pequeñas y habíamos luchado por una serie de cosas pero luego a la hora de la verdad hay cosas que nos costaban. Porque supongo que esa moral que has ido recibiendo, la llevas introyectada de una forma inconsciente y por eso te cuesta hacer ciertas cosas. Somos gente muy moral. Amigas mías habían abortado...y gente del teatro también. Había un médico, al que se llamaba el carnicero de Sants que le llamábamos porque lo hacía en vivo, había mucha sangre. Nosotras teníamos teléfonos que nos pasábamos. Se llamaba y eran unos grupos feministas, una red y te daba un teléfono de contacto en Londres. Y tú llamabas a una hora que había una persona que contestaba en castellano. Entonces tengo amigas que fueron a abortar a Londres. Otra que conozco no podía ir a Londres y lo hizo en el de Sants por 25.000 pesetas en el año 70."

TEMA:
¿CUÁNTOS HIJOS QUIERES TENER?

**PARA TODOS LOS
VECINOS DE CAN SERRA**

- INFORMARÁ EL DOCTOR
MANUEL DE SALAS.
- MIÉRCOLES, 2 DE NOVIEMBRE
DE 3'30 A 5 DE LA TARDE.
- CASA DE RECONCILIACIÓN.

1977

1977

Cartell anunciant una xerrada sobre els fills i filles i la planificació familiar al barri de Can Serra al 1977. Cessió: M.Pilar Massana.

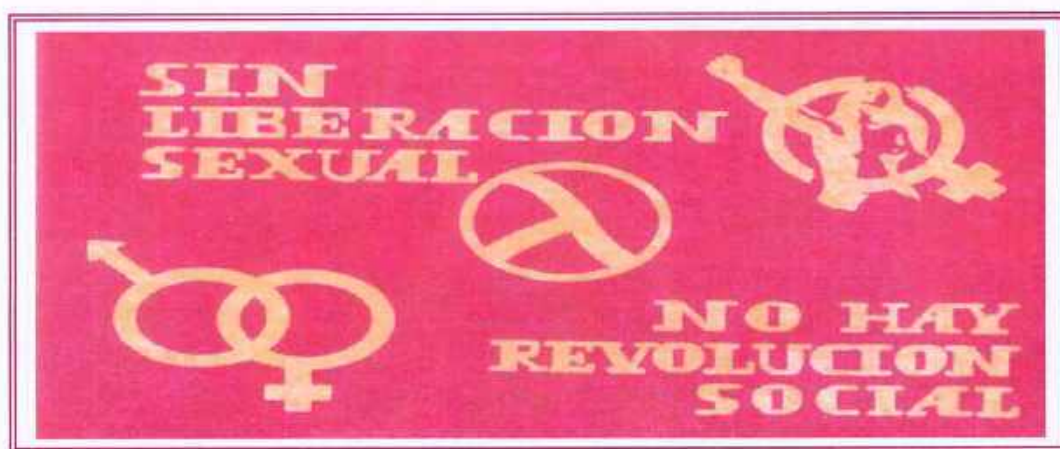
Però per moltes d'aquestes dones la sexualitat era desert del qual ningú no en parlava. Aquesta lluita comportà primer un treball intern amb les mateixes dones. Davant la manca d'assessorament i el desconeixement d'uns canons sexuals amb el que havien crescut. Primer se'ls havia de d'orientar i assessorar sobre una realitat a la

qual no hi estaven acostumades. És per aquest motiu que les xerrades a les

Associacions de Veïns i Veïnes van esdevenir essencials per aconseguir aquest canvi en la mentalitat de les mateixes dones.

Tot, però, amb molta cautela. Paraules disfressades i duent a terme un cop més, estratègies per part de les associacions per vestir un tema que no estava socialment acceptat però que era una realitat. La Maria Flores ens diu com *"la mayoría de mujeres no hablaban de sexualidad, sobre todo la gente más mayor. Temas como el aborto era un veto. Cuando alguna chica abortaba no se enteraba nadie. La amiga más próxima y las que colaboraban para conseguir el viaje para poder ir al extranjero a abortar."*

La Minerva ens diu que *"el problema de los anticonceptivos era encontrar un médico que te los quisiera recetar. Esto también nos lo pasamos: "Este médico receta". Entonces también eran privados y pagabas la visita. Le decías que tenías novio y que te ibas a casar y querías tener relaciones antes de casarte, que no querías quedarte embarazada y te recetaba pastillas, la Neogynona⁵⁸. Yo fui al médico que una compañera me dijo y me dio recetas para tres meses. Tu ibas a la farmacia y si te decían algo decías que tenías problemas de regla y ya está."*

Enganxina exigint la alliberació sexual de les dones. Cessió: Maria Flores

⁵⁸ La Neogynona és un anticonceptiu hormonal oral combinat que s'utilitza per prevenir l'embaràs. Altres indicacions de Neogynona són: trastorns del cicle menstrual; dismenorrees; endometriosis; crisis ovulatòries; annexitis i repòs ovàric.

En el cas de la lluita pels Centres de Planificació sexual podem afirmar rotundament que les dones que treballaven amb aquest pla eren dones d'esquerres, la majoria dones del PSUC. Tal i com diu Gregòria Ochoa: *"El tema de la planificación familiar sólo preocupaba a los de izquierdas. A los de derechas no porque para ellos había que hacer todos los hijos que Dios te quisiera mandar..."*

Així doncs, els grups de dones i les Vocalies de Dones de les Associacions de Veïns foren les promotores de la consecució d'aquests centres.

El primer Centre de Planificació que es va fer a la comarca del Baix Llobregat va ser el Centre de Planificació del Prat de Llobregat que fou un model a seguir ja no només per tota la comarca sinó per tot l'Estat. El 1980, ja amb els ajuntament democràtics instaurats, L'Hospitalet ja comptava amb tres centres de Planificació a tres barris de la ciutat. Per aconseguir aquests Centres de Planificació a la ciutat de L'Hospitalet es repartiren octavetes, es feren manifestacions, xerrades... Tal i com recorda Clara Parramón, els Centres de Planificació Familiar va ser un dels punts més importants que s'abordà des del Casal de la Dona de La Florida. *"Al Casal de la Dona hi havia també atenció amb una advocada, l'Assumpció Sallés, que venia un cop per setmana. Clar tot això des de l'Associació de Veïns es va intentar però era impossible per l'espai. L'Assumpció Sallés venia un cop per setmana per atenció legal de com advocada que és i després un cop per setmana hi havia dos dones que feien l'atenció per l'avortament. Quan era necessari avortar, llavors doncs els temes de Londres i Amsterdam".* Però tot i que això ja va ser en democràcia, recordem que El Casal de la Dona es constituí a l'entorn de 1980, en època de dictadura els temes de la planificació familiar i de l'avortament, així com de la sexualitat femenina, eren temes vigents i tractats a vocalies de dones de les associacions de veïns.

Amb l'arribada de la democràcia les associacions exclusivament de dones prengueren a terme una lluita específicament com a dones. Tractant temes com per exemple el dret al propi cos, l'avortament, el divorci i aspectes que formarien part d'iniciatives directament vinculades amb el feminisme. Tot i que ja a les acaballes del feixisme des de Vocalies de Dones es dugué a terme un treball molt important per aconseguir els Centres de Planificació. La Clara ens continua informant de que a la Coordinadora de Vocalies de dones de l'Hospitalet on hi havia hi havia reunions periòdicament on hi havia una representant de cada vocalia de dones que hi havia a l'Hospitalet, " cap al 77 el tema que va centrar de la Coordinadora ja van ser reivindicacions que es lliguessis molt als programes municipals. O sigui el que es voldria que es fes quan arribessin els ajuntaments democràtics. Llavors es va centrar molt en aconseguir Centres de Planning. Jo recordo cap al 77 o 78 es va convocar una concentració a la Plaça Espanyola, que jo recordi érem poquetes però es va convocar una concentració des de la Coordinadora de les Vocalies per reivindicar centres de planning."

La Cultura:

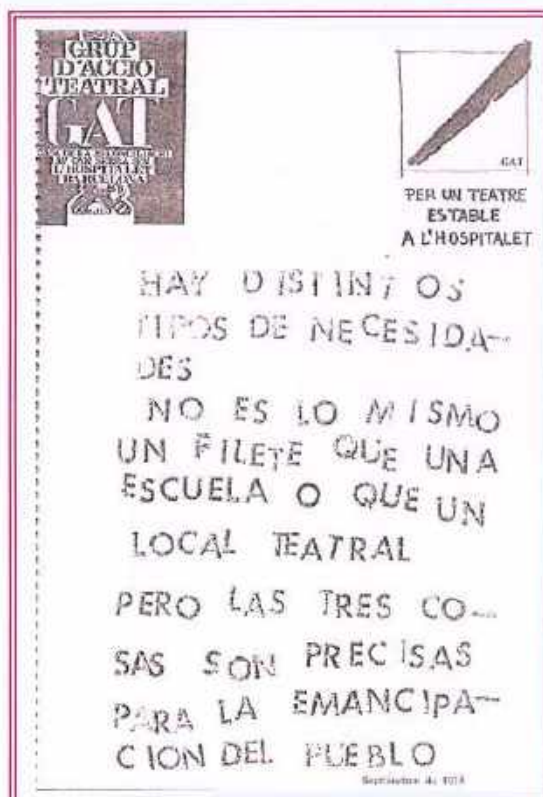
A nivell cultural durant els últims quaranta anys, el comú denominador del Règim va estar la negació de tot tipus de drets, tant polítics i sindicals com culturals a tots els sectors, especialment a la classe obrera.

Degut a la nefasta política cultural municipal varen ser les entitats ciutadanes i persones individuals les que donaren alternatives a aquesta situació.

L'Ajuntament municipal al llarg dels anys seixanta, i fins l'arribada del primer ajuntament democràtic, no va fer gairebé res per fonamentar la cultura i ajudar la poca gent que hi havia sensibilitzada amb el tema. La no creació d'infraestructures que facilités les activitats culturals en són una mostra clara. És ben al contrari, al llarg d'aquest anys s'abandonaren els pocs espais existents, falta d'ajut econòmic als grups...⁵⁹

Les úniques activitats culturals dutes a terme des de l'administració es basaven en fets aïllats com els " Festivals de

Verano " o els " Festivals de los pueblos de España " i que en moltes ocasions responien més a una política de prestigi que a una veritable sensibilització.

⁵⁹ Les demandes i denúncies que es feien des dels diferents grups culturals i teatrals de la ciutat es van fer a través de la Plataforma Reivindicativa de l'Assemblea del Teatre de l'Hospitalet, que es creà el gener de 1978.

Durant la legislatura de Vicens Capdevila Cardona, s'inicien diferents projectes destinats a la difusió i sensibilització de l'Art i la Cultura. Es creà l' Escola d'Estudis Artístics i els Cursos d' Animació Cultural, dins el Pla d' Actuació del Patronat Municipal de Cultura, creat el 1975.

Després de la dimissió de Capdevila, amb l'alcalde Joan Perelló, es dugué a terme una política cultural nova, amb la plasmació del projecte de les Aules de Cultura.

La petita vida artística es centrà en al Casino de Santa Eulàlia, el Casino del Centre i el Centre Catòlic. També el Museu d'Història de la Ciutat inaugurat el 20 de desembre de 1969 va recollir un seguit de manifestacions artístiques que van anar quantificant el fons d'art municipal. Cap a finals dels setanta el Museu i les Aules de Cultura impulsaren un gran suport cap els artistes locals.⁶⁰

En aquest petit apartat hem d'entendre la Cultura i el Patrimoni no com objectes sinó com subjectes vius. I per tant la importància de la cultura en aquest apartat no és l'objecte o l'activitat en si sinó la xarxa i l'entramat de persones que intervenen en les activitats culturals.

Al llarg dels anys seixanta i setanta sorgiran i es consolidaran institucions culturals importants i en moltes ocasions aquest moviment associatiu es convertirà en un moviment ciutadà amb conseqüències transcendents en la identitat de barri.

Els intercanvis personals i la posada en comú d'experiències generaren en ocasions una obertura cap a nous àmbits d'actuació.

Per a les dones, la cultura esdevingué un salt importantíssim per a la seva emancipació i la seva confiança personal. I la lluita per la cultura, a la qual havien estat tan negades, fou un constant.

⁶⁰ JUAREZ VIVES, Dolors: *Nous espais generateurs de patrimoine culturel a la ciutat: El cas de Pubilla Kasas*. Beca d'investigació del Museu de l'Hospitalet. Desembre de 2002.

El desig d'aprendre sorgeix amb major intensitat quan la dona es veu confrontada amb les seves pròpies limitacions. En moltes ocasions la manca d'estudis que elles van patir va fer que aquestes lluitessin per a que aquestes mancances foren una realitat pels seus fills o filles. Així en moltes ocasions s'organitzaren per aconseguir algun benefici per la família. Per exemple per demandar escoles per als seus fills i filles i per promocionar-se elles mateixes.

Als anys seixanta a l'Hospitalet es creà una dinàmica associativa que girà sobretot en torn de dos nuclis culturals amb objectius molt diversos. Un moviment encapçalat per Alpha 63, del qual sortiria més tard el G.A.T, i un altre pel Centre Social de La Florida.

Alpha 63 fou un grup impulsat per Ramón Miró i que aglutinà gent jove del barri del Centre. Sorgí com una associació cultural reivindicativa amb cares tant importants com Enric Flores, els germans Miró, Joan Soto, Joan Torres, Enric i Joaquim Company i Josep Parera.

Tot i la importància que li donaren a l'activitat teatral, aviat ampliaren fronteres i organitzaren altres activitats culturals com per exemple concerts, col·loquis, conferències...

Gràcies a aquest grup, L'Hospitalet va tenir la sort de veure representacions de professionals com Boadella o Alfred Luchetti. Però l'any 68 s'evidenciaren tensions entre dues línies de teatrals diferents i es donà la conseqüent escissió del grup.

Al llarg dels sis anys d'existència i degut a la manca d'un local propi van passar pels locals dels Amics de la Música, el teatret de les monges del carrer Església, el Casino, el Centre Catòlic...

Però amb l'escissió, poc a poc Alpha 63 va anar desapareixent del panorama cultural de la ciutat. Però les ànsies d'una part del grup per fer un treball

van oferir-se per ajudar-nos. Nosaltres només havíem fet dues obres i ells havien fet cada obra vint vagades i n'havien fet cinc o sis. A més del muntatge de l'obra " Juli Cèsar" a la Plaça de l'Ajuntament.

Així que ens proposaren fer un espectacle conjunt " Rosas Rojas para mi" de Sean O'Casey, que era una obra revolucionaria. Però el que passà és que el ritme d'assajos era molt fort i la gent nostra començà a marxar. Així del Grup Casino Santa Eulàlia només ens vam quedar dos, el Jesús Vila i jo. A partir d'aquí es forma el G.A.T. "

El G.A.T neix el 1973 amb Enric Flores, Alfons Flores, Miguel Montes, Joan Casas, Minerva Álvarez, Pere Pinyol, Dolores Irun i Honorio Blasco. Però aviat es donaria una nova escissió i els que no es quedaren al G.A.T formaren " La Negra Mandinga".

El G.A.T prengué com a referent la figura Bertold Brecht i el que volien era fer un teatre polític però possibilitista. Enganyant a la censura, utilitzant metàfores i el·lipsis." *Un teatre combatiu que no ho digues clarament i que no es tingues que fer a porta tancada en sindicats solament. I ho vam decidir perquè si no molta gent que no estava polititzada quedava fora. "*

Foto d'un mural fet G.A.T a l'Avinguda de Can Serra dins la campanya de dinamització teatral que es va fer als anys setanta. Cessió: Minerva Álvarez.

Més tard per incompatibilitats horàries el grup s'instal·la a La Casa de Reconciliación de Can Serra. Allà es van estrenar obres com "El dragón" d'Eugeni Schwarth. L'any 1977 el grup organitzà

un debat públic sobre el tema de l'alternativa estable a l'Hospitalet i inicià una campanya de dinamització amb pintures de murals amb el lema " El teatro sólo pueden salvarlo los que no van al teatro" i amb representants teatrals, d'altres grups independents de tot l'Estat Espanyol. A més també participà en els cursets d'Animació Cultural per les escoles.

A finals d'aquest mateix any el G.A.T participà en la Constitució de l'Assemblea de Teatre de l'Hospitalet. Aquesta era una plataforma reivindicativa amb la finalitat de normalitzar el fet teatral a la ciutat. Donat la manca de polítiques culturals municipals dutes a terme per l'Ajuntament es va decidir crear l'Assemblea per omplir el buit que les institucions deixaven a la cultura.

Des de la seva formació el G.A.T va dur a terme 150 representacions però l'1 de novembre de 1978 a Granada s'inicià una nova etapa pel grup, l'etapa del G.A.T professional.

Ara bé, com vivia la dona el fet teatral? Quins prejudicis socials havia de suportar? Què comporta el fet de ser mare per una feina amb la que s'hi a de dedicar tantes hores per poder viatjar?...

La Minerva Álvarez va ser la única dona fundadora del grup inicial de cinc persones de les quals sorgiria el G.A.T, i tal i com ella mateixa ens explica, " y eso, como decían algunos, porque era la mujer de Enrique Flores. En fin... Yo nunca tuve la sensación de que yo fuera ninguna dirigente, ninguna jefa ni ninguna fundadora.

¿Por qué las mujeres no eran dirigentes? Porque lo llevaba la época. Porque las mujeres no nos dejaban mandar ni queríamos mandar muchas veces. O sea, el problema es tener conciencia de estar haciendo algo importante yo nunca la tuve como persona ni como mujer. La tuve como grupo. Para mi era muy importante el grupo. No era importante la gente. Ni

yo. Si no era yo era otro. A demás en la historia está demostrado. Cada año había una escisión. Se iba gente que era muy válida y venían otros".

En ocasions els prejudicis socials impregnats en l'educació que havien rebut els nostres pares i mares i que ahora estaven transmesos generació rera generació es veia sovint en el teatre: *"Mis padres eran de pueblo y aunque mi padre había hecho teatro una cosa es teatro por afición, para la fiesta. Y otra es vivir del teatro. Él decía que era una profesión de gente de mal vivir. Se pensaba que las actrices eran prostitutas o algo por el estilo...*

Ahora lo que pasa es una cosa diferente, está de moda el artesteo, aquello de "mama, quiero ser artista". En otras épocas era el toreo y el ser vicetiple, las salidas que podía tener la gente con gracia de la clase obrera, ¿vale? Y además la fama que tenían los actores era de ser putas y maricones. Ahora parece ridículo, pero cuando yo empecé a hacer giras por los pueblos, cuando actuaba la actuación te esperaban en el camerino o en la puerta de salida. Y cuando hacíamos teatro en las plazas teníamos que poner biombos porque había mas gente detrás viéndonos cambiar que delante donde estaba el escenario. Y solo éramos tres chicas. Y también te venían a hacer proposiciones. Antes se pensaba que si una mujer salía delante de un escenario, se mostraba y hacia toda una serie de cosas era una mujer pública. Y viajaban solas tres chicas con catorce chicos, pues... "

A nivell cultural i molt vinculat amb el teatre nasqué l'Assemblea de Teatre de L'Hospitalet, una organització de persones vinculades al món de la cultura i el teatre amb la intenció de dur a terme reivindicacions per tal d'aconseguir " unes mínimes infraestructures que facilitin l'activitat cultural en general i del teatre en particular ⁶¹ ".

⁶¹ La Asamblea de Teatro del Hospitalet era una plataforma reivindicativa creada l'any 77 en un intent de fer que l'Ajuntament donés cabuda al teatre i a la cultura en les diferents barris de l'Hospitalet.

Com he mencionat anteriorment un altre dels principals nuclis culturals de la ciutat fou el Centre Social de La Florida. Aquest centre en un principi va estar lligat a l'església. Es reunien al soterrani de la parròquia de la Mare de Déu de la Llum i va permetre a grans i joves reunir-se i debatre.

En un principi, al Centre Social de La Florida era una mena de centre cultural i esportiva. Però també es cine-fòrums, xerrades, biblioteca, exposicions, festes, butlletí, teatre.. en general totes les activitats que es feien en una entitat cultural. Tot i que també es dugueren a terme tasques assistencials substituint els serveis bàsics que l'Estat no garantia com per exemple les escoles, els ambulatoris...

Al Centre Social de La Florida, que llavors depenia de l'església, es creà una escola nocturna per població petita que havia d'anar a escola però que estava treballant i no podia assistir a l'escola. De fet podem afirmar que el barri de La Florida va ser el primer barri que es va plantejar el tema de la lluita d'escoles al que posteriorment s'hi sumaren la resta de barris de la ciutat.

Entre les persones que iniciaren el projecte hi havia membres de la Hermandad Obrera de Acción Católica (HOAC), que era la part més progressista del catolicisme oficial. Al cap d'un temps la companyia elèctrica FECSA cedí un dels seus locals al barri, la qual cosa va permetre l'entitat ampliar les seves funcions assistencials cap a directrius més culturals i socials.

Després d'un temps de tensió entre els responsables del Centre i un grup de joves de la Joventut Obrera Cristiana, els de la JOC van agafar les regnes de l'entitat ⁶².

Aquests eren un grup de gent jove, normalment castellanoparlants però amb una forta presència dels catalans autòctons que fan de la defensa del seu barri un projecte comú amb els immigrants, políticament plurals tot i que els grans

⁶² BLASCO, H: "*A la Santa Misión le salió un hijo de izquierdas*". En l'Estaca Número 8. (Setmana de l'1 al 8 de Juny de 1978)

impulsors en foren els dirigents del PSUC, amb mitjans econòmics precaris i actuant sempre en la frontera entre la legalitat i la clandestinitat.

La Clara Parramón fou una de les dones joves que participà activament en el Centre Social de La Florida i ens diu que " el Centre Social de La Florida feia activitats principalment culturals, esportives... per a gent jove. Fonamentalment hi anàvem gent jove. I llavors un petit nucli de gent jove del Centre Social de la Florida es planteja que hi ha altres necessitats al barri. Perquè les activitats culturals que es feien eren necessitats perquè allò era un desert. No hi havia res a part de les activitats del Centre Social i hi havia altres necessitats no directament lligades al que d'entrada la gent jove estava més interessada o tenia més ganes de fer i es va decidir que el tema d'escoles seria el tema en el que es centraria pues tota l'activitat per part d'aquest petit nucli. En el marc del Centre Social de la Florida. Hi ha tot un temps en que en al Centre Social de la Florida hi havia un petit nucli que funciona amb el que es diu Comissions de barri igual que hi havia les Comissions Obreres i per tant allò sí que era clandestí i es tira endavant la lluita per les escoles. Això va ser durant un any perquè es van passar per molts pisos del barri, molts, molt, porta a porta que en definitiva el que es plantejava era doncs a quina escola anaven els fills o filles, públiques o privades, si es pensava que es necessitaven més escoles públiques, que era evident, i a partir d'aquí doncs que pensaven que s'havia de fer..bueno, tres o quatre preguntes i llavors això va ser molta feina perquè tampoc era tanta gent la que ho fèiem i va arribar un moment en que es van recollir dades sobre la situació escolar del barri. Se sabia i s'havia fet tot un procés de sensibilització sobre el tema i llavors es va convocar una assemblea al Centre Social de la Florida que deurién venir el veïnat pel tema de les escoles. Això era molt excepcional perquè no era aquest tipus d'activitats les que es feien. Llavors va venir aquest tipus de gent i igual em vam fer tres o quatre assemblees amb setanta o cent persones, que estava molt bé per l'època, en la situació de dictadura estava molt bé i allà es

va plantejar la necessitat de places públiques que era important al barri, bueno com a molts llocs. I llavors el procés va ser aquest. Es va dir que es redactaria una carta i es portaria a l'ajuntament. Es lliuraria perquè feien falta escoles i tot això. Aquesta carta es lliura a l'Ajuntament i llavors hi ha un moment en que la Dolors Calvet va ser detinguda, i ella participava al Centre Social, i llavors l'ajuntament ens havia de contestar i arriba un moment en que es convoca una manifestació que això sí que vam ser poca gent. Uns 50 que vam anar als solars, que eren un solars erms, tocant a la via que era on es deia que s'havien de fer escoles públiques perquè era l'espai on s'havien de fer. I allà va venir la policia i no van detenir ningú. Allà en aquell solar avui hi ha dues escoles publiques Joaquim Ruyra i l'Eduard Fontseré i llavors l'Ajuntament va dir que sí. I hi havia el compromís de l'ajuntament i bueno una mica el tema de les escoles era , " hasta aquí hemos llegado " i poca cosa més..... Aleshores quan van haver assolit els compromisos això va quedar una mica ..el CSLF va continuar fent un munt d'activitats però el tema del barri doncs va quedar una mica apaivagat"

Arran d'això sortiren a l'aire una gran quantitat de coses que es podien fer pel barri. I va sortir el tema dels blocs Onésimo Redondo, actuals blocs Florida. Aquests blocs eren de l'Obra Sindical del Hogar i es pagava relativament poc perquè eren pisos molt petits. L'Obra Sindical però havia de dur a terme tota la tasca de manteniment dels habitatges però no feren. Així que es convocà una assemblea al Centre Social per tal de lluitar per aconseguir que l'Obra Sindical dugués a terme el manteniment dels edificis. En aquest moment va ser quant la gent dels blocs Onésimo Redondo i altres persones del barri decidiren crear l'Associació de Veïns ja que el Centre Social de La Florida es quedà petit i no s'hi cabia.

A partir d'aquí és com es creà l'Associació de Veïns de la Florida, que en els primers temps va funcionar com la delegació al barri de la ja legalitzada Associació de Veïns de Pubilla Cases- La Florida i les Planes..

Festa de final de curs de l'Aula de Cultura de La Florida. A la fotografia podem veure la Josefa, la Isabel, la Carolina, la Lola, la Marcelina, entre d'altres dones. Donació de Gregoria Ochoa.

Seguint amb l'aspecte cultural, fou a La Florida també on s'inaugurà la primera Aula de Cultura de l'Hospitalet, al carrer Renclusa número 51. Les Aules de Cultura eren espais on poden iniciar o es desenvolupen determinades activitats com la música, la dansa, el teatre, la música, la fotografia o el dibuix. S'oferia teatre, espectacles musicals, concerts. Es feien visites, lectures crítiques dels diaris, debats sobre pel·lícules...

Però alhora és més important tenir en compte que eren espais de relació amb grups, tertúlies, aprenentatge, difusió cultural i festes.

Apart les aules cedien els seus espais a grups i associacions del barri i participaven de les Festes tradicionals a través de les Comissions de Festes.

Les dones participaren molt activament en les Aules de Cultura i algunes en foren directores. La Clara Carme Parramón, directora de l'Aula de Cultura de Cultura de La Florida entre 1978 i 1985, la Nelly Peydró, de Aula de Bellvitge, la Antònia Nieva de l'Aula de Santa Eulàlia⁶³, la Puri Loscos, de l'Aula de Sant Josep...

⁶³ UCD fou un dels grans perdedors de les primeres eleccions democràtiques a l'Hospitalet. Segon los *Cuadernos monograficos* (Club de Premsa de l'Hospitalet, nº 1. Abril 1979), el primer alcalde de la

La Clara Parramón va entrar a treballar primer als serveis de Cultura i posteriorment ocupà el càrrec de directora de l'Aula de Cultura de la Florida. Amb tot això la Clara seguí vinculada a l'Associació de Veïns, a la Vocalia de Dones i demés associacions a les que estava vinculada.

L'any 1979, al estar en un espai en condicions, a l'Aula de la Florida assistiren cada vegada més, fins el punt que dins l'Aula es donà un grup que li posaren el nom de l'Escola de Dones de la Florida. A l'Escola de Dones arribaren a ser cent dones. Com ens explica la Clara, *" el problema de llavors va ser trobar dones per donar classes per tots el grup i com això era molt difícil de mica en mica les dones que no havien arribat analfabets a l'escoles. Que havien vingut per millorar doncs podien donar classe a les que no sabien ni llegir n escriure i així vam estar funcionant però es clar això era molt difícil i costava molt de trobar altres dones que poguessin fer...si s'havien d'obrir nous grups "*. Ja als anys vuitanta, les escoles de persones adultes s'anaren formalitzant passant a ensenyament primer de l'Estat i després de la Generalitat. Tot i que les reunions de dones la tasca d'escola quedà regulada per l'ensenyament governamental.

En el marc de l'Escola de Dones es va crear el Casal de la Dona de la Florida que va ser una entitat sense local propi, i per tant les activitats es duïen a l'Aula de Cultura de la Florida, però tenia el seu funcionament com entitat. Es feien xerrades, debats, assemblees, festes..., el més sovint quan s'acabava l'horari de l'escola.

Però en aquest apartat incidirem més en la dona que anava a l'Aula, per tal de saber quines eren les seves motivacions i el que comportava assistir a aquests espais d'aprenentatge, ja no tan sols acadèmic sinó personal.

democràcia a l'Hospitalet fou Ignacio Pujana. Les regidories quedaren repartides entre el PSC, amb dotze regidories, onze del PSUC, dos dels Centristes de Catalunya – UCD i dos de Convergència i Unió.

Fotografia que demostra la important presència de dones a finals dels setanta i principis dels vuitanta a les Aules de Cultura. En aquesta festa hi assistiren dones com per exemple la Gregòria, la Carme, la Rafaela, la Isabel, l'Antònia, la Margarita...

Moltes dones accedeixen a les aules i tallers de cultura per introduir-se en el llenguatge artístic, poder conèixer alguna cosa més enllà de la seva quotidianitat i crear un temps lliure fora del treball. Però per això van haver de abatre una sèrie de prejudicis, entre aquest el fet d'haver d'estudiar de grans o no saber llegir o escriure. La falta de formació cultural i professional fou una de les limitacions més greus per aconseguir l'emancipació de les dones.

Tal i com diu Xaro del Castillo impulsora, juntament amb el seu company Agustín Fructuoso, del Taller de Pubilla Cases el desembre del 1977: *"El lenguaje artístico es un lenguaje que se tiene que adquirir casi al 100%. A ver, tú tienes muchísima más resistencia para aguantar más de unas cosas que de otras. Ahora, si a ti te gusta mucho la música aguantaras mucho mejor las inconveniencias que tienes con la guitarra, o las inconveniencias que tienes con el bajo. Pero tendrás que aprender solfeo...todo. Entender fuera de la mecánica, ¿qué es una metáfora?, ¿qué es el goce del arte exactamente?...En ocasiones, los hombres venían a demostrar que sabían pintar más, porque habían hecho un cuadro así de ciervos. Y entonces venían a aprender pero...incluso a veces te preguntaban si tenías título... Las mujeres venia a algo nuevo...y entonces era muchísimo más interesante. Y al cabo del tiempo habían aprendido muchísimo más las mujeres que los hombres en general. En general la fuerza motriz durante mucho tiempo la llevaron las mujeres.*

Siempre ha habido más mujeres que hombres. Pero los señores son muy constantes. Mucho menos brillantes pero el que es constante llega mucho más allá. No sólo es un problema...porque hay una disciplina en los señores que las señoras no tenemos. Nosotros hemos tenido un grupo de mujeres muy brillantes y luego una serie de hombres que venían todos los días. Y entonces esos hombres han ido haciendo cosas. Muchas veces mucho menos intuitivos, menos inteligentes, menos abiertos pero tienen otras características. Que yo tampoco es que diga: "las mujeres por encima de todo".

La intuición de lo que es el arte, de cómo influyen las cosas sobre otras, qué priorizas, todo lo que conlleva el orden de todo lo que tienes que hacer. La mujer tiene más intuición pero los señores...hay cinco que tiene mucha intuición pero a lo mejor solo llegan dos: un señor y una señora y uno es porque ha estado hay dale, dale y la otra es porque tiene mucha intuición".

Xaro del Castillo estudià a l'escola Massana i pintura a l'Escola Superior de Belles Arts Sant Jordi de Barcelona. Donà classes d'educació artística en centres de formació reglada i a l'Aula de Cultura de la Florida com a professora d'arts plàstiques. I el 1977 fundà el Taller de Pubilla Kasas en un local d'uns 50 metres quadrats.

Un aspecte a destacar és la importància que li donen les dones entrevistades a la cultura. Potser per la dificultat que els hi suposava accedir a ella o perquè un cop accedien a activitats culturals s'obrien nous camps fins aleshores desconeguts, creien en la cultura com el pas endavant per sortir de la situació en que vivien. Isabel Hernández ens diu que " *teníem molt clar que una manera de sortir endavant era fomentar al barri il·lusió, interès i cultura. Es muntaven moltes històries: reunions, xerrades... Jo recordo haver anat a moltes reunions sobre temes culturals*".

L'organització de dones com a moviment social consolidat:

A nivell de la lluita en l'associacionisme feminista organitzat s'han de remarcar la importància del Movimiento Democrático de Mujeres. Com hem mencionat anteriorment aquest moviment va ser d'àmbit estatal i comportar un moviment reivindicatiu pels drets de les dones així com el preludi de la creació de les vocalies de dones als anys 70.

L'inici de MDM sorgí amb l'objectiu d'organitzar la solidaritat amb els militants empresonats i les seves famílies. En concret la primera reunió de la qual Mercè Olivares donà notícia fou el 1961 en un pis de Gran Via Sud, a la qual assistiren unes 20 dones de diferents llocs de l'Estat. La Pura Fernández i la Mercè Olivares es lliuraren a aquestes dedicacions solidàries, incorporant-hi altres companyes hospitalenques com Narcisa Sempere, la Pepa Zabala i l'Agustina. Totes eren esposes de membres del PSUC, militants del moviment obrer ⁶⁴.

Tal i com diu Mercè Olivares; *" Moltes vegades les dones explicaven les lluites dels seus homes, eren companyes d'homes lluitadors, de les fàbriques. De portes en fora eren molt d'esquerres però després a casa s'oblidaven de que havien de compartir les tasques d'educació dels fills i filles i les tasques domèstiques. I adoptaven el paper masclista que la societat imposava "*.

Com a fites importants de les dones hospitalenques dins el Movimiento Democrático de Mujeres la Mercè Olivares en recorda especialment els primers de maig i l'assemblea que va tenir lloc cap a l'any 67 a la parròquia de Sant Isidre.

" Una de les prioritats més importants de l'Assemblea de Dones Democràtiques era la pau al món. Hi havia dones democràtiques a tots els països. Jo rebia una revista, " Mujeres

Democráticas del Mundo " on venien reportatges de dones democràtiques de tot el món . Dones lluitadores per la llibertat i els drets de les dones als seus països. El que passa és que aquestes coses les rebies i en seguida les llençaves perquè eren compromeses. I l'objectiu de tot era la pau i l'educació de les criatures. I llavors a l'Hospitalet, la parròquia de Sant Isidre, ens va deixar el local, i es va fer una assemblea de Dones Democràtiques que hi havia potser unes 100 dones... era súper clandestino.. i van venir dones de tot Espanya.

Aquestes reunions eren trobades exclusivament de dones immenses dins un marc més ampli de lluites amb les que es feia un treball conjunt amb homes. L'objectiu de pau era comú però la consciència de gènere i la metodologia de lluita partien d'altres esquemes.

" Només hi havia dones i discutíem com aconseguir que les dones tinguessin un paper rellevant. Com aconseguir la igualtat en els llocs de direcció, com aconseguir que es parlés de dones en els programes...totes aquestes coses. I sobre tot incidir amb crear nuclis de dones allà on tu estiguessis."

Ja durant els últims anys de feixisme, a escala mundial es creà una nova consciència davant el dret femení. L'any 1975 es celebrà a Mèxic la Conferència de les Nacions Unides on per primera vegada s'estudià el paper social de la dona a escala mundial.

A nivell nacional, un dels punts àlgids del moviment de dones ja organitzat el trobem en les **Primeres Jornades de la Dona Catalana**, que van tenir lloc el maig del 1976 al Paranimf de la Universitat de Barcelona. Les jornades van tenir una participació d'un 4.000 dones i foren significativament important per les repercussions que van tenir. D'aquí sorgí la necessitat d'organitzar-se, fet que desencadenà la constitució d'un ventall molt ampli de grups de dones, així com

⁶⁴ L'Hospitalet lloc de memòria. Exili, deportació, repressió i lluita antifranquista. Hospitalet de Llobregat,

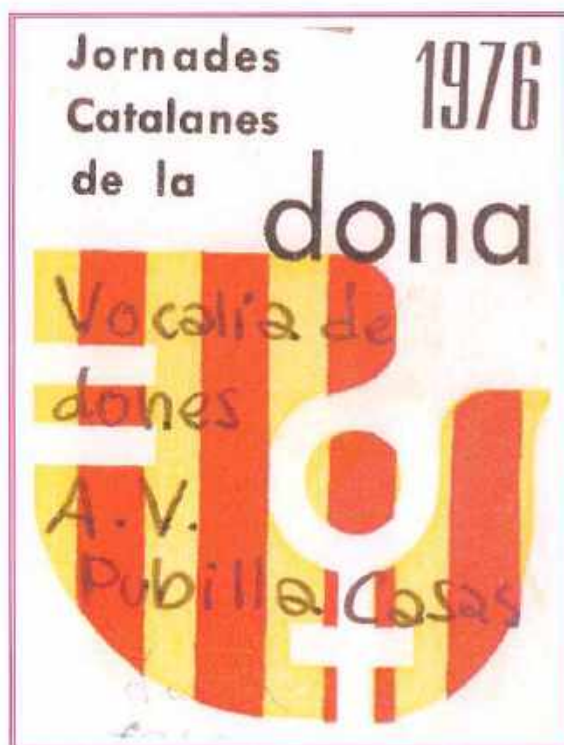

l'establiment de les bases per al desenvolupament d'un moviment feminista fort i cohesionat.

Targeta d'identificació de les Jornades Catalanes de la Dona a nom de la Vocalia de Dones de l'Associació de Veïns de Pubilla Cases. Donació: Gregòria Ochoa.

La participació de Grups de Dones de diferents barris hospitalencs fou imminent. De la ciutat hi participaren els següents grups:

- Grup de Dones d'INDO.
- Associació de Veïns de Santa Eulàlia.
- Associació de Dones de l'Hospitalet.
- Vocalia de Dones de l'Associació de Veïns de Sant Josep.
- Vocalia de Dones de l'Associació de Veïns de Can Serra.
- Vocalia de Dones de l'Associació de Veïns de La Florida
- Vocalia de Dones de l'Associació de Veïns de Pubilla Cases.
- Vocalia de Dones de l'Associació de Veïns Collblanch- Torrasa.

En aquestes Jornades les dones de les Vocalies van expressar la seva preocupació pel paper que juga la dona als barris perifèrics. Des de les mestresses de casa, passant per les dones que treballen fora de casa, i incidint en aquelles que

treballaven per un millor desenvolupament personal o professional, lluitant per una integració de la dona en els afers socials, polítics, econòmics...

Les dones hospitalenques van expressar la seva preocupació vers la manca de serveis als barris, fet que dificultava la seva vida quotidiana i impedia ocupar-se d'aquells afers públics que durant molt de temps el sistema els havia vetat.

La importància de les Jornades radica en el fet de que suposà un trencament del silenci que havien patit les dones durant la llarga nit del franquisme.

De les Jornades en sortiren la Coordinadora de grups feministes, Vocalies de dones i dones treballadores, i l'Associació Catalana de la Dona.

L'Associació Catalana de la Dona fou fundada el 23 de juliol del 1976 i era una

organització feminista autònoma i unitària i que intentava ser una organització feminista independent dels partits polítics que englobés totes les dones que lluitaven pels seus drets. No obstant

això, l'ACD sempre fou associada amb l'esquerra maoista del Partit del Treball.⁶⁵

Poc després de la seva fundació es crearen diferents delegacions arreu de Catalunya i concretament es creà una a l'Hospitalet. L'Associació Catalana de la Dona a l'Hospitalet oferia Planificació Familiar i Assessoria Jurídica. Tots els dimecres de 18 a 21 es reunien per oferir aquests serveis i els divendres les

⁶⁵ NASH, M: *Dones en Transició: De la resistència a la legitimitat feminista: les dones en la Barcelona de la Transició*. Editat per l'Ajuntament de Barcelona. Regidoria de Dona. Març de 2007. Barcelona.

hospitalenques que volguessin podien anar al seu local ubicat al Carrer París nº 9,
“ para hablar de nosotras, de nuestros problemas, de feminismo, etc... ”.

L'Associació deixà clar la seva voluntat de coordinar-se amb la resta
d'organitzacions feministes per portar una lluita conjunta.⁶⁶

Butlletí explicatiu de
l'Associació Catalana de la Dona
a l'Hospitalet on es fa una crida
a totes les dones hospitalenques
a participar i informar-se del
que es feia a l'ACD.

Per finalitzar aquests apartat m'agradaria donar veu al pensament de les
entrevistades alhora de valorar perquè les dones no van esdevenir protagonistes
de primer ordre:

Mercè: “ Jo sempre he dit que la meua mare era la millor economista del món perquè sense
res ens donava de menjar a tots. I les dones han sigut les millors economistes del món...les
millors...és veritat. Perquè han fet de tot: anaven a treballar, ciudaven els fills, els portaven
a l'escola, els hi donaven menjar, els hi remenaven la roba, d'una roba petita en feien una
gran, de la gran la feien petita. Ho feien tot. Jo crec que el paper de les dones en la societat
va ser importantíssim, encara que no hagin sigut protagonistes en primer ordre han sigut
les protagonistes amagades de la història.

⁶⁶ “ Neix l'Associació Catalana de la Dona. Vol lluitar per la igualtat amb l'home i per una societat democràtica”. Avui, 30 de juliol de 1976.

La història sempre ha sigut dels homes i han sigut els homes els que realment han portat el pes del bacallà en moltes coses. Segons... perquè les dones, l'educació que han rebut ha sigut sempre per ser protagonista de segona fila. I tercer, que jo crec és que les dones, nosaltres mateixes ens hem infra-valorat. I em dit, ui o això no ho puc fer...uui, a mi poseu-me. Quan realment no tenies que haver-ho fet. Tu si no em saps, ja n'aprens. I també s'ha de dir que les dones hem sigut molt valentes, sense preparació, sense tenir cap mena de mitjans,... "nos hemos puesto los antifaces y he dicho pa qui voy, pa qui voy , pa qui y alli voy y hemos ido".

"Jo crec que la dona tenia contradiccions importants perquè aquelles persones grans educades en la repressió i les dones passaven de la protecció o la subordinació del pare a la del marit. I penso que arribar on hem arribat ara ha estat mica en mica i fent camí. Perquè encara que tu treballassis i tinguessis el teu sou, tu no podies comprar-te el cotxe al teu nom. Tu no podies decidir absolutament perquè tot tenia que ser aprovat pel teu pare, el teu marit o pel teu tutor legal. Això fins el 75 que van treure la llei. Dones que estaven preparades per un tipus de vida o repressió, el canvi que van fer deu ni do."

Xaro del Castillo: *"Yo cuando vine aquí pase de la potestad de mi padre a la potestad de mi marido. Y eso que tenía más años que Matusalén...Pasaba de los 20. Quiero decir, que no contábamos para nada. Se suponía que teníamos que ser amas de casa. "*

Però alhora hi ha testimonis més encoratjadors del paper de la dona. Nelly Peydró ens diu: *"Les dones estaven a totes.. Quan es feien manifestacions, que eren seguidament, haviem de parlar. L'Associació de Veïns era un món molt estrany. Però nosaltres, les dones, concretàvem coses i ho portaven a l'Assemblea del barri que es reunia a la Plaça del Mercat. Allà plantejaven els problemes i es decidia el que es feia. I, qui hi havia durant el dia per decidir això? Doncs les dones! I a les manifestacions jo crec que dos terços de la gent que hi assistia eren dones."*

La majoria de reflexions donen una percepció comuna, el mal que va fer a les dones l'educació imposada pel feixisme. Una educació discriminatòria i que tan sola donava justícia als vencedors. Aquells que van oprimir fins a la sacietat l'autonomia dels homes i les dones de viure en un món lliure.

Transcripcions de les dones entrevistades.

Mercè Olivares Soler

Minerva Álvarez Lerma

Gregòria Ochoa Boderó

Nelly Peidró Llavesa

Xaro Castillo Jiménez.

Maria Flores Martín.

Antònia Nieva Lafuente.

Clara Carme Parramón

Isabel Hernández Rodríguez

Maria Pilar Massana Llorens.

Les

en el moviment associatiu de **L'Hospitalet** (1960-79)

Una aproximació a través de la Història Oral.

Nom: Mercè

Cognoms: Olivares Soler

Data i lloc de naixement: 20 d'agost de 1941 Hospitalet de Llobregat (Carrer Mas)

Dia de l'entrevista : 8 de febrer de 2007 / 26 de novembre de 2007.

Durada de l'entrevista principal: 2 hores 17 minuts

La Mercè és filla de murcians que van arribar a l'Hospitalet quan no arriba ni als vint anys. Van tenir nou fills i filles dels quals només en sobrevisqueren sis, tots nascuts al barri hospitalenc de la Torrassa.

En un principi els pares de la Mercè van viure en diferents pisos, compartint habitacions amb altres famílies, rellogats, amb amics, familiars, veïns i veïnes i coneguts.

Fins que trobaren una casa peticona, al carrer Mas, amb un patí molt gran. " La casa era molt petita en un passadís però tenia un patí molt gran amb una figuera i això els hi va fer molta gràcia i es van quedar allà."

De la seva infantesa té un bonic record. Recorda la gana, les estones de xerrades i la convivència veïnal als famosos passadissos del barri. Els sopars al carrer, els carrers sense asfaltar, els carros, el pa amb figues...

La Mercè va anar a l'escola fins als nou anys. Anava a l'Escuela Graduada de Niñas del Carrer Progrés. I als nou anys em van posar a aprendre a cosir i a la nit anava a l'Escola Pompeia, que era una escola privada però que donava classes en horari nocturn.

Començà a treballar als nou anys fent pantalons, mànigues, camises , els colls... després es va fer venedora de plàstics, de tapers. En aquesta empresa va estar uns anys i ocupà el càrrec de monitora. Posteriorment va fer un curset de telefonista i va entrar a una empresa de Química. Amb l'arribada de la democràcia entrà a

L'Ajuntament L'Hospitalet com a Regidora. Amb la pèrdua de regidories del PSUC l'any 1982 la Mercè va anar a treballar a una botiga de roba de criatures a Sants i al cap d'un any, ella i el seu company van decidir posar un bar, i van estar allà disset anys al bar.

La Mercè va conèixer el seu company, el Felip Gómez, a la sastreria on treballava al costat de casa. Tal i com ella ens diu " el Felip va ser qui em va començar a explicar coses de les injustícies, de les coses de la vida..."

La Mercè entrà a militar al PSUC l'any 1961 de manera clandestina. L'any 64 o 65 es va formar un nucli de dones on es començà a parlar de que " les dones havíem de fer coses, de sexualitat, educació als fills ... i va ser una escola maquísima perquè venia gent molt preparada molt interessant: metges, advocats, ..i parlàvem de tot". Al principi al nucli de dones eren unes 14 o 15 dones. Llavors assistien dones com la Manuela Carmena, la Pepa Valls, la Montserrat Roig... El grup de dones es constituí per a que les reivindicacions de les dones fossin assumides pel partit.

La Mercè creia en una lluita pels drets dels homes i les dones. " Érem feministes però ni nosaltres o sabíem. Érem feministes però perquè demanàvem els drets de les dones".

Des de l'Associació de Veïns de Collblanc – Torrassa participà molt activament en tots els projectes que s'emprengueren. " L'Associació de Veïns era una escola de democràcia. Estàvem en plena dictadura però a l'Associació de Veïns es parlava de tot. Quan fèiem les Junes, que les Junes es feien ampliades per tots els socis que volien venir, es parlava del país, de que estava passant. Les Associacions eren com una escola de democràcia perquè clar, podies parlar de lo que parlaves al partit però allà ho feies de forma clandestina i no podies dir res, ho podies parlar-ho tot de forma oberta. I es clar es feien moltes coses en aquest sentit".

La Mercè reflexiona sobre l' importantíssim paper que ha jugat la dona en la societat. " Primer perquè els homes sortíem a lluitar però elles portaven la casa, l'educació, els fills. Qui realment ha portat la societat endavant han sigut les dones: ara, abans i sempre...sense les dones no haguessin pogut haver els moviments que van haver. I ja no perquè fossin actives amb el moviment sinó perquè elles el moviment mateix no hagués pogut sortir perquè es clar qui es cuidava d'anar a treballar, de la casa. Els homes anaven, treballaven i lluitaven però qui portava el pes...Jo sempre he dit que la meua mare era la millor economista del món perquè sense res ens donava de menjar a tots. I les dones han sigut les millors economistes del món...les millors...es veritat. Perquè han fet de tot: anaven a treballar, cuidaven els fills, els portaven a l'escola, els hi donaven menjar, els hi remenaven la roba, d'una roba petita en feien una gran, de la gran la feien petita. Ho feien tot. Jo crec que el paper de les dones en la societat va ser importantíssim, encara que no hagin sigut protagonistes en primer ordre han sigut les protagonistes amagades de la història."

Nom: Antonia Inés

Cognoms: Nieva Lafuente

Any i lloc de naixement: 1950 a Teruel

Dia de l'entrevista: 30 d'abril de 2007.

Durada de l'entrevista principal: 1 hora 17 minuts

L'Antònia va venir a viure a l'Hospitalet l'any 1977, tot i que treballa a la ciutat des del 1976 en l'àmbit de la Formació Professional, donant classe a delineants a una escola.

Abans d'arribar a la ciutat, va viure a diferents llocs. Primer va viure a Teruel, després passant per València, fins arribar a Barcelona i finalment a l'Hospitalet.

Fou una de les poques dones que estudià Arquitectura. Recorda que quan ella estudiava arquitectura a la Universitat de València només hi havia cinc alumnes d'un total de tres-cents quaranta alumnes. Com a estudiant participà en moltes de les manifestacions que organitzà el moviment estudiantil.

Només arribà al barri el 1977 col·laborà en la lluita de barri. L'Antònia fou presidenta de l'Associació de Veïns de Santa Eulàlia així com directora de l'Aula de Cultura del mateix barri. Entre les seves màximes preocupacions destaca de l'època estava la de frenar l'especulació. I degut a la seva formació en fou una part activa d'aquest front obert a l'Hospitalet amb l'intent d'aconseguir els standards europeus, amb els quals es pretenia tenir els mateixos serveis que a la majoria de països europeus. La manca de serveis en l'època era molt important.

Dins de les associacions de veïns hi havia diferents grups de treballs, però l'Antònia on participà activament fou dins el grup d'Urbanisme.

A les seves hores de lleure li agradava dedicar-les a fer excursions a la muntanya amb els amics i amigues. Així com anar al cinema o al teatre.

Nom: Xaro

Cognoms: Del Castillo Giménez

Data i lloc de naixement: 28 de gener de 1951.

Dia de l'entrevista: 23 de maig de 2007/ 10 de desembre de 2007.

Durada de l'entrevista principal: 1 hora 55 minuts

La Xaro del Castillo va néixer a Barcelona, tot i que els seus pares són de Madrid. Ja de ben joveneta, als 17 anys donà les seves primeres classes d'art però no va ser fins el 1975 quan acabà la carrera de Belles Arts quan s'hi dedicà professionalment. El fet de conèixer el seu company Agustí Fructuoso la portà a viure al barri de Pubilla Cases, l'any 73.

Al arribà a l'Hospitalet es trobà amb una *"ciudad con muchas carencias, calles sin asfaltar, malos olores, basuras sin controlar, con evidente pobreza..."* Però ella la trobava una ciutat molt alegre. *"Te encuentras con la gente i la gente se comunica contigo, te saludaba ... era una cosa muy diferente a lo que yo estaba acostumbrada"*

Quan la Xaro arribà, les associacions culturals estaven concentrades al centre. Però poc a poc als diferents barris s'expandí la idea de que la importància de la cultura per la societat del moment.

La Xaro ressalta el fet de que ella passà *"de la potestad de su padre a la potestad de su marido. En un moment en que se suponía que las mujeres tenían que ser amas de casa"*

Destaca el fantàstic paper que van jugar a la ciutat les Associacions de Veïns i les parròquies de la ciutat.

La Xaro i el seu company, l'Agustí fundaren el Taller de Cultura de Pubilla Kasas prenent com a referent l'Aula de Cultura de la Florida que es creà el 1973.

La Xaro recorda com va arribar un moment que només obrir la persiana del local on treballaven els veïns preguntaven: *"¿dan clases de pintura?, ¿dan clases de dibujo? ..."*. Fou llavors quan es plantejaren la idea de crear un taller. Durant molt

de temps col·laboraren amb l'Aula de Cultura de la Florida i s'impartiren classes de dibuix, pintura, modelatge, gravat...

La seva idea del taller era " *súper idealista, ya que estabamos convencidos de que a través del arte se podía conocer el mundo* ". Intentaren crear un projecte social. Crear un taller de barri que amb el pas dels anys es va anar definint. Tant l'Agustí com ella van creure que era una " *forma de profunditzar realment en la cultura i oferir cultura sense necessitat de que ningú pagui un preu per res...intentant la igualtat d'oportunitats.* "

Tant la Xaro com l'Agustí tingueren gran interès en les dones que assistien al taller. Tal i com diu Xaro: " *He aprendido muchísimo, es donde más he aprendido. A ver como se defendían. Como pelaban por un pequeño espacio. Una pelea que muchas veces sabías tú de antemano que luego no iba a tener un fruto en concreto pero era lo que valía de la pelea en si misma. A nivel de expresión del propio mundo...por lo tanto artístico.* "

Yo he visto desde personas que venían con un despiste grande, que su práctica del arte le creaba un mundo personal... que luego a lo mejor le tocaba meterse de dependienta en el Prica y trabajaba más horas que un reloj y luego no podía venir...Pero si recuperar su propia esencia, su propia presencia o recuperarla o crearla. De tal forma que a veces se creaba algún conflicto con la familia que tu veías así de refilón...con los maridos o con..."

Nom: Nelly

Cognoms: Peydró Llavesa

Data de naixement: 16 de novembre de 1947.

Dia de l'entrevista: 16 de maig de 2007

Durada de l'entrevista principal: 2 hores 55 minuts

De mare asturiana i pare barceloní. L'any 39 els seus pares marxaren a l'exili a França, on es trobaren amb la II Guerra Mundial. Ambdós de bona família es convertiren en les ovelles negres pel seu compromís rebel i d'esquerres. La Nelly va néixer a París i allà es trobà amb molts espanyols que hagueren d'emigrar per culpa de la repressió franquista.

Des de ben joveneta sempre estigué molt sensibilitzada amb la situació espanyola i catalana i fou militant i activista des de l'exili. Va fer cursos d'alfabetització i activitats d'oci a diferents barris de la capital francès. El maig del 68 el visqué a París. En aquell moment la Nelly estava molt relacionada amb els immigrants del nord de París tot i que estudiava a la Sorbona. Tal i com explica, *"era un anar i tornar contínuament.. perquè al maig del 68 al nord de París s'ocuparen fàbriques. Llavors era molt important que els estrangers no tinguessin por d'ocupar l'empresa, que no es quedessin fora de la lluita. L'important era que estiguessin en el mateix lloc que els seus companys de feina. Molts d'ells tenien por a que els fessin fora de la feina per participar en les manifestacions i reivindicacions."*

La Nelly al arribà a Barcelona s'instal·là al barri de Bellvitge, del qual encara no s'ha mogut. Segurament perquè les situacions paral·leles amb veïns i veïnes del barri la feien sentir identificada. *"A mi m'ha agradat sempre el treball de barri, dels barris com Bellvitge perquè la situació interna que produeix, el desarrelament per exemple, el conec personalment. Sé perfectament quins són els sentiments, llavors, a Bellvitge i a tot l'Hospitalet, a cadascun dels barris, hi havia un tema de que era molt important de frenar*

que era la nostàlgia. Jo vaig lluitar moltíssim contra el fenomen de la nostàlgia i tot el que hi havia al voltant, perquè jo l'havia sentit i era conscient que mal", afirma .

La Nelly destaca el paper importantíssim de les dos parròquies de Bellvitge, les quals van tenir molta influència sobre la gent. A més era més fàcil que si les reunions clandestines es fessin a la parròquia la gent si pogués apropar.

Una de les primeres manifestacions que recorda va ser per arreglar la situació que es vivia a l'Avinguda Europa, a Bellvitge Nord on hi havia un doble passatge molt perillós pels peatons. Les dones tallaren la circulació durant varis dies fins que finalment els organismes competents posaren un semàfor. Entre altres destaca les manifestacions per la Torna, per frenar l'especulació, per les escoles, pels mercats..

La Nelly afirma que *"els grisos l'acusaven d'agitadora i el que intentaven era convèncer a les altres dones de que nosaltres érem unes agitadores. Hi havia grups de gent que ens deien el que havíem de fer era anar a casa i rentar els plats"*.

Com a directora de l'Aula de Cultura de Bellvitge, *" la primera cosa que vaig pensar és en fer coses pels adults. Ells sortien d'una època on els adults no havien tingut res. La majoria d'adults eren analfabets. Ells veien la cultura lligada a l'ensenyament i pels seus fills ho feien tot de forma exagerada. Llavors a l'Aula de Cultura es va potenciar fer coses al carrer, fer coses a les entitats, fer coses internes. El nom de l'Aula jo sempre hi he estat en contra perquè l'Aula fa pensar en l'escola. "*

En relació al paper de les dones la Nelly afirma que *" les dones estaven a totes. A les manifestacions jo crec que dos terços de les manifestacions eren dones. Éren manifestacions pacífiques. Quan arribaven els grisos parlàvem amb ells i ells no sabien què fer...per a ells nosaltres érem una representació de les seves dones o de la seva mare."*

Nom: Maria

Cognoms: Flores Martín

Data i lloc de naixement: 1 de gener de 1951 a Villaviciosa, Córdoba.

Dia de l'entrevista: 13 agost de 2007 / 28 de novembre de 2007.

Durada de l'entrevista principal: 1 hora i 23 minuts

La Maria va néixer a Villaviciosa de Córdoba però amb dos anys va anar a Palma del Rio. Després va viure a Priego de Córdoba i finalment a Córdoba capital.

Sempre ha tingut una idea de la vida molt independent. No volia dependre de res ni de ningú. Tot i que la seva relació amb la família era molt bona no volia dependre de ningú.

La Maria va venir a Catalunya perquè " *quería ser libre y quería irme por ahí. Y a conocer el País Vasco, quería conocer Cataluña, Galicia. Mi idea era comprarme una guitarra, un coche...pero vine aquí y de aquí no salí*".

Al arribar a Barcelona anà a viure amb un grup de joves. Vivien en unes golfes on teòricament hi anaven ubicades les rentadores de l'edifici. Els llits els muntàvem a l'hora d'anar a dormir i durant el dia el convertien en menjador. La Maria recorda que " *vivíamos en la miseria pero vivíamos muy felices*".

Va venir a l'Hospitalet perquè la fàbrica de Químiques Laica on treballava es va cremar i l'obriren a Hospitalet, prop de la plaça Verge de Montserrat. La Maria s'instal·là al barri de Santa Eulàlia, on les mancances eren una realitat. " *Faltaba todo. No solo este barrio. En todos. En la Torrassa, Pubilla, Bellvitge...*"

La Maria estava vinculada al Partit del Treball, que era una escissió del Partit Comunista. Ja assistia a les assemblees de químics del Sindicat Vertical. També participava en la Confederación de Sindicatos Unitarios de Trabajadores (CSUT), un cop legalitzats els sindicats.

Ens els sindicats sempre hi assistien més homes que dones. Però poc a poc s'anaren integrant més i més dones. Tal i com ella ens recorda, " *en el sindicato había muchas*

mujeres de la INDO, de la Vanguard, de la Philiphs...había muchas mujeres porque en estas fábricas había muchas mujeres trabajando. Pero en las direcciones sólo estaban los hombres, que eran los que controlaban y los que seguirán controlando", afirma.

La seva consciència de gènere va fer que estigues estretament vinculada a aquesta lluita. Participà activament en l'ajut a les dones que necessitaven avortar. La Maria assessorava i posava en contacte a les dones amb els centres que feien avortaments, normalment a Londres. Tot clandestinament.

Ja en democràcia s'integrà en el grup feminista Associació Catalana de la Dona. La Maria recalca que el paper de la dona en la societat sempre ha estat molt important. *"La mujer es diferente al hombre. Por los temas sociales las mujeres están más sensibilizadas. Por los colegios, los niños, más sensibilizada con la paz... En muchas cosas las mujeres han intentado llevar a cabo medidas sociales y los hombres han mirado más el aspecto económico."*

En un moment en que les feines i els estudis tenien sexe, no era gens comú que una dona es dediqués a les telecomunicacions. El més adequat era estudiar carreres com magisteri, farmàcia o biblioteconomia perquè es consideraven més apropiades per a la feminitat. Les dones que ocuparen llocs normalment ocupats per homes van haver de suportar comportaments sexistes i despectius. I així li passà a la Maria, tècnica de telecomunicacions. Ella era l'encarregada d'una vintena homes i feien instal·lacions. I en aquest sentit reflexiona sobre el fet de que *"tú como mujer tienes que demostrar que sabes hacer un trabajo de esos. Llego un hombre que no tiene ni idea y se da por hecho que ese señor sabe trabajar. Luego cuando se demostraba que yo valía, me valoraban más que un hombre. Luego les gustaba más porque eres más pulida, más curiosa, más perfeccionista...pero son terrenos que las mujeres no están porque cuando tu estaban en el trabajo el señor se dirigía a un compañero tuyo por ser hombre. Es muy difícil*

por la cultura, por las trabas que te ponen los hombres. Y cuando se negocian los convenios se tendrían que negociar la igualdad de las mujeres para que vayan subiendo.

En INDO se consiguió igual salario igual trabajo...cerca del 80. ¿Pues que pasó? Que a los pocos hombres que había trabajando en el montaje normal se les subió la categoría. Y le estaban pagando más que a las mujeres por el hecho de ser hombres. Entonces todas estaban en cargos intermedios. Y en La Vanguard pasó igual. Las mujeres de la INDO fueron muy luchadoras".

Nom: Minerva

Cognoms: Álvarez Lerma

Data i lloc de naixement: 6 d'agost de 1950 a Cirujales del Río (Sòria)

Dia de l'entrevista: 25 de febrer de 2007 / 19 de març de 2007/ 20 de desembre de 2007.

Durada de l'entrevista principal: 2 hores 32 minuts

Els pares de la Minerva van venir de Sòria l'any 1949, perquè el seu pare aprovà unes oposicions per Correus. El destinaren a Santo Domingo de la Calzada, que era un poble del costat però la seva mare va dir que "*él no había estudiado tanto para irse al pueblo de al lado donde no había futuro para sus hijos. Entonces mi madre dijo que volviera a opositar y consiguiera un destino en una capital como Madrid o Barcelona. Al año siguiente consiguió una plaza en Barcelona y se vino él primero y luego mi madre*".

Primer van viure a Barcelona, al costat de la muralla de Santa Madrona. Posteriorment van viure rellogats a pis del barri de Gràcia que era propietat d'una militant històrica del PSUC, que llogava habitacions perquè estava a les llistes negres del govern franquista i no podia treballar. Posteriorment van llogar un pis al bari de Gràcia i finalment visqueren a la Plaça de Sants.

La Minerva va anar a una escola religiosa del barri de Sants (La Sagrada Família). I després va anar per fer el batxillerat superior i el preuniversitari l'institut Infanta Isabel de Aragón, el més modern i el que més li agradava. A la Universitat de Barcelona estudià Filosofia i Lletres. Es casà l'any 72, amb 21 anys. Llavors van anar ella i el seu company, l'Enric Flores, amb tres parelles més a un pis del barri de Sant Josep perquè tal i com la pròpia Minerva ens diu, "*nosotros no queríamos ser una pareja burguesa*". Però als nou mesos ella i el seu company marxaren a viure a un pis de lloguer.

Als 15 anys començà a treballar als estius en una botiga de texans. Després treballà a la Industrial Bolsera, als Nadals i estius. Dels 18 als 21 anys treballà a una

agencia de publicitat però la substituïren per un contestador automàtic. Vingué a l'Hospitalet perquè una amiga l'Elia Esteve, que era de Santa Eulàlia, " *me dijo que en el Casino Popular de Santa Eulalia hacían teatro y entonces fui* ". Posteriorment ell grup d'Alpha 63, que era un grup teatral de gent de l'Hospitalet, després d'una escissió es quedaren sense espai. Llavors l'Enric Flores, l'Enric Companys, el Joan Casas i el Joaquim Companys s'interessaren pel treball que es feia a Casino Popular i proposaren treballa conjuntament. Aixà va ser el 1969 sorgí el Grup d'Acció Teatral (GAT). El 1974, per discrepàncies polítiques i teatrals es va fer una escissió de la qual es quedaren dos grups, el GAT i la Negra Mandinga. El dia 1 de novembre de 1978 a Granada el GAT va fer la seva primera funció com a grup professional. La Minerva ens recorda com " *Nos vino a ver Armonía Rodríguez, que estaba en Badalona y tenía alguna relación con la Caixa y nos recomendó a la Caixa para que fuéramos el primer grupo castellano-parlante que hiciéramos teatro en la campaña " la Caixa a les escoles "*. Entonces la representante de la Caixa nos vino a ver y ya nos sumamos a la campaña de teatro escolar. Eso significaba teatro cada día. Por las mañana y por las tardes. Si hacíamos esto no podíamos trabajar y como era un contrato de muchas funciones pensamos que nos permitía profesionalizarnos. Y a la vez nos llegó el contrato del 1y 2 de noviembre en Granada."

"El GAT era partidario de hablar de política pero no a puerta cerrada. Decíamos que para hacer un teatro a puerta cerrada no teníamos porque ser un grupo de teatro profesional. La función para nosotros no era sólo hacer un teatro político, más o menos posibilista, engañando a la censura, usando metáforas, elipses o lo que sea, sino también ir aprendiendo en nuestra profesión, porque hacer un teatro combativo que lo diga todo claramente y que lo tengas que hacer a puerta cerrada en sindicatos solamente no nos permitía avanzar ni política ni profesionalmente. Pues dijimos que no porque así mucha gente que no estaba

politizada se quedaba fuera. Éste dilema era el del momento: El que había en Madrid con Buero Ballejo y de Alfonso Sastre. Un teatro en el que se hablaba de los problemas del ser humano y de la libertad a un nivel muy metafórico, en general en el caso de Buero. Alfonso Sastre no estrenó en el teatro profesional hasta 1984, y en Barcelona y con el G.A.T."

El ritme de treball del GAT va fer que molta gent deixés el grup. "Ensayábamos al principio tres días a la semana y el mes antes del estreno, cada día".

La Minerva ens explica que passaven la censura de diferents formes: " Por ejemplo en el 70, " Dins un gruix de vellut" de Alexandre Valleston, estaba prohibida por censura. Entonces lo que hicimos fue cambiar la tapa y le pusimos la de "La rosa dels vents" y pasó censura. Había escenas determinadas que no se pasaban a máquina. Las censurábamos nosotros. Ellos miraban el autor y el título. La leían por encima. Entonces nosotros controlábamos al público, si había alguien que podía ser censura se avisaba y no se decía lo que pensábamos que podía ser censurado ".

La Minerva ens explicava com el seu pare va plorar quan va veure la Minerva sobre un escenari perquè deixà la carrera només faltant-li tres assignatures, per dedicar-se al teatre. " Yo me casé que había hecho tercero. Cuarto lo hice trabajando y haciendo teatro. Me quedó una. En quinto me quedaron dos porque no me presenté. No daba abasto. Y me quedé sin el título por tres asignaturas. Convalidé estudios en el 87. Y conseguí el título que tenía que haber conseguido en el 73, en el año 90. Terminé la carrera 17 años después de cuando la tenía que haber acabado.

Mis padres eran de pueblo y aunque mi padre había hecho teatro una cosa es teatro de afición, para la fiesta. Y otra es vivir del teatro. Él decía que era una profesión de gente de mal vivir. La gente de los pueblos se pensaba que las actrices eran prostitutas."

Nom: Gregoria

Cognoms: Ochoa Boderó

Data i lloc de naixement: 5 de setembre de 1941 a Ampúdia - Palència -

Dia de l'entrevista: 13 de juny de 2007/ 20 de juliol de 2007.

Durada de l'entrevista principal: 4 hores i 15 minuts.

La Gregòria Ochoa va arribar a l'Hospitalet l'any 1964 juntament amb el seu marit, l'Eusebio Fernández. Ell treballant a França i quan tornà a España amb la idea de casar-se, passà per Barcelona on l'oferiren la possibilitat de treballar a la fàbrica SEAT. Aquesta oferta canviaria el futur de l'Eusebio i la Gregòria que s'instal·laren i integraren molt ràpidament a la societat i la cultura catalana.

La Gregòria recorda amb especial estima l'any 64 perquè fou un any ple d'aconteixements. Es casà amb el seu company. Aquest entrà a treballar a la SEAT i neix la seva filla. "Yo no había salido nunca de mi pueblo. Era tan chiquitín que cuando llegue aquí me ahogaba. añoraba muchísimo...a mi madre sobre todo porque me quedé sin padre a los 8 años y trabajamos las dos en la misma casa, vivíamos siempre juntas...esto fue lo más fuerte de superar. El separarme de mi madre fue lo más fuerte que me pudo pasar. Mira si fue fuerte que al cabo del año de estar nosotros aquí ella se vino. Entonces fue cuando nos fuimos a vivir a Pubilla".

Els principis, com per a qualsevol immigrant, no va ser fàcil. Les condicions de vida no eren fàcils per a ningú: "Llegamos con lo puesto, como la mayoría de gente que aquellos años emigró. Con la maleta aquella de cartón al hombro y ya está. Luego fuimos a vivir a una habitación a la Calle Gracilaso, que no cabía ni la cuna de la niña. Y luego fuimos a la calle Córcega, que allí sí que estuvimos más tiempo. Era una habitación con derecho a cocina. En la primera casa que fuimos vivíamos tres matrimonios, había 4

habitaciones en la casa y las tres las tenían alquilada. Los hermanos de ella vivían también aquí en el hueco de la escalera y a las hermanas las tenían el lavadero con mantas...aún ellos estaban peor que nosotros...a los hermanos los tenían allí tirados por tal de explotar las habitaciones al máximo. Era un matrimonio gallego sin hijo. Los hermanos trabajaban los tres pero ellos no."

La Gregòria es caracteritza pel seu voluntarisme i la seva força i així només arribar a l'Hospitalet s'involucrà fortament en les lluites veïnals i s'afilià a l'Associació de Veïns de Pubilla Cases.

Posteriorment participà molt activament a l'Associació Rumbo que es creà com a conseqüència d'una ruptura que va haver-hi a l'Associació de Veïns per ideals polítics i de la qual en fou presidenta. "*Personas, para mí de mucho peso en la AAVV decidieron irse. Entonces yo decidí irme también. Decidí irme por aquellas personas que tenían confianza en mí. Si me iba aprendería muchas cosas, iba a aprender a ser persona. Podía hablar, podría expresarme tranquilamente como creía que tenía que hacerlo. Que a lo mejor luego decía una burrada pero tenía plena confianza en que si algo no lo hacía bien ellos me lo iban a decir. Por lo tanto tenía un respaldo. Yo decidí irme y ellos decidieron que si yo tenía la plena confianza en irme con ellos tenían la suficiente confianza como para que yo fuera la presidenta de la Asociación. También querían una persona que no estuviese fichada y yo no lo estaba."*

La seva inquietud per millorar el barri la dugué també a impulsar un esplai, conjuntament amb el seu marit, al carrer Menéndez Pidal de La Florida. Fins que després de moltes lluites aconseguiren un local al carrer Belchite a Pubilla Cases, on va créixer substancialment el nombre de nens i nenes.

La Gregòria s'afilià al PSUC i posteriorment a ICV, fet del qual se'n sent orgullosíssima.

Nom: Clara Carme

Cognoms: Parramón Homs

Any i data de naixement: 1948 a Barcelona.

Dia de l'entrevista: 24 de setembre de 2007/ 30 de novembre de 2007.

Durada de l'entrevista principal: 1 hora 28 minuts

La Clara estudià Filosofia i Lletres, però no acabà perquè la van detenir i es dedicà a fer altres coses. Posteriorment li convalidaren una sèrie d'assignatures i acabà, però fent Antropologia. Llavors no existia la llicenciatura d'Antropologia i per això és llicenciada en Història General, secció Antropologia.

La Clara arribà a l'Hospitalet l'any 70 o 71. Primer va viure al barri del Centre, sota de la via. Després al barri de Sanfeliu i finalment al barri de Pubilla Cases. Tal i com la Clara ens explica, " vaig venir per col·laborar amb una escola nocturna per nens i nenes que estaven en edat escolar, però com que estaven treballant no anaven a l'escola. Llavors al Centre Social de la Florida es feia una escola per treballar amb aquesta gent/situació i vaig venir per col·laborar amb això. Jo tenia una mica la intenció d'ubicar-me més en un entorn com la Florida i m'hi vaig quedar."

Al Centre Social de la Florida es feia de tot. Es pot considerar un centre cultural de gent jove on es feien activitats culturals, excursions i esport. Hi havia cine-fòrums, xerrades, biblioteca, exposicions, festes, butlletí, teatre.. en general totes les activitats que es feien en una entitat cultural.

La Clara degut a la seva militància política i reivindicativa en plena dictadura, va ser detinguda dos vegades, als anys 69 i 70. " La primera vegada per una caiguda de partit polític per " xivatazos". La segona vegada va ser perquè anàvem en un cotxe, i portàvem una revista d'una organització universitària que s'havia d'enquadernar, ens va aturar la guàrdia urbana i.. vàrem acabar a Via Laietana."

De la presó de la Trinitat, que era la presó de dones de Barcelona, ens diu que les condicions eren bones. Era una presó relativament nova comparat amb la model i les condicions higièniques i d'espai eren les adequades.

La Clara és una entesa i estudiosa dels moviments migratoris i ens explica com “ *el fet que es creessin condicions per a que hi hagués una lluita comuna contra la dictadura des de les associacions de veïns i altres entitats, però sobretot des de les associacions de veïns que són els que encapçalen tot el procés, va contribuir molt a crear lligams comuns. Que no dic que tothom participés a les associacions de veïns. Però sí que les associacions de veïns tenien una xarxa de relacions molt ampla i d'una o d'altra manera tothom sabia de l'existència de les associacions de veïns i un o altre acord amb el que feien, hi era. I aleshores el fet de que tu saps que en el teu carrer hi ha un problema i vas a un lloc i es parla d'aquell problema i tu amb altre gent del teu carrer has de veure com es pot resoldre aquell problema i quines propostes es poden fer i tal, etcètera, etcètera... fa que no només estiguis interessada en tirar endavant la teva part privada com si diguéssim, sinó que hi ha una part que no només es circumscriu a la teva família i al teu entorn més immediat, sinó que és molt més ampla en la que t'impliques i aleshores al implicar-te d'alguna manera tu ets sentis com una persona que estàs construint un barri, el teu barri. Per tant penso que hi ha un procés en la construcció dels barris, en la construcció en el sentit d'aconseguir unes millores concretes i plantejar-se les necessitats més generals dels barris, que després es van aconseguint ens segons quins terrenys, sobre tot després amb els ajuntament democràtics. Però això penso que tot això va contribuir a sentir-se d'un lloc.*”

La Clara participà molt activament dins l'Associació de Veïns de La Florida, i especialment a la Vocalia de Dones de l'Associació des d'on es va dur a terme una lluita importantíssima pels drets de les dones i les millores en general. “ *Des de les vocalies demanaven doncs escoles bressol, que hi haguessin zones verdes, que la canalla*

pogués jugar i un llarg seguit de coses. També parlàvem de Planificació Familiar. De moltes coses “

Llavors l'any 77 estava treballant en unes oficines i s'assabentà de la convocatòria d'una plaça al Departament de Cultura de l'Ajuntament de l'Hospitalet. I al gener del 78, després de passar la prova, va entrar a treballar a l'Ajuntament. Primer a serveis de Cultura i posteriorment a l'Aula de Cultura de La Florida. Tot i això continuà vinculada amb l'Associació de Veïns i la Vocalia de Dones.

La Clara, que actualment treballa a l'Arxiu Històric, ha treballat en molts estudis històrics, concretament de l'Hospitalet i col·labora com a investigadora amb el Departament d'Antropologia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Nom: Maria Pilar	Cognoms: Massana Llorens
Data i lloc de naixement: 27 de novembre de 1951 a Solsona, Lleida.	
Dia de l'entrevista: 4 de juliol de 2007 / 4 de desembre de 2007.	
Durada de l'entrevista principal: 1 hora 45 minuts	

La Maria Pilar Massana va passar la seva infantesa a Solsona i marxà del seu poble per poder fer 5è i 6è de Batxillerat, ja que al seu poble només es podia cursar fins 4art. Llavors anà a Tarragona on va conèixer la professió de Treball Social. A l'acabar 6è anà a Barcelona a cursar el que actualment es coneix com Treball Social. Arribà a l'Hospitalet l'any 1973 perquè va trobar feina a la ciutat, concretament al barri de Can Serra al qual ha estat fortament vinculada des de la seva arribada.

Tal i com la Maria Pilar ens informa, " *en aquell moment qui promovia el treball comunitari en els barris obrers era bàsicament Càritas Diocesana. En aquell moment els ajuntaments no tenien el mínim interès en aquestes coses*". A la Pilar la contractà la parròquia de Can Serra. Al cap de pocs mesos també l'Associació de Veïns fa una aportació al seu sou. Després d'un any Càritas Diocesana la contracta legalment però l'Associació de Veïns i la parròquia segueixen contribuint a una part del sou, a petició seva, per impulsar el treball comunitari de cohesió veïnal.

Des de Càritas també es feia atenció assistencial: " *S'atenia a les famílies amb algun tipus de necessitat o precarietat. O que tenien una malaltia o perquè no tenien seguretat social o perquè tenien un avi que no tenia pensió, que això era molt habitual, molt habitual.. hi havia molta gent gran que no cobrava res. Però també es dedicaven unes hores al treball comunitari. El treball comunitari anava precedit d'un estudi sociològic per veure quins eren els barris d'emigració, gent vinguda de fora, sense vida associativa, barris sense*

connexió... Es tractava de veure quina era la realitat del barri i en que es podia col·laborar per impulsar activitats col·lectives”.

La seva participació en la lluita antifranquista és com a treballadora Social, en un barri concret i en una feina concreta. No va estar afiliada a cap partit clandestí però participà molt activament en la lluita social i reivindicativa des de seu lloc de treball. Des de recollir signatures, demanar permisos al Govern Civil i a l'Ajuntament, organitzar exposicions...

Una de les lluites més importants del barri van ser les del Solar de la Carpa, un exemple clar de l'especulació immobiliària del moment. “ Vam recollir moltes signatures per presentar al Ple de l'Ajuntament. Aquesta activitat, que ara sembla simple, en temps de la dictadura, no ho era, perquè la gent no s'atrevia a signar. Podia ser compromès identificar-se. Però es va aconseguir i com a conseqüència, l'Ajuntament va paraitzar la construcció. Parlo de l'Ajuntament franquista, eh!. Va paraitzar la construcció!. Va fer una revisió de totes les modificacions del Pla Parcial de Can Serra i amb això varem aconseguir més temps pe reforçar la lluita del barri i finalment guanyar el solar de la Carpa per equipaments. La gent del barri va guanyar. L'Ajuntament va indemnitzar a l'empresa perquè no construis al solar de la Carpa. Aquest va ser el símbol molt visible de la lluita d'un barri unit. Va ser una lluita molt i molt llarga: manifestacions, xerrades, cançons, xocolatades, presentar les al·legacions en el moment oportú, crits i eslògans de tota mena, amb molta imaginació i amb un timbal per seguir mantenint la lluita viva fins que s'aconseguís l'objectiu. ”.

La Pilar ens constata les traves que imposava el govern alhora de que qualsevol grup de persones o fins i tot empreses convoquessin una reunió o emprenguessin accions col·lectives o d'ajuda mútua. “Per les manifestacions clandestines no es va demanar mai cap permís, però per tot allò que la legalitat vigent permetia, es demanava el

permís al Govern Civil disfressant les paraules.. Per exemple si es volia parlar del Preu del Pa i es volia fer una protesta, no es deia " vamos a hacer una protesta", no. Deies " Charla Informativa: La carestia de la vida ". Llavors em preguntaven. " ¿De què van a hablar ustedes?. I jo responia: " pues hay que ahorrar, que la vida está muy cara, que la gente joven no tiene esta costumbre y hay que aprender que las cosas tienen un precio. Es para la familia y la economía familiar".

" Col·laborava en l'escola d'adults de Can Serra i amb el que se'n va dir l'Escola Social, que estaven vinculades a la parròquia del barri. S'hi ensenyava a llegir el full de salari..., perquè hi havia molta gent que treballava que s'hi aclaria sovint no tenia ni contracte. Començar a ensenyar els primers drets laborals, què és un sindicat i totes aquestes qüestions. Llavors es buscava un advocat expert, que voluntàriament volgués donar aquestes classes..."

Recorda com els divendres hi havia la reunió de Junta oberta de l' Associació de Veïns, on es reunien de 20 a 30 persones setmanalment. Era un funcionament molt obert i en certa manera assembleari, sense que en diguéssim així. Es parlava de com estaven les coses i que calia seguir fent. Ella, en la seva condició de treballadora social, hi participava activament. També participava activament en el grup d'Urbanisme i amb moltes altres qüestions, depenent del moment i de les necessitats. Per exemple, crear el grup de festes, la mateixa festa Major la Festa Major, preparar les diverses celebracions festives (la Primavera, El Cordero, festes infantils, festes tradicionals catalanes...). Eren moments de molta feina. Des de Associació de Veïns s'intentava aconseguir la millora del barri, frenant la construcció i recuperar espais per posar-hi equipaments, però paral·lelament es buscava teixir relacions entre el veïnat, per donar cohesió i sentit comunitari. I amb

aquest enfoc comunitari de fer barri, la Maria Pilar en destaca que el paper de la parròquia va ser fonamental en el cas de Can Serra.

En les seves paraules hi destaca també la participació de les dones. A Can Serra hi havia moltes dones i criatures. Les dones feien més vida al barri, mentre els homes treballaven. També hi havia els homes lògicament, però algunes accions van ser pròpiament de dones com per ex. la lluita del "muro de la vergüenza", allò va ser pròpiament de dones.

Nom: Isabel Cognoms: Hernández Rodríguez

Data i lloc de naixement: 31 d'agost de 1948 a Granada

Dia de l'entrevista: 10 de març de 2007 / 3 de desembre de 2007

Durada de l'entrevista principal: 2 hores 13 minuts

La Isabel va néixer a Granada però els seus pares van venir amb les importants onades migratòries dels anys cinquanta. Va venir a viure a l'Hospitalet l'any 1969, després de viure a Sant Boi. Reconeix que va arribar a l'Hospitalet perquè ella i el seu company es volien casar i van estar buscant pis per tot Barcelona i l'únic accessible en aquell moment el vam trobar a l'Hospitalet. *" En aquell moment era un barri de nova creació tot estava per a fer. Tot eren camps de cols...eren camps i dos blocs a Bellvitge Nord. Al barri tot el que s'ha fet a sigut a base de reivindicar, reivindicar i reivindicar perquè es va edificar però d'infraestructures ni una. Bellvitge va ser com un bolet que va sortir aquí al mig i s'havia d'anar formant."*

En la seva joventut va compaginar el treball de cap de setmana en una pastisseria amb els seus estudis de magisteri. L'any 1968 començà a treballar a l'escola Benjamí, a la Trinitat.

Tal i com ella recorda, " a l'estiu del 71 em van venir a veure l'assistent social i em va proposar que volien muntar una llar d'infants, "guarderia" dèiem en aquell temps i si jo podia donar un cop de mà...jo no havia treballat mai amb nens petits però voluntat de fer-ho en tenia a mi em va agafar en un moment que havia demanat una excedència a la meva feina a l'escola a Barcelona per a qüestions familiars i disposava de temps. Vaig començar a treballar en el projecte de muntar la llar d'infants amb altra gent que tenien el mateix entusiasme, el capellà, l'assistent social ,el Pedro Moreno i la Lolita Julià, la Teresa Giner i el seu marit

la Isabel i l'Antonio Mateos, i el Joan Pérez, el meu marit. Així va ser com s'inicià el projecte d'unes de les primeres i més importants guarderies de la ciutat que s'inaugurà el dia 2 d'octubre de 1971 amb el nom de Tin Tin.

La Guarderia Tin Tin era privada no lucrativa. Es volia cobrir el sou del personal i les despeses que s'ocasionaven. No es volia fer negoci de cap tipus. La Isabel exemplifica aquesta situació: *"Mira si era així que hi havia tota una sèrie de despeses que no es podien cobrir amb les quotes dels pares perquè això suposava augmentar els rebuts, era un barri obrer amb moltes mancances i l'escola estava pensada per al barri, no volíem un centre elitista.. Quan arribava el mes d'abril o maig ja no podíem cobrar el personal...no hi havia diners...els sous era l'últim a cobrir i no ens arribava.. Tot i això, ja havíem aconseguit que l'Ajuntament de l'Hospitalet es fes càrrec del lloguer de l'edifici. (mai va voler acceptar la "guarderia " com a municipal, a pesar de la nostra insistència).*

Havíem de cercar solucions i en una de les moltes assemblees d'escola a altes hores de la nit, com sempre, es va decidir de fer una crida i sortir al carrer amb l'eslogan: " VOLEM GUARDERIES QUE SIGUIN GRATUITES "

" Tots els pares, mares, criatures, mestres, veïns i veïnes i les entitats, ens van fer costat i vam aconseguir que ens reconeguessin Guarderia Laboral, la qual cosa volia dir el Ministeri de Governació en donés una subvenció anual que ajudava a seguir endavant, d'alguna manera aixecava la moral de les treballadores del centre ja que sabíem que al juny o juliol quan arribava la subvenció cobraves el que no havíes cobrat fins aleshores ..i així vam aguantar 12 anys... vam passar 12 anys que...però amb molta il·lusió perquè els pares eren molt engrescadors...no ens importava fer reunions fins a les dotze i la una de la nit, tot molt discutit i consensuat ... i ens embolicàvem en tot...teníem gent voluntària que ens ajudava amb les coses...vull dir, van ser uns anys molt interessants, i molt durs però molt

macos, ara mirant en rere penses, però si érem joventíssims tots estàvem entre els 20 i 25 anys. quina empenta !

La guarderia, no era una empresa era un grup de treballadors, que tendien a l'autogestió, vull dir que allà tothom havia d'assumir la responsabilitat tant important era la cuinera, com la que netejadora, com la mestra, i el preu/hora treballada era igual per a tothom.

No havia prou pressupost per a tenir seguretat social a pesar del dret que qualsevol treballador tenia, es va valorar i vam decidir d'assegurar a aquelles persones que més el necessitaven, fos per edat, perill en la feina, o per manca de servei mèdic, la resta de personal esperaríem a que progressivament es pogués accedir, mai ho vam aconseguir, el pare d'un alumne relacionat amb el món laboral, ens va gestionar un segur d'autònoms que només va durar un temps perquè no podíem fer front a l'import però d'alguna manera es va intentar, hi havia voluntat de fer les coses el millor possible.

La Tin Tin, va ser molt lluitadora, formava part del barri i a tot allò que es fes hi participàvem, i al revés també, l'escola era molt oberta al que passava fora.

L'escola la vam fer amb molta il·lusió, tothom aportava coses, els pares... 170 criatures, vull dir que era una escola gran acollia nens i nenes des de tres mesos a sis anys. (Llar d'infants i parvulari), a Bellvitge tampoc no hi havia parvulari.

A mida que l'Ajuntament va anar obrint serveis i obrien centres que cobrien

la franja dels 4 als 6 anys, nosaltres vàrem deixar de fer matrícules de pàrvuls. Però obrir noves Llar d'Infants ni s'ho plantejaren. Va ser al 82 que la Generalitat les va construir".

Segons la Isabel, les dones foren les encarregades de que hi hagi un semàfor al carrer i un forn. Les dones van tenir un paper important aquí al barri. S'han fet moltes coses: l'Aula de cultura, l'escola de música, moltes coses amb la pressió de les dones i amb la seva constància en fer créixer el barri, a Bellvitge ha hagut dones de tot tipus de molt preparades a nivell cultural i d'altres que a penes sabien

ni de llegir però a totes els movia la inquietud i les ganes d'un món millor, no podem oblidar la Pura que sent molt més gran que totes nosaltres tenia una força que ens la transmetia, va ser una dona lluitadora i molt humana ,vàrem tenir la sort de tenir-la de veïna i d'amiga.

" Les dones del barri van portar una forma de lluita menys polititzada, més del dia a dia de les coses que succeïen. Havíem atropellat a varies persones en poc temps, un va ser un nen , feia falta urgentment un semàfor i no arribava, es va dir, prou ! van ser les dones que es llençaren al carrer , les urgències manaven , i les dones en això eren molt espontànies en aquelles lluites, vam intervenir les associacions, a la parròquia però primer van ser les dones les que es van plantar al carrer, i el van ocupar. Les necessitats de la societat, qualsevol cosa que s'ha fet.. ha sigut a base de no parar d'exigir, i en aquell moment units aconseguíem coses".

Conclusions:

Conclusions generals:

- La manca d'alfabetització i escolarització, la duresa de l'enfrontament classista i la pressió de les tradicions socials derivades del ritus catòlic són elements que marquen el fenomen de la participació i la lluita femenina.

- Les Xarxes de solidaritat entre els vençuts van ser bàsiques per al desenvolupament de la duresa de la vida quotidiana. Els que havien perdut la guerra, els republicans, patien gana, patien repressió i una llarga dictadura que propiciaren una sèrie de relacions personals establint xarxes d'ajuda mútua per tal de sobreviure a les calamitats de l'època. En el cas de les dones específicament, com a conseqüència de la doble presència, i per fer compatibles les llargues jornades laborals amb les tasques domèstiques es crearen xarxes de suport entre àvies i veïnes per tal de poder compaginar el seu treball remunerat amb les tasques domèstiques.

- Malgrat que les dones al llarg dels anys 60 i 70's estaven marginades socialment la realitat era un altre. Multitud de dones compaginaven els dos àmbits, el públic i el privat.

- El franquisme va fer creure que existia una norma immutable, una veritat absoluta. I aquesta va ser imposada amb pors, amb bombes, amb repressió fins que el desgast d'aquest i la resistència psicològica dels vençuts i les vençudes va permetre dur a terme unes lluites clandestines que van permetre jugar un paper cabdal en la ràpida organització durant la Transició. Aquí les associacions i les dones esdevenen, un cop més, clau. Perquè les paraules sempre guanyen a les bombes.

Durant els anys seixanta i setanta aquest associacionisme, fos del tarannà que fos, fou fonamental per aconseguir millores tant de vida diària com millores socials, econòmiques o culturals.

- En el fet migratori d'aleshores té certs paral·lelismes amb l'actual. Amb unes altres persones, d'una altra procedència, amb altres llengües i altres cultures molt diferents però amb un mateix objectiu: sobreviure i buscar un món millor per educar els seus fills i filles. En la majoria dels casos els processos són similars: el pare, i cap de família, és el que ve primer per buscar un lloc de treball i un habitatge on assentar-se i posteriorment es fa el reagrupament familiar. Tant la immigració d'ara com la de llavors viuen normalment rellogats, fan les feines que ningú vol fer, i pateixen el sentiment de desamparament ...

- Donat com es va donar el moviment migratori a l'Hospitalet durant els 60 i 70, de manera masiva i en poc temps, va crear una demanda urgent d'infraestructures i va créixer així la idea de l'associacionisme que culminà amb l'aprovació de les Associacions de veïns cap a principis dels setanta.

Aquest tipus d'Associacions va ser sense cap dubte el que aglutinà la gran majoria dels veïns i veïnes creant interrelacions importants amb els nouvinguts.

Conclusions específiques:

- L'associacionisme fou l'única alternativa LEGAL per fer front a les mancances municipals de la ciutat de L'Hospitalet. Per tant l'associacionisme fou un agent transformador de canvis socials.

- El fet de ser mare dificultava la participació activa en el moviment associatiu, obrer o sindical. Un home podia compaginar la seva jornada laboral amb la família i la lluita o participació associativa perquè no era ell l'encarregat de vetllar pel benestar de la família, sinó la dona que era qui s'encarregava de les tasques domèstiques i de la cura dels membres de la família.

- Les tasques domèstiques en aquella època eren molt més dificultoses, lentes i complexes que a l'actualitat per la manca de tecnologies que alleugeressin el treball.

- Les Associacions de Veïns tenien la característica, que tot i el protagonisme notable de les dones, a l'hora d'emprendre accions de protesta al carrer, les dificultats que plantejava la divisió d'esferes en l'àmbit de la domesticat i el reconeixement públic de la dona, comportaven la pràctica absència femenina en el òrgans de direcció. En moltes ocasions aquesta manca de lideratge, que no és tant remarcable com alguns volen fer creure, ve donada pel mateix conservadorisme i patriarcalisme dels dirigents associatius que en moltes ocasions tot i ser homes d'esquerres, progressistes i que defensen la lluitar pels drets de les dones a l'hora de la veritat no eren conseqüents amb les seves idees.

- A L'Hospitalet ens trobem amb una gran diversitat de lluites per part de les dones. Podem parlar de dones civilitzadores, on la seva trajectòria de vida i les seves mancances marquen el seu objectiu de millorar les condicions de vida en el

seu medi més proper. Podien creure, o no, en el dogmatisme i la doctrina de teories intel·lectuals. Algunes d'elles creien en la lluita associativa però sovint no compartien la metodologia d'algunes d'aquestes associacions. Són dones que busquen el sentit pràctic de l'objectiu i una rapidesa en aconseguir-los. Les seves eren preocupacions sobre conflictes immediats d'urgent solució, ja que són reivindicacions d'urgència per a millorar la seva vida diària i la dels seus éssers propers. És per això, entre altres coses, que no participaven en ocasions activament a les associacions. No s'impliquen perquè no veien l'objectiu a assolir de manera immediata.

La dona que veu en la participació política i en l'associacionisme un motor d'incorporació de la dona en tots els àmbits de la vida social. Creu que aquestes entitats són el mitjà per dur a terme la lluita de tots els homes i les dones i després com a dones, creuen en la lluita pels drets de les dones. Així podem veure com primer es van crear els partits o les Associacions de Veïns i posteriorment dins aquests es van crear les Vocalies de Dones.

La dona totalment regida per normes feministes on el seu nucli de lluita s'extrapola a un univers més general. On l'objectiu primer i bàsic per esdevenir un ésser socialment adaptat és la consecució dels drets de les dones, de totes les dones del món. És una lluita més específica on la dona no vol entrar un univers que no comparteix. No vol formar part d'institucions o associacions on hi havia camuflat sota idees d'esquerres un imperant patriarcat, perquè no comparteix la mateixa visió ni la mateixa lluita. Creuen que les institucions d'homes són fetes per homes i per als homes, i aquesta lluita no va amb elles. La seva lluita es fa des de la perspectiva de la diferencia sexual a la història.

També trobem amb la dona adepta al règim en la qual no hi entraré perquè no és objecte d'estudi d'aquesta investigació, ja que no va jugar cap paper dins l'associacionisme hospitalenc ni de cap localitat de l'Estat ja que el Règim els hi havia ensenyat que el seu era un paper bàsicament reproductiu.

Aquesta però no és una classificació dels diferents tipus de dones perquè això seria caure en l'error de no parlar sobre un grup o un altre de dones. A més cada dona és i té una entitat pròpia i la seva lluita pot comportar una sèrie de matisos en comparació a altres lluites de dones. Hi ha tantes variants com dones existeixen. No voldria fer una classificació o definir una sèrie d'arquetip de dones això seria posar límits a les coses, situar-les dins un ordre.

Però el que és segur és que totes les dones que han estat objecte d'estudi en aquesta investigació són dones de les anomenades d'esquerres, que han lluitat, d'una manera o altre, per que aquell món en el que vivien fos millor. I com tots i totes sabem, la situació no era gens fàcil.

- Tal i com hem vist al llarg de tot el treball les dones hospitalenques van esdevenir un agent de canvi social important a l'Hospitalet del franquisme. Tot i les normes socials i culturals impulsades pel govern, les hospitalenques van organitzar manifestacions, xerrades, anades a l'ajuntament a parlar amb les autoritats, xocolatades, van ser les principals artificieres de les Comissions de Solidaritat que ajudaven als presos i les preses del feixisme i les seves famílies, fan fer murs per tal de frenar l'especulació, lluitaren per les escoles, pels ambulatoris, organitzaren exposicions...tot això i molt més per tal de posar fre a les mancances cíviques, socials, econòmiques, culturals, d'infraestructures...que el govern local no va saber, o no va voler, pal·liar.

-Valors com la paciència, la resistència, la insistència juntament amb el caràcter de feblesa que sempre s'ha adjudicat a les dones, fa que aquestes siguin més difícils de combatre per la repressió oficial. Aquesta mateixa feblesa que se'ls adjudica és aprofitada per elles mateixes i utilitzada com arma de pressió.

- El grau d'implicació de les dones en les diferents Associacions de Veïns va ser important i nombrosa. D'aquí sorgiren les diferents Vocalies de Dones que feren un paper importantíssim ja no només per aconseguir millores en els drets de les dones sinó en els drets de tots i totes.

- Les dones hospitalenques d'aquella època fan fer un altre ús diferents del poder. Contraries totalment a la idea d'imposició de l'autoritat, amb la qual elles no hi tenien res a veure. Les dones elaboraren alternatives d'organització més participatives i menys jerarquitzaes. Fou aquest un dels motius de la creació de les Vocalies de Dones, on se sentien més lliures per expressar-se.

En la majoria de les ocasions les dones donen un to festiu als actes reivindicatius. Com veiem al llarg d'aquest treball les lluites femenines tenen un contingut clarament "no agressiu".

- La incorporació de les dones a les Associacions de Veïns i a les lluites afavoreixen l'autovaloració de les seves possibilitats i la socialització de les seves experiències que reforça el seu compromís públic. Al mateix temps, les contradiccions i limitacions ha les quals s'han d'enfrontar pel fet de ser dona li posen de manifest la discriminació cultural i social que existeix contra elles i li fan prendre consciència de la marginació com a dona.

- Tal i com diu Facault, " en situació de conflictivitat i o canvi social el protagonisme de les dones augmenta, la seva participació i organització social és més gran que en èpoques d'equilibri". I això es veu clarament al treball. Les dones

hospitalenques dels seixanta i setanta es trobaven en una situació de canvi i de lluites constants, sobretot, als setanta on un Franco parkinsonià denotava la vellesa i caducitat del Règim.

- Les activitats de les dones venen determinades tant per l'entorn sociopolític en el que viuen (són d'una classe i ideologia política concreta) com per la funció que la societat els ha adjudicat com a dones. Per tant en les activitats d'aquestes dones conflueixen dos àmbits, el públic i el privat i estan condicionades per la seva doble pertinença; a una classe explotada i a un gènere marginat.

Fonts:

Arxius:

- Arxiu Municipal de L'Hospitalet de Llobregat.
- Arxiu Administratiu de L'Hospitalet de Llobregat.
- Centre d'Estudis de l'Hospitalet de Llobregat.

Bibliografia específica:

- * ALBADALEJO, Jordi: *Entre els moviments socials i la llar: Àmbit públic i privat de les badalonines al llarg de cent anys (1897 – 1997)*. Editat per l'Ajuntament de Badalona, 2000.
- * ALONSO, Luis Enrique. (1991): *Los nuevos movimientos sociales y el hecho diferencial español: Una interpretación*. en Vidal Beneyto, J. (ed) *España a debate*. Madrid, Technos.
- * Asociación Mujeres en la transición democrática . *Españolas en la transición. De excluidas a protagonistas (1973- 1982)*. Madrid, Biblioteca Nueva, 1999.
- * BONAL, Raimón: *Collblanc i la Torrassa 1974: Les raons d'una lluita urbana*. Fundació Jaume Bofill. Barcelona. Novembre de 1974.
- * BENNASAR, Bartolomé: *El infierno fuimos nosotros*. Madrid, Editorial Taurus, 2005.
- * BORDERIAS, Cristina. *Subjetividad y cambios sociales en las historias de vida de mujeres*. València, IUED, 1996.
- * BORDERIAS, Cristina/ CARRASCO, Cristina/ ALEMANY, Carme. *Las mujeres y el trabajo*. Barcelona. Editorial Icaria. 1994.

- * BORREGO, Concha/ CATENA, Elena / DE LA GÁNDARA, Consuelo / SALAS, María (dirs): *La mujer española: de la tradición a la modernidad* (1960 – 1980). Madrid, Tecnos, 1986.
- * BOSCH, E / FERRER, V/GUZMÁN, C: *Los feminismos como herramientas de cambio social* (I). Palma de Mallorca, Edició de la Universitat de les Illes Balears, 2006.
- * BRU, J/ GARCÍA,M.D / TAVERA,S / NASH, M (coord): *De la dictadura a la democràcia: Les dones en l'Europa mediterrània, central i de l'est*. Congrés Internacional. 16,17 i 18 de desembre de 1993. Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1993.
- * CABRERA, L.Alberto. *Mujer, trabajo y sociedad* (1839 – 1983). Fundación Largo Caballero, Madrid, Editorial Sinsentido, 2005.
- * CAMPMANY, Mª Aurèlia: *La dona a Catalunya*. Barcelona, Edicions 62, 1979.
- * CAPMANY, M.A: *El feminisme a Catalunya*. Barcelona, Editorial Nova Terra, 1973.
- * CASTELLS, Manuel: *La ciudad y las masas. Sociología de los movimientos sociales urbanos* . Madrid, Alianza.
- * CATALÀ, Neus: *De la resistencia y la deportación, 50 testimonios de mujeres españolas*. Barcelona, Adgena, 1984.
- * CUESTA, Josefina: *Historia del presente*. Madrid, Editorial Eudema 1993.
- * DI FEBO, Giuliana: *Resistencia y movimientos de mujeres en España, 1936-1976*. Barcelona, Icaria, 1979.
- * *Estudis Dona i Societat: Gènere, agricultura i representant de les dones...*Barcelona, ICD, 2003.
- * FALCÓN, Lidia: *Mujer y Sociedad*. Barcelona, Fontanella, 1984.
- * FOLGUERA, Pilar. *¿Cómo se hace història oral?* Madrid, Endema, 1994.

- * Història de Catalunya, 1939 – 1975, vol. VII. Pierre VILLAR (Dir.). Barcelona, Edicions 62, 1987.
- * *Jornades Catalanes de la Dona*. Barcelona. Maig de 1976. Comissió catalana d'organitzacions no governamentals. Secretariat de les Jornades.
- * LE GOFF, Jacques: *Pensar la historia. Modernidad, presente, progreso*. Barcelona, Editorial Paidós, 1997.
- * MENDOZA, Rocío: *La presència de les dones al sindicat. Formes de participació i vivències sindicals*. ICD, Barcelona, gener de 1998
- * MORENO, Mónica: *Manifiestos feminista. Antología de textos del movimiento feminista español (1965–1985)*. Universidad de Alicante. Alicante, Colecciones Lilith, 2005.
- * MORENO, Amparo: *Mujeres en lucha. El movimiento feminista en España*. Barcelona, Ed. Anagrama, 1977.
- * NASH; Mary: *Més enllà del silenci: Les dones a la història de Catalunya*. Editat per la Generalitat de Catalunya (Comissió Interdepartamental de Promoció de la dona). Barcelona, 1988,
- * NASH, M: *Dones en Transició: De la resistència a la legitimitat feminista: les dones en la Barcelona de la Transició*. Barcelona, Editat per l'Ajuntament de Barcelona. Regidoria de Dona. Març de 2007.
- * NASH, M; TAVERA, S; *Experiencias desiguales: Conflictos sociales y respuestas colectivas (Siglo XIX)*. Madrid, Editorial Síntesis, 1994.
- * RAMOS, María Dolores. *Mujeres e Historia. Reflexiones sobre les experiencias vividas en los espaciosn públicos y privados*. Universidad de Málaga. Málaga, 1993.
- * REGUART FOSAS, Dolors; *La Mujer no existe. Un simulacro cultural*. Bilbao, Maite Canal Editora, Mayo de 1996.

- * SOLÉ i SABATÉ, J. M.: *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Barcelona, Edicions 62, 1985.
- * TRAYNER, Maria Pau. *Les dones com a agents de canvi social...* [tesi doctoral] Barcelona, UB, 1993.
- * YEVES BOU, Mª Teresa (2000) *Asociaciones de mujeres, una forma de vivir y hacer política*. Valencia, Agora.
- * Quaderns del Centre d'Estudis i Recursos Veïnals. *De la protesta...a la proposta: El moviment veïnal a Catalunya*. N° 5. Setembre de 2005.
- * PRAT, Enric; *Els moviments socials a la Catalunya contemporània*. Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2004.
- * TAVERA, Susanna: *Frederica Montseny. La indomable. 1905-1994*. Madrid, Ediciones Temas de hoy, 2005.
- * TAVERA, Susanna (Coord) : *Mujeres en la historia de España*. Barcelona, Editorial Planeta, 2000.
- * RAMOS, E: *Mujeres e historia. Reflexiones sobre las experiencias vividas en los espacios públicos y privados*. Editorial Atenea. Universidad de Málaga.
- * SCOTT, Johan: *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. American Historical Review, núm.91.

Bibliografia local:

- * *Anuari estadístic de la ciutat*, 2005. L'Hospitalet, Ajuntament, 2006
- * ASINS MUÑOZ, Consuelo: *Dones sindicalistes a l'Hospitalet*. Ajuntament de l'Hospitalet. Àrea de Participació Ciutadana i Polítiques Sectorials. Ajuntament, 2002.
- * BOTEY, Jaume: *Cinquanta- quatre relats d'immigració*. Centre d'Estudis de l'Hospitalet i Diputació de Barcelona. Maig de 1996. Barcelona.
- * BLASCO PUERTO, Honorio: *A la Santa Misión le salió un hijo de izquierdas: el Centro Social de la Florida*. L'Estaca. Núm. 8 (juny de 1978)
- * CAÑADELL, Rosa Maria i Maria Pau TRAYNER. *Dones de barri: desitjos, participació i lluita de les dones de Can Serra. 1972-1990*. L'Hospitalet, [inèdit], 1990
- * CAMÓS, Joan: *L'Hospitalet, L' història de tots nosaltres*. Barcelona, Diputació de Barcelona, 1986.
- * DE FEZ VALERO, Mª Enriqueta: *L'Hospitalet de la postguerra: Associacionisme*. Barcelona, Publicacions de l'abadia de Montserrat, maig de 1990.
- * *El homosexual en la sociedad enferma*. Tusquets, Barcelona, 1978, a les Jornades 10 años en lucha, Barcelona. 1, 2, 3 de novembre de 1985.
- * *Fent camí: 1979-2004. Club d'Esplai Pubilla Cases – Can Vidalet*. Ajuntament de l'Hospitalet. 2004. Hospitalet de Llobregat.
- * GRÀCIA, I: " Els Centres de Planificació al Baix Llobregat: La seva creació, la seva història" a Materials del Baix Llobregat, número 4. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat: Sant Feliu de Llobregat, 1998.
- * *Història de l'Hospitalet. Una síntesi del passat...* L'Hospitalet, CEL'H, 1997
- * IVERN, F: *Hospitalet de Llobregat. Municipio Suburbano*. Barcelona, 1960.

- * JUAREZ VIVES, Dolors: *Nous espais generadors de patrimoni cultural a la ciutat: El cas de Pubilla Kasas*. Investigació feta per la Beca de l'Hospitalet de Llobregat (2002).
- * *L'Hospitalet lloc de memòria*. L'Hospitalet de Llobregat. CEL'H. 2007.
- * *Les Associacions de dones a la ciutat de l'Hospitalet*. Ajuntament de l'Hospitalet. Programa Municipal per a la dona- PMD. L'Hospitalet: PMD, 2001.
- * MASCARELL LLOSA, Mireia: *Família i habitatge a l'Hospitalet de Llobregat*. Investigació feta per la Beca de l'Hospitalet de Llobregat (1996-1997). Dr. X. Roigé.
- * PARRAMÓN, Clara Carme. *Similituds i diferències, la immigració dels anys 60*. L'Hospitalet, CEL'H, 2000.
- * PARRAMÓN, Clara; CAMÓS, Joan. *Associacionisme a l'Hospitalet, 1960-1982*. Ponència presentada a les Jornades "Associacionisme: Espai, Realitat i Perspectives". Maig de 1992. L'Hospitalet de Llobregat.
- * *El segle XX a debat. Jornades l'Hospitalet 75 anys de ciutat*. L'Hospitalet, CEL'H, 2001 (Quaderns d'estudi ; 17)
- * Quaderns d' Estudi de L'Hospitalet. N° 6. Octubre de 1988. CEL'H
- * Quaderns d'Estudi de L'Hospitalet: *Taller Barri Collblanc- la Torrassa. Associacionisme :1960- 1980*. Maig 1995.
- * Quaderns d' Estudi de L'Hospitalet. N° 3. Octubre de 1987. CEL'H
- * Quaderns d' Estudi de L'Hospitalet. N° 10. Setembre de 1991. CEL'H.
- * SANTACANA i TORRES, Carles: *Victoriosos i derrotats: El franquisme a l'Hospitalet 1939-1951*. Barcelon, PAM, 1994.
- * SEGURA, Isabel. *Dones de l'Hospitalet, itineraris històrics*. L'Hospitalet, Ajuntament de L'Hospitalet de Llobregat, 1998 .
- * TRAYNER VILANOVA, M. Pau. JULIANO CORREGIDO, Dolors (Dir.): *Les dones com agent de canvi social*. Tesis doctoral. 1993.

* *VI Jornada Historia y fuentes orales*. Ávila, 23,24 i 15 d'octubre de 1998. Grup de recerca de l'Hospitalet antifranquista. CEL'H.

Revistes:

* Boletín Informatiu Municipal (B.I.M)

* Boletín Informativo del Centro Social La Florida

* C. A. U

* L'Avenç

* La ciutat

* L'estaca

* Revista Avenç: La dona a la Catalunya Contemporània. Nº 4, 1977.

* Serra d'Or, nº376 (abril de 1991). P.38-42.